

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Oddělení českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Grafomotorická připravenost předškolních dětí pro nástup na základní školu

Vypracovala: Andrea Šulcová

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Šimková, Ph.D.

České Budějovice 2019

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala PhDr. Ivaně Šimkové, Ph. D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky při zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem učitelkám z mateřských i základních škol a dětem za vstřícnost a informace, které mi poskytly pro zpracování práce.

Poděkování patří také mé rodině, která mi byla během mého studia velkou oporou.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum _____

Podpis studenta _____

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá grafomotorickou připraveností předškolních dětí pro nástup do základní školy. V teoretické části jsou uvedeny poznatky o vývoji dítěte z hlediska kresebného, motorického a grafomotorického. Další části se zabývají školní připraveností a zralostí.

V praktické části je uvedeno výzkumné šetření, které řeší problematiku úrovně připravenosti předškolních dětí z hlediska rozvoje jejich grafomotorických dovedností. Cílem práce je poukázat na možné problémy v grafomotorice, jejich fyziologické příčiny a jejich vliv na dovednost psaní.

ANNOTATION

The thesis focuses on the graphic preparation of pre-school children for entering primary schools. The theoretical part contains information about the development of the child in terms of drawing, motor and graphomotor. Other parts deal with school readiness and maturity.

In the practical part there is a research, which solves the issue of the level of preparedness of preschool children in terms of their graphomotor skills development. The aim of this work is to point out possible problems in graphomotorics, their physiological causes and their influence on writing skills.

KLÍČOVÁ SLOVA

Grafomotorika, školní zralost, školní připravenost, grafomotorické cviky, hygienické a pracovní návyky

KEY WORDS

Graphomotor skills, school maturity, school readiness, graphomotoric exercises, hygiene and work habits

OBSAH

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. Dítě předškolního věku.....	9
1.1 Vývoj dítěte v předškolním věku	9
1.1.1 Motorický a kresebný vývoj dítěte	10
2. Školní zralost a školní připravenost.....	12
2.1 Školní zralost.....	12
2.1.1 Příčiny školní nezralosti	13
2.2 Školní připravenost.....	13
2.3 Odklad školní docházky	15
3. Současné vzdělávací programy.....	17
4. Grafomotorika	20
4.1 Vývoj grafomotoriky a kresby dítěte	21
4.1.1 Stadia kresby lidské postavy.....	24
4.2 Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku	25
4.2.1 Hrubá motorika	27
4.2.2 Jemná motorika	28
4.3 Sluchové a zrakové rozlišování	29
4.4 Vizuomotorická koordinace.....	30
4.5 Koncentrace pozornosti	31
4.6 Lateralita.....	33
5. Pracovní a hygienické návyky.....	36
5.1 Volba psacího náčiní a jeho úchop	36
5.2 Poloha těla při práci.....	37
5.3 Postavení ruky při psaní a kreslení	38

5.4	Uvolnění ruky při psaní a kreslení	38
5.5	Nesprávné držení psacího náčiní	40
5.6	Zásady při rozvíjení grafomotoriky	41
6.	Vliv grafomotoriky na psaní.....	43
6.1	Význam předškolní přípravy na psaní.....	43
6.2	Uvolňovací a grafomotorické cviky	44
II.	VÝZKUMNÁ ČÁST	46
7.	Cíl práce a metody výzkumu.....	46
8.	Charakteristika zkoumaného souboru a průběh šetření.....	47
9.	Výsledky výzkumného šetření a jejich analýza	48
9.1	Kritéria hodnocení hygienických návyků při kreslení/psaní	58
10.	Interpretace získaných výsledků formou případových studií.....	60
10.1	Analýza šetření v běžné mateřské škole a v 1. ročníku ZŠ.....	60
10.2	Analýza šetření v Montessori mateřské škole a v 1. ročníku ZŠ.....	65
	Diskuse	72
	Závěr.....	74
	Seznam použité literatury	76

ÚVOD

Téma nástupu do základní školy z hlediska připravenosti dítěte je v dnešní době velmi diskutované. Rodiče chtějí vědět, co všechno by mělo jejich dítě umět před nástupem do první třídy, a tak se základní školy snaží informovat rodiče o svých požadavcích na budoucí prvňáčky. Hlavním důvodem je dětem usnadnit nástup do první třídy.

Základní školy jsou přesvědčeny o tom, že pokud budou mít rodiče dostatek informací o požadavcích kladených na děti na počátku docházky, budou je moci lépe připravit na začátek nového období v jejich životě a novou situaci jim tak ulehčit.

Jak škola, tak rodiče si uvědomují, že nástup dětí do 1. třídy je jedním z nejdůležitějších mezníků v jejich životě a velmi záleží na jeho úspěšném zvládnutí.

Základním požadavkem školy kladených na budoucí prvňáčky je zvládnutí určité úrovně grafomotoriky odpovídající věku šesti let, tj. věku daného školským zákonem.

V podstatě každé dítě se do školy velmi těší, chce se naučit hlavně číst, psát a počítat. V případě, že dítě nemá dostatečně rozvinutou grafomotoriku, psaní pro něj bude velice náročné a bohužel i přes jeho velké úsilí nebude odpovídat požadavkům školy. Takové děti jsou potom ze psaní frustrovány. Grafomotorika je jednou ze stěžejních oblastí při posuzování školní připravenosti dítěte. V případě, že si dítě neosvojí na počátku školní docházky jednu ze základních dovedností – psaní, značně to ovlivní jeho další vzdělávání.

Grafomotorika má velký význam i na zvládnutí počátečních požadavků kladených na děti v běžných základních školách, a toto byl hlavní důvod pro výběr tématu mé diplomové práce.

Teoretická část práce je zaměřena na dítě a jeho rozvoj, především pak na rozvoj grafomotoriky. Obsahuje informace o vývoji motoriky, kresby a grafomotoriky. Za stěžejní považuji především kapitolu rozvoje grafomotoriky, kde se zabývám především dodržováním hygienických návyků při psaní/kreslení a úchopem psacího náčiní.

Výzkumná část diplomové práce se zabývá rozvojem grafomotoriky u předškolních a školních dětí. Cílem šetření bylo zaznamenat změny ve vývoji grafomotoriky a sumarizovat nejčastější problémy, které mohou mít vliv na úroveň grafomotorických dovedností dětí v předškolním období a v počátcích školní docházky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Dítě předškolního věku

Předškolní období považujeme za jedno z nejdůležitějších období v životě dítěte. Trvá přibližně od 3 do 6 až 7 let. Konec tohoto období je určen sociální vyspělostí neboli vstupem do základní školy. Dítě je plné energie, nadšené a především zvědavé. Jedním z hlavních rysů tohoto období je fantazie, která ještě nepodléhá racionalitě a kázni. Dítě si postupně začíná vytvářet svůj vlastní názor na svět a na všechno se ptá otázkou „Proč?“ (Říčan, 2004)

Dítě prochází významnými změnami v oblasti biologického a psychosociálního vývoje. Typickým znakem tohoto období je postupné uvolňování vázanosti na rodinu a rozvoj aktivity. Dítě začíná prosazovat sebe sama. Pouští se naplno do všeho, co ho zaujme. Toto období nazýváme obdobím hry, jelikož právě ve hře se projevuje dítě nejaktivněji. (Mertin, 2003)

V mateřské škole dítě trénuje podpůrné i rozvíjející činnosti, kde může naplnit své rozvojové předpoklady. Nástupem do školy považujeme konec fáze předškolního věku. (Vágnerová, 2000)

1.1 Vývoj dítěte v předškolním věku

Předškolní období je charakteristické především diferenciací vztahu ke světu. V poznání světa pomáhá dítěti jeho fantazie, představivost a intuitivní uvažování, které však zatím postrádá logiku. Myšlení dítěte v předškolním věku je charakteristické egocentrismem, magičností a ulpíváním na zjevných znacích. (Vágnerová, 2005)

Aktivita dítěte se rozvíjí a dozrává od aktivních činností regulovaných zvenku k aktivitám regulovaným zevnitř – neboli k autoregulaci. Autoregulace je ovlivňována jednak požadovanými normami v prostředí, ve kterém se nachází a jednak výchovou. (Čáp, Mareš, 2001)

Nejdůležitější a nejčastější aktivitou pro dítě předškolního věku je hra. Dovede se do ní plně vžít a na rozdíl od batolete je dítě předškolního věku více trpělivé. Rádo předvádí a měří své dovednosti. (Šulová, 2003)

V oblasti hrubé motoriky se zdokonaluje pohybová koordinace. Rozvíjí se skok, běh, hra s míčem atd. Koncem předškolního období zvládne dítě chodit pozpátku. (Říčan, 2004)

Dochází také ke zpřesnění pohybů (hlavně ruky) v oblasti jemné motoriky. Rozvíjí se úchop psacího náčiní a tím i grafický pohyb dítěte. Kresba se rozvíjí jak po stránce formální, tak i obsahové. (Opatřilová, 2003)

Vývoj myšlení souvisí úzce s rozvojem řeči, porozuměním a chápáním. Myšlení v předškolním věku je vázáno na reálné a konkrétní předměty a jevy. Stává se takzvaně konkrétně názorným myšlením. Nedostatkem je dětský egocentrismus, kdy si dítě neuvědomuje, že i ostatní mají svůj názor. (Říčan, 2004)

Hra „souvisí s rozvojem motoriky, kognitivních struktur s motivačně-volními vývojovými faktory, s rozvojem a naplňování sociálních vztahů [...], v předškolním věku převažují pohybové hry, hry na pískovišti, konstrukční a námětové hry, kdy si dítě hraje „na něco“. (Šulová, 2003, s. 11)

V předškolním věku dochází také k rozvoji řečových dovedností, osvojování si gramatických pravidel, stavba vět je gramaticky správnější a složitější. (Šulová, 2003)

1.1.1 Motorický a kresebný vývoj dítěte

Motorika je celková pohybová schopnost organismu, která zahrnuje také grafomotoriku a psychomotoriku. (Průcha, Walterová, Mareš, 2001). Motorický vývoj dítěte souvisí úzce s vývojem psychickým, proto se můžeme někdy setkat s pojmem psychomotorický vývoj dítěte. Dvořák (1998, s. 135) popisuje psychomotoriku jako *„souhrnné označení pohybových aktivit člověka, které jsou projevem jeho psychických funkcí a psychického stavu.“*

U předškolního dítěte dochází k rozvoji a ke zdokonalování pohybové koordinace. Jeho pohyby jsou dokonalejší stejně tak, jako manipulace s předměty a různými materiály, dítě je hbitější. Na začátku tohoto období jsou ještě pohyby rukou a nohou málo koordinované, postupně se ale zdokonalují a jsou plynulejší, citlivější, hbitější a výrazně koordinovanější. Dítě si osvojuje pohyby, které vyžadují více pozornosti, soustředěnosti a koordinaci drobnějších pohybů jednotlivých svalů. Dítě je rychlejší a obratnější v běhání, prolézání či skákání. Dochází totiž k rozvoji přesnosti a pohyblivosti v oblasti hrubé motoriky. Dítě zvládá chůzi po schodech nahoru i dolů se střídáním nohou. Dále udrží rovnováhu na jedné noze a dokáže se pohybovat v různém terénu. Při hře s míčem dokáže házet, chytat či koulet. Umí jezdit na kole či koloběžce. I v jemné motorice dochází k rozvoji. Pohyby jsou přesnější, zlepšuje se senzomotorická koordinace i manuální zručnost. v předškolním období se dítě učí správný úchop, manipulaci s tužkou a rozvíjí svůj grafický projev. (Bednářová, Šmardová, 2011)

Dětská kresba se v předškolním věku dítěte rozvíjí jak po obsahové, tak i formální stránce (Opatřilová, 2003). Svobodová (1998) uvádí, že dítěti bychom měli poskytnout dostatečné množství příležitostí pro kreslení a nedílnou součástí je i poskytnutí vhodného kreslicího materiálu.

Vzhledem k důležitosti kresby se jí budeme ještě věnovat v dalších kapitolách.

2. Školní zralost a školní připravenost

Školní zralost a školní připravenost znamenají připravenost dítěte na vstup do první třídy, tedy na školu - školní zralost v oblastech, které jsou závislé na zrání organismu a školní připravenost v oblastech, které jsou podmíněné učením. (Vágnerová, 2000)

2.1 Školní zralost

Cílem diagnostiky školní zralosti a připravenosti dítěte je zjistit, zda je dítě po všech stránkách připravené na vstup do školy a jestli je schopné plnit požadavky školy, což je předpoklad pro úspěšné zvládnutí školní práce. Diagnostika by také měla zjistit případné vady, obtíže, nedostatky a problémové oblasti, aby bylo možné zaměřit se na případné odstranění.

Rýdl (1993, s. 18-19) popisuje, jak by se mělo projevat dítě pro školu zralé:

1. po pohybové stránce – koordinovanost pohybů celého těla, zvládnutí jednoduchých cviků, zvládnutí kresby lidské postavy, schopnost opsat některá písmena,
2. po rozumové stránce – dobré vyjadřovací schopnosti (popis obrázku nebo souvislé vyprávění pohádky), schopnost úmyslné pozornosti, řeč bez logopedických vad, projevení zájmu o nové poznatky, schopnost chápat a užívat symboly, dítě začíná logicky uvažovat, rozvinutí mechanické paměti (píseň), ovládnutí číselné řady do pěti, vyhraněná laterálníta,
3. po sociální stránce – podřizování se zájmům skupiny a autoritě učitele, projevení potřeby kontaktu, schopnost začlenit se do skupiny,
4. po citové stránce – dosažení určité citové stability, kdy dítě reaguje impulzivně, kladný vztah ke školní práci.

Existuje mnoho testů na diagnostikování školní zralosti a připravenosti na školu, např. Jiráskův-Kernův test školní zralosti, který podrobněji popisujeme v kapitole 3.2.2.

Na diagnostice školní zralosti se podílí několik subjektů. Všechny děti procházejí vyšetřením u pediatra, které je zaměřeno na posouzení školní zralosti dítěte. Pediatr zkoumá měření výšky, hmotnosti, tlaku, zkoušku zraku, sluchu, výslovnosti, poznávání barev, poslech srdečních ozvů a prohmatání břicha a uzlin. Odklady školní docházky bývají nejčastěji díky zdravotním důvodům u chronicky nemocných dětí. (Přinosilová, 2007)

Avšak nejčastější diagnostika připravenosti dítěte bývá při zápisu do školy. Tím procházejí všechny děti před nástupem do prvního ročníku.

2.1.1 Příčiny školní nezralosti

V případě, že dítě není zralé pro školu, lze uvažovat o možných příčinách nezralosti:

- neklidné nebo utlumené dítě,
- zdlouhavé nebo naopak impulzivní projevy dítěte,
- těkavost mezi předměty,
- nesoustřednost dítěte,
- neobratnost, nesamostatnost, zakřiknutost, přecitlivělost, bázlivost, plačtivost či vzdorovitost,
- špatný kontakt s dětmi či učitelem, agresivita vůči nim,
- nedostatky v somatickém či neurotickém povahovém vývoji,
- rané poškození centrální nervové soustavy,
- oligofrenie či výrazně podprůměrný intelekt.

Avšak ne všechny děti, které mají slabé výsledky v testech, musí být nutně nezralé pro školy. Zvláště zaměřenými postupy lze výrazně snížit či odstranit tzv. organické faktory. Jirásek (1983) dělí tyto faktory do tří skupin:

1. Faktory, které dočasně brzdí duševní zrání, např. málo podnětné výchovně prostředí, psychické koreláty vážnějších a recidivujících somatických onemocnění, dočasná psychická traumatizace.
2. Faktory, které způsobují nenapravitelnou nezpůsobilost ke školní docházce, např. celkový defekt intelektu (slabomyslnost či slaboduchost kombinovaná s jinými negativními prvky, jako je primitivní rodinné prostředí aj.).
3. Faktory, jež způsobují trvalý nebo velmi obtížně kompenzovatelný handicap pro zařazení do normální školy, např. rané či postinfekční poškození centrální nervové soustavy.

Dalším důležitým faktorem je věk dítěte. Hranice šesti let je bezpochyby podstatná, ale jen orientační. (Svoboda in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009)

2.2 Školní připravenost

Zahájení školní docházky je významnou událostí v životě dítěte. Mezník, se kterým nastává zásadní změna nejen pro dítě ale i pro rodiče. Před vstupem do školy řeší každý rodič důležitý aspekt, zda je dítě připravené či zralé. Školní připravenost označuje stupeň vývoje, kterého by mělo dítě před nástupem do školy dosáhnout. Zahrnuje nejen

zdravotní, psychickou, ale i sociální a emocionální způsobilost dítěte. (Koláriková, Pupala, 2001)

„V pedagogicko-psychologickém pojetí znamená stav dítěte projevující se v takové úrovni jeho organismu, která mu umožňuje adaptaci na prostředí školy.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 243)

Dítě by mělo dosáhnout určité úrovně řeči, pozornosti, myšlenkových operací, pozornosti, soustředěnosti a sociálních dovedností. Mezi 6. – 7. rokem věku dítěte dochází k různým vývojovým změnám, které jsou podmíněny zráním a učením. Dítě musí být dostatečně zralé, aby bylo ve škole úspěšné. Zrání ovlivňuje i rozvoj senzomotorické koordinace, motoriky, sluchové a zrakové percepce a rozvoj poznávacích procesů. Aby dítě dosáhlo školní úspěšnosti, musí mít všechny tyto kompetence dobře rozvinuté. (Vágnerová, 2005)

Oblasti školní připravenosti

1. Fyzická zralost - optimální věk pro zahájení školní docházky bývá přibližně v 6 letech a 4 měsících (záleží však na určitém jedinci). Psychologické výzkumy poukazují na významný rozdíl mezi dětmi staršími (zahájení školní docházky nad 6 let a 8 měsíců) a mladšími, které i přes dobré nadání měly tendenci vyznačovat se větší hravostí, nesamostatností a nesoustředěností. Tyto rozdíly mohou být patrné ještě po čtyřech letech školní docházky. Z biologického hlediska posuzujeme také výšku/váhu: dívky 105-115 cm/19-23 kg, chlapci 110-118 cm/17-22 kg.
2. Kognitivní zralost - mezi kognitivní zralost řadíme analyticko-syntetické činnosti mozku, rozumové schopnosti, paměť, řeč, grafomotoriku a lateralitu.

Mezi analyticko-syntetické činnosti mozku spadá zrakové a sluchové vnímání, např. rozlišování tvarů, písmen, číslic; zraková a sluchová diferenciacce; zraková a sluchová analýza a syntéza. Mezi rozumové schopnosti spadají jednoduché pojmy s časem, základní početní dovednosti a barvy. V řeči se zaměřujeme především na vyslovení všech hlásek, slovní zásobu a schopnost krátkého vyprávění. V grafomotorice dbáme hlavně na úchop psacího náčiní, napodobení geometrických tvarů a kresbu.

3. Sociální, emocionální a motivační zralost - hodnotíme, jakou má dítě míru emocionální stability, jak dokáže zvládat emoce a jak se dokáže socializovat do skupiny vrstevníků. Důležitým ukazatelem je také nezávislost/závislost na rodičích a zvládnutí hygienických návyků.

Bednářová, Šmardová (2011) popisují oblasti, které jsou při posuzování školní zralosti důležité.

- tělesný (somatický) vývoj a zdravotní stav
- úroveň vyspělosti poznávacích (kognitivních) funkcí
- úroveň průčeschnosti (pracovní návyky a předpoklady)
- úroveň zralosti osobnosti (emocionálně – sociální)

Zdravotní stav a tělesný vývoj dítěte je však pouze v kompetenci odborného lékaře či pediatra. Posuzuje rozvoj pohybové koordinace, rozvoj hrubé a jemné motoriky, míru vyzrálости CNS a celkové zdraví dítěte. Dítěti, které zaostává ve vývoji či vyzrává pomaleji, je doporučen odklad školní docházky. Existují i případy, kdy dítě je zralé, ale nepřipravené na školu, nebo naopak. Tato kritéria jsou vodítkem, u jakých dětí je vhodné důkladně zvážít zahájení školní docházky. (Bednářová, Šmardová, 2011)

2.3 Odklad školní docházky

Školní docházku je možné odložit o jeden, maximálně o dva roky (v některých případech). Výzkumy ukazují, že děti, které se jevily před nástupem do školy jako nezralé a jejichž rodiče souhlasili s odkladem školní docházky, byly po roce v mateřské škole výkonnější a vyspělejší ve všech sledovaných funkcích. Odklad jim tedy prospěl. Je ovšem velice důležité, aby dětem v období odkladu byla věnována intenzivní, systematická péče zaměřená na jejich určité nedostatky. Jsou doporučeny i formy nápravy, např. rozvíjení jemné motoriky, logopedie, nácvik pozornosti a jiné. Mezi nejčastější příčiny odkladů patří např. problémy v grafomotorice, v oblasti řeči, pracovního tempa, vědomostního rázu, pozornosti a soustředěnosti. (Klégrová, 2003)

Pokud se rodič rozhodne pro odklad školní docházky pro své dítě, má k dispozici formulář s žádostí o odklad, který předá do ředitelství základní školy. O schválení odkladu rozhoduje ředitel školy na základě odborného posouzení pedagogicko-psychologické poradny, pediatra nebo speciálně pedagogického centra. (Klégrová, 2003)

Objevuje se ale mnoho rodičů, kteří si odklad školní docházky přáli, aniž by to pro dítě bylo nezbytné. Buď jim chtěli dopřát více bezstarostného, hravého dětství, anebo jsou tak pracovně vytíženi, že u nich dochází k jistým obavám z toho, že nebudou mít na dítě dostatek času. Naopak jsou i velice ambiciózní rodiče, kteří chtějí, aby jejich dítě nastoupilo do školy co nejdříve.

U nás je stanovena povinná školní docházka pro všechny děti, které dovrší k 31. 8. daného roku 6 let. Podle školských předpisů¹ je možné, aby do 1. třídy nastoupilo dítě, které dosáhne věku 6 let teprve koncem kalendářního roku. Dnes se to stává pouze výjimečně. Na druhé straně lze na základě doporučení školského poradenského zařízení a odborného lékaře či klinického psychologa odložit školní docházku. To je možné nejdéle do zahájení školního roku, ve kterém dítě dovrší 8 let.

Častý odklad je zejména u dětí narozených v červnu až srpnu. Někteří rodiče by si však měli uvědomit, že odklad školní docházky neznamená selhání dítěte.

¹ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>

3. Současné vzdělávací programy

„Nedílnou součástí vzdělávacího působení v každé etapě vývoje dítěte je příprava na další životní období.“ (Šulová, 2003, s. 235)

V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) i pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) jsou zformulovány a vymezeny základní požadavky, podmínky a principy s ohledem na věkové zvláštnosti a specifika dětí a respektování individuálního přístupu. *„Tato pravidla se vztahují na pedagogické činnosti probíhající ve vzdělávacích institucích zařazených do sítě škol a školských zařízení. Jsou závazná.“ (RVP PV, 2004, s. 3)*

Rozvoj grafomotoriky je nejvíce obsažen v oblasti Dítě a jeho tělo. Záměrem této oblasti je rozvíjet pohybové i manipulační dovednosti, osvojení si zdravých životních návyků a postojů a sebeobslužné dovednosti. Cíle pro psaní se týkají rozvoje pohybových schopností, zdokonalování hrubé a jemné motoriky, osvojení si věku přiměřených praktických dovedností a ovládnutí pohybového aparátu. (RVP PV, 2004)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

„Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Stanovuje elementární vzdělanostní základ, na který může navazovat základní vzdělání.“ (RVP PV, 2004, s. 5)

RVP PV (2004, s. 9) stanovuje čtyři cílové kategorie:

- Rámcové cíle – vyjadřují záměry předškolního vzdělávání,
- Klíčové kompetence – představují výstupy předškolního vzdělávání,
- Dílčí cíle – vyjadřují konkrétní záměry příslušející vzdělávací oblasti,
- Dílčí výstupy – dílčí poznatky, dovednosti, postoje a hodnoty.

RVP PV se snaží vychovávat děti nejen pro školu, ale i pro život. Klade důraz hlavně na celkový a harmonický rozvoj, podporuje individualitu dítěte a respektuje osobnostní zvláštnosti dítěte.

Rámcové cíle jsou následující: rozvoj dítěte, jeho učení a poznání; osvojení hodnot a získání osobnostních postojů. Klíčové kompetence RVP PV jsou charakterizovány jako soubory předpokládaných dovedností, vědomostí, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince.

Očekávané výstupy na konci předškolního vzdělávání v přípravě na budoucí psaní jsou následující (RVP PV, 2004, s. 16,17):

- „dítě ovládá koordinaci ruky a oka, zvládá jemnou motoriku (zachází s předměty denní potřeby, drobnými pomůckami, s nástroji, náčiním a materiálem, zachází s grafickým a výtvarným materiálem, např. s tužkami, barvami, nůžkami, papírem, modelovací hmotou apod.),
- vědomě napodobí pohyb,
- vnímá a rozlišuje pomocí všech smyslů (sluchově rozlišuje zvuky a tóny, zrakově rozlišuje tvary předmětů a specifické znaky, vnímá hmatem apod.),
- pozná některá písmena a číslice, popřípadě slova, své napsané jméno sleduje očima zleva doprava,
- záměrně se soustředí na činnost a udrží pozornost.

Záměrem předškolního vzdělávání je rozvíjet každé dítě po stránce fyzické, psychické a sociální. Vést ho tak, aby na konci předškolního vzdělávání bylo jedinečnou a samostatnou osobností připravenou na budoucnost. (RVP PV, 2004)

Existují i další možná zaměření mateřských škol. Waldorfská škola, Montessoriovská škola, Daltonská škola, Freinetovská škola, Jenská škola. V této diplomové práci provádíme výzkumná šetření v Montessori mateřské škole.

Montessori mateřské školy, například pro naplnění cílů z oblasti Dítě a jeho tělo, využívají: chůzi po elipse, činnosti praktického života (přelévání, hnětení, zametání, krájení, ...), biologie – člověk (pomůcka – puzzle – životní vývoj ženy) a smyslovou výchovou – činnosti na cvičení smyslů pomůckami (čichové dózy, dotykové a teplotní destičky, tlakové válce, barevné destičky, ...). Jemná motorika je podporována činnostmi praktického života (zapínací rámy) a například prací s kinetickým pískem. Hrubá motorika je podpořena častým pobytem venku (lezení přes překážky, běh). Pomocí pečlivě promyšleného a bohatého jídelníčku vede děti ke zdravému stravování.

Všechny mateřské školy zřízené podle § 16 odst. 9 školského zákona² musí naplňovat RVP PV. Pokud k tomu zvolí nějaký jiný postup, než jakého je užíváno v naší tradiční mateřské škole, to už je na vedení a celkové koncepci MŠ. Toho využívají Montessori mateřské školy.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je orientačně rozdělen na devět vzdělávacích oblastí. Stěžejní postavení má oblast Jazyk a jazyková komunikace. Tuto

² [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakony>

oblast nalezneme ve vzdělávacích oborech Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk.

Dovednosti, které dítě získá v oboru Český jazyk a literatura jsou důležité nejen pro kvalitní jazykové vzdělání, ale i pro úspěšné osvojování poznatků v dalších oblastech vzdělávání. Součástí složky tohoto oboru je psaní.

Dle RVP ZV (2013, s. 14) je na konci 1. období očekávané splnění těchto cílů:

- „dítě zvládá základní hygienické návyky spojené se psaním
- píše správné tvary písmen a číslic
- správně spojuje písmena i slabiky
- kontroluje vlastní písemný projev
- píše věcně i formálně správně jednoduchá sdělení.“

Dítě by mělo mít zvládnuté základní hygienické návyky (správné sezení, držení psacího náčiní, hygiena zraku, zacházení s grafickým materiálem), techniku psaní (úhledný, čitelný a přehledný písemný projev, formální úprava textu), žánry písemného projevu (např. zpráva, dopis, adresa), vypravování a jednoduché tiskopisy (příhláška, dotazník).

„Základní vzdělávání navazuje na předškolní vzdělávání a na výchovu v rodině. Je jedinou etapou vzdělávání, kterou povinně absolvuje celá populace žáků ve dvou obsahově, organizačně a didakticky navazujících stupních. Základní vzdělávání na 1. stupni usnadňuje svým pojetím přechod žáků z předškolního vzdělávání a rodinné péče do povinného, pravidelného a systematického vzdělávání. Je založeno na poznávání, respektování a rozvíjení individuálních potřeb, možností a zájmů každého žáka (včetně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami).“ (RVP ZV, 2013, s. 8)

4. Grafomotorika

Pojem grafomotorika označuje „soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Psaní není jen záležitostí psacích pohybů ruky (u postižených osob též nohy, úst), ale je řízeno psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů (únavy, strachu), procesů a vlastností, při diagnostice poruch a nemocí jedince.“ (Průcha a kol., 2003, s. 69-70)

Grafomotorika pochází z řeckých slov „grafó“ - píši a „motus“ - pohyb. Můžeme tedy říci, že grafomotorika je koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech, jako je psaní a kreslení (Mlčáková, 2009). Při psaní je potřeba vykonávat účelné pohyby, které jsou založeny na koordinaci oka a ruky. Během vývoje se zdokonaluje koordinace ruky se smyslovými funkcemi, především zrakem, sluchem a hmatem.

Již od narození sledujeme u dítěte pozorně jeho motorický vývoj. Rozvoj motoriky je postupný. Už toto nám napoví, jak je dítě pohybově vybaveno a jaké podmínky bychom pro něj měli připravit, aby se rozvíjelo co nejlépe. Zdokonalování probíhá postupně v hrubé i jemné motorice. Sledujeme poslušnost i v grafomotorických projevech. Děti rády pohybují celými pažemi. Vezmou-li do rukou klacík, celou paží čmárají, kreslí. Současně se pohybuje celé tělo, do souladu se dostává ruka-oko. Důležitý je však i rytmický pohyb nohou, jejich stabilita a jistota. Pokud je oblast grafomotoriky narušena, signalizuje výkyvy optimálního vývoje a to v oblasti psychické (úzkost, strach, zlost), somatické (nemoc, bolest, únava), sociální (vztahy s rodiči, kamarády, prožitky, postoje). Všechny tyto oblasti jsou vzájemně propojeny.

Při zvládnutí běžných výkyvů můžeme u dítěte pozorovat optimální vývoj motoriky: jeho koordinaci, harmonii, soulad, rytmus, pohybovou jistotu, uvolněnost, přesnost a paměť.

Nápadné omezení grafomotorického vývoje lze očekávat v případě celkové motorické opožděnosti, lehké mozkové dysfunkce, dyspraxie, mentální retardace či mozkové obrny. Tyto děti potřebují speciální péči ve speciálních podmínkách. (Pavelová, 2005)

Grafomotoriku ovlivňují ale i další důležité psychomotorické schopnosti, jako je pohybová koordinace (zdokonalování pohybových schopností, což souvisí s vývojem hrubé a jemné motoriky) a také artikulační obratnost (souhra pohybů pevných artikulačních orgánů, jako jsou zuby a horní čelist, s pohyblivými artikulačními orgány – rty, jazyk, dolní čelist a měkké patro). (Lipnická, 2007)

Týká se ale také správného úchopu psacího náčiní, polohy těla při práci, celkové obratnosti a obsahové stránky kresby. V mateřských školách jsou využívána grafomotorická cvičení pro uvolnění svalů paže, ruky a zápěstí, zejména k rozvoji ruky, jemné motoriky, zrakové a senzomotorické koordinaci. (Bednářová, 2006)

Pokud se dítěti kreslení nedaří, zaměříme se nejdříve na rozvoj hrubé motoriky, protože základní pohyby při psaní a kreslení vychází z pohybu velkých kloubů. Poté se zaměříme na jemnou motoriku, vizuomotoriku a nakonec na grafomotoriku. (Bednářová, Šmardová, 2006)

„Ruka je orgán, jehož funkčnost, ale i vzhled do značné míry předurčuje život každého člověka. Ruka je po obličejí další částí lidského těla, která ve většině situací i lidských kultur zůstává nezakrytá, dává se šance okolnímu světu. Ruka je cosi lidského. Je funkčně spjata s myšlením a řečí.“ (Svobodová, 2000, s. 5)

4.1 Vývoj grafomotoriky a kresby dítěte

„Údiv a radost v pohledu dítěte, které poprvé udělalo tužkou jednoduchou čáru, je podobný úžasu při prvním vysloveném slovu, kterému bylo porozuměno.“ (Třesohlavá, 1990, s. 45)

Prvotní zájem o kreslení se projevuje již ve velmi raném věku, dítě však musí mít dostatek příležitostí. Pro dítě je kreslení velice zajímavá a především nová věc. Někteří odborníci přirovnávají vývoj grafomotoriky k vývoji řeči. Spontánní a nekontrolované čarání se podobá bezsmyslnému žvatlání. Dětské spontánní a nekontrolované čáranice nezachycují skutečnost a chybí zde i zraková kontrola. Dítě snadno opouští svou prvotní představu a náhodné útvary vysvětluje až dodatečně, většinou po otázce „Co nakreslilo?“. (Bednářová, 2006)

Pohyb vychází z ramene. Pohybuje nejen paží, ale i trupem, hlavou a mnohdy i jinými částmi těla. Nadbytečné pohyby se postupně vytrácejí. Pomocí čáranic se dítě učí postupně ovládat jednotlivé klouby a svalstvo paže. (Pavelová, 2005)

Grafomotorický vývoj podle Bednářové (2006):

- V prvním až čtvrtém měsíci po narození zdravé dítě náhodně uchopuje předměty, které se dotýkají jeho ruky.
- V období čtvrtého až šestého měsíce drží předmět v rukou, umí jej upustit, užívá obě ruce a také se rozvíjí dlaňový úchop.

- V rozmezí jedenáctého až třináctého měsíce dítě začíná používat pinzetový úchop, používá izolovaně ukazováček.
- V období šestnáctého až osmnáctého měsíce uskutečňuje dítě první spíše náhodné zkušenosti s tužkami.
- Dalším obdobím je osmnáct až dvacet čtyři měsíců, kdy má dítě již koordinované pohyby, začíná řízení pohybu. Dítě začíná jíst lžící, má dovnitř otočený příčný pohyb.
- V období dvou až tří let jsou pohyby při kreslení jemnější a koordinovanější. Formy jsou rozmanitější, zprvu jsou hranaté, pak kulaté. Začíná intenzivní čmárání, dítě listuje knížkami.
- V období tří až čtyř a půl let se objevuje začátek pravidelných pohybů při kreslení, zlepšují se tvarové variace. Objevuje se příčný úchop s nataženým ukazováčkem. Dítě může kreslit čáry izolované, klikaté, může provádět pohyby orientované určitým směrem, vznikají různé tvary, linie jsou diferenciovanejší. Také může dítě skládat papír, tužku umí držet v prstech, kruhy kreslí nejdříve otevřené-později zavřené. Pohyby se mohou cíleně vracet k výchozímu bodu. Dítě také začíná pojmenovávat obrázky a umí vymalovat kruh.
- V období čtyř a půl až pěti let se již objevuje smysluplná kresba hlavonožce, grafické formy jsou uspořádány tak, že dávají smysl. Dítě dovede uchopit štětec, spojí dva body čarou, dovede změnu směru při pohybu tužkou, umí nakreslit kříž. Objevují se nepřetržitě, více či méně pravidelné pohyby, jsou možné i nepřetržité, nazpět směřující pohyby.
- V období pěti až šesti let dítě umí obkreslit a také namalovat velké postavy, kreslí se správně uchopenou tužkou, kreslí panáčka s deseti detaily, je možné kreslení a psaní v liniatuře, kresby i písmo se zmenšuje.

Grafomotorický vývoj podle Lipnické (2007):

- 1-2 roky - Experimentování s uchopováním pastelky, pastelku drží v dlani, pastelku vede těžkopádně a křečovitě, čmárá bez záměru kdekoliv na cokoliv, při kreslení pohybuje celou rukou.
- 2-3 roky - K uchopení pastelky začíná správně užívat tři prsty, pastelkou pohybuje spontánně po papíru, v kreslení kruhu a přímkou napodobuje dospělého, krouživě čmárá klubička a spirály, kreslí vodorovné čáry, nakreslené tvary pojmenovává, postupně fixuje správný úchop pastelky.

- 3-4 roky - Znázorňuje postavy kreslením kruhových tvarů, čárami vyznačuje končetiny, tzv. hlavonožec, napodobováním kreslí kruh, spirály a sluníčka, začíná kreslit čtverec, trojúhelník, kříž, pojmový obsah těchto tvarů si zatím neuvědomuje.
- 4-5 let - Kresba přechází do obrázkového stádia, kreslí postavu s trupem a končetinami, začíná kombinovat různé tvary, nepřesně vybarvuje, předkreslené tvary, náměty kresby obsahově zaměřuje na svět okolo sebe, rozvíjí se jeho vnímání tvarů a barev.
- 5-6 let - Kreslí hlavní části postavy s trupem, kresba je obsahově bohatá, body spojuje čarou, dokáže používat štětec, postavu člověka kreslí se všemi jejími částmi, znázorňuje geometrické tvary, dům, sluníčko, plot, auto, stromy s větvemi a korunou, napodobuje velká tiskací písmena i jiné jednoduché symboly – oblouky, vlnovky, smyčky, kombinované čáry.

Při rozvoji grafomotoriky je nutné přihlížet k individuálním a věkovým zvláštnostem každého dítěte. Podle Looseové, Piekertové a Dienerové (2007) se při rozvoji grafomotoriky zohledňují možnosti individuálního vývoje u dětí ve větším věkovém rozpětí.

- V období mezi 2. – 3. rokem bývají pohyby při kreslení koordinovanější a jemnější, začíná se objevovat intenzivní čárání a používání prvních prvků písma.
- Ve věku 3 - 4,5 let se zlepšují tvarové variace, dítě může kreslit čáry izolované i klikaté, může provádět pohyby orientované určitým směrem, kreslí kruhy, nejprve otevřené, později zavřené. Objevuje se příčný úchop s nataženým ukazováčkem, držení tužky v prstech. Jsou možné vědomé změny směru při pohybu tužkou, nepřetržité, více či méně pravidelné pohyby.
- Mezi 4,5 – 5. rokem můžeme zaznamenat smysluplnou kresbu „hlavonožce“ představujícího panáčka, grafické formy jsou uspořádány tak, že dávají smysl.
- V 5. – 7. roce umí dítě obkreslit i samostatně nakreslit velké postavy přibližně s deseti detaily, kreslí správně uchopenou tužkou.
- V období mezi 6. – 7. rokem je možné psaní a kreslení v linkách, kresby i písmo se zmenšují. Od 7 let se písmo vyhraňuje stále individuálněji, je spojitější a plynulejší.

„Grafomotorika dítěte se vyvíjí etapovitě a individuálně, avšak fyziologicky daným postupem. Z tohoto důvodu se u dětí určitého věku projevují přibližně stejné znaky kresby či písma.“ (Lipnická, 2007, s. 6)

4.1.1 Stadia kresby lidské postavy

Dítě považuje člověka za nejdůležitější hodnotu reality, proto lidská postava patří k jeho hlavním námětům dětské kresby. Vývoj lidské postavy má své specifické znaky. Pojetí lidské postavy vychází z pozorování lidí v okolí, ale také z vlastní zkušenosti o svém těle. (Přinosilová, 2007)

První kresbou lidské postavy bývá tzv. hlavonožec, který vzniká z čáranic. Dítě k němu dospěje kolem 3. – 4. roku věku, někdy se může objevit i dříve. Hlavonožec je tvořen nepravidelným kruhem nebo oválem, který představuje hlavu. Zbytek těla tvoří většinou dvě čáry. U některých dětí můžeme zaznamenat i více čar (ruce, nohy). Někdy bývají čáry dole zahnuté, představující nohy. Postupně se kresba postavy zdokonaluje. Nejdříve přibývají detaily v oblasti obličeje, ten je pro dítě nejdůležitější. Nejprve oči, poté ústa, a později nos. Dále pokračuje diferenciací. Začínají se objevovat paže, někdy připojené přímo k hlavě. (Říčan, Krejčířová, 1997)

Mezi 4. a 5. rokem (Říčan, Krejčířová, 1997) dospěje dítě k rozlišení hlavy a trupu (již není pouze kolečko). Trup nebývá zobrazován dříve, jelikož pro dítě není významný. Ruce a nohy dokáže vhodně umístit. Kreslí je však pouze jednou čarou, lineárně. Zobrazení končetin se později začíná zdokonalovat a bývá zobrazováno dvojdimenzionálně, tedy pomocí dvou čar. Také trup bývá dvojdimenzionální, v podobě oválu, kruhu, trojúhelníku, čtyřúhelníku nebo jako elipsa podobná svým způsobem hlavě. Krk zatím stále chybí. Končetiny se pomalu zdokonalují, zobrazují se ruce, chodidla a prsty s různým počtem, který se až časem ustálí na pěti. Dále se objevují vlasy, uši, pupík, oblečení, boty, čepice. V této fázi bývá hlava obvykle větší než samostatný trup, protože jak už jsem zmiňovala, hlava je pro dítě nejdůležitější.

Kolem šestého roku (Říčan, Krejčířová, 1997) směřuje kresba lidské postavy ke zdokonalování proporcí, končetin a objevuje se již i krk. Hlava a obličej obsahují všechny detaily. Vlasy jsou většinou nakresleny jeden vedle druhého podél obvodu hlavy. Skrze oblečení začíná dítě rozlišovat postavu ženy a muže. Postupně začíná diferenciací mezi kresbami chlapců a dívek.

V sedmi letech se podle Říčana, Krejčířové (1997) objevuje další zdokonalování lidské postavy hlavně skrze proporcionalitu. Paže jsou připojeny na správném místě k ramenům a nohy jsou již zobrazovány blíže u sebe a sbíhají se v rozkroku.

V osmi letech se setkáváme poprvé s pokusy o kresbu z profilu, kterou dítě využívá ke znázornění člověka v pohybu. Zpočátku však dětem činí potíže napojit správně paže. Zpočátku děti kreslí i obě oči, ačkoli je jinak celá postava z profilu. (Říčan, Krejčířová, 1997) Postupně vzniká plynulý přechod mezi všemi částmi těla.

Kolem devátého roku bývá vývoj kresby postavy člověka víceméně dovršen. Dívky bývají v kresbě většinou preciznější než chlapci. Jsou pečlivější a zaměřují se detailně na oči, obočí, účes a oblečení.

Kresbu postavy člověka – pána uvádí i Jiráskův test školní zralosti. Tento test se skládá ze tří částí: kresba lidské postavy, napodobení psacího písma, obkreslení deseti teček. Provedení všech tří úkolů trvá přibližně 15 – 20 minut. Je důležité, aby dítě pracovalo samostatně bez cizí pomoci. Neupozorňujeme na chyby ani nedostatky. Naopak ho však můžeme povzbudit, např. „Vidíš, jak jsi hezky začal, pracuj dál!“

Výkony testu posuzujeme na stupnici 1 – 5 (1 = nejlepší výkon). Celkový výsledek v testu tvoří součet známek jednotlivých částí. Celkový výsledek testu hodnotíme:

- 3 až 6 představuje nadprůměr a zároveň vysokou pravděpodobnost úspěchu ve škole;
- 7 až 11 je výsledek průměrný;
- 12 až 15 je výsledek podprůměrný, v tomto případě je nutné test po třech měsících zopakovat. Pokud zůstává výsledek podprůměrný, je třeba doporučit speciální šetření u praktického dětského lékaře a u psychologa.

Kresbu lidské postavy hodnotíme:

1 = nakreslená postava musí mít hlavu, trup, končetiny. Hlava je s trupem spojena krkem a není větší než trup. Na hlavě jsou vlasy (případně pod čepicí nebo pod kloboukem) a uši, v obličeji oči, nos a ústa. Jsou zakončeny rukou s pěti prsty, nohy jsou dole zahnuté. Vyjádření mužského oblečení.

2 = splnění těchto požadavků jako na jedničku kromě syntetického způsobu zobrazení. Tyto chybějící části, (krk, vlasy, jeden prst u ruky, ne však část obličeje), mohou být prominuty, jsou-li vyváženy syntetickým způsobem zobrazení.

3 = kresba musí mít hlavu, trup a končetiny. Paže a nohy jsou kresleny dvojdimenzionálně. Tolerujeme vynechání krku, uší, vlasů, oděvu, prstů a chodidel.

4 = primitivní kresba s trupem. Končetiny, (stačí jen jeden pár), jsou vyjádřeny jednou čarou.

5 = chybí jasně zobrazený trup, („hlavonožec“ nebo „překonávání hlavonožce“), nebo oba páry končetin.

4.2 Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku

V předškolním věku se děti zabývají často kresbou, obkreslováním, vymalováním či dokreslováním. Psaní se zaměřuje na přesnější nápodobu, tahy, tvary.

Jedním z předpokladů pro nácvik psaní je určitý stupeň rozvoje grafomotoriky. Provádíme různá grafomotorická cvičení, přípravná cvičení a dítě neustále podněcujeme ke psaní.

Základní pohyby při kreslení a psaní vychází z hrubé motoriky velkých kloubů (Bednářová, Šmardová, 2011). Pokud se dítěti kresba či psaní nedaří, je vhodné se zaměřit na rozvoj hrubé motoriky, poté jemné motoriky a v závěru na samotnou oblast grafomotoriky.

K rozvoji grafomotorických schopností je především známa metodika PhDr. Jaroslavy Svobodové, kterou zpracovala ve své příručce *Metodika rozvoje grafomotoriky počátečního psaní* (1998). Tato metodika je zaměřena na rozvoj grafomotoriky před výukou psaní písmen.

Svobodová (1998) rozděbila svou koncepci do několika oblastí:

- Správný a ohleduplný přístup k dítěti – dobré naladění dítěte, podpůrné činnosti, do kterých zapojuje co nejvíce smyslů, rytmus, zapojení rodičů do činností dítěte;
- Důležitost individuálního přístupu k dítěti – vhodné učební podmínky, atmosféra;
- Metoda dobrého startu;
- Střídání psacích ploch i náčiní – střídání velikosti plochy, materiálů (tvrdé, měkké);
- Rytmus – má podpůrnou a relaxační funkci, rytmizaci (zlepšuje plynulost a koordinaci pohybů), užívání rytmických nástrojů;
- Říkadla – mají svůj rytmus;
- Činnosti s přesnými didaktickými cíli – rozvoj slovní zásoby, komunikativní funkce řeči;
- Bohaté zkušenosti s grafomotorickými činnostmi – při vstupu do 1. třídy by mělo dítě umět nakreslit postavu, strom, dům s použitím detailů.

Další publikací pro rozvoj grafomotoriky je např. *Metoda dobrého startu* od Theá Bugnet (1940). Původně tato publikace sloužila k léčbě získaných poruch hybnosti, později ji však autorka přizpůsobila k rehabilitaci psychomotorických vývojových poruch u dětí. Snaží se skrze hru navodit základní pohyby potřebné pro psaní. Přeložila a upravila ji Marta Bogdanowicz. Sestavila nově grafické vzory, cíle se však nezměnily. Metoda dobrého startu je především vhodná na rozvoj psychomotoriky.

Publikaci *Na návštěvě u malíře* zpracovala Bednářová, Šmardová (2006) pro rozvoj grafomotoriky předškolních dětí. Navazuje na předchozí dva díly: *Mezi námi pastelkami* (3 – 5 leté děti) a *Co si tužky povídaly* (4 – 6 leté děti). Obsahuje grafomotorická cvičení, kde se rozvíjí jemná motorika a psychické funkce pro kreslení a psaní, kresba dítěte, grafomotorické dovednosti, vnímání prostoru a souhra ruky a oka. Nalezneme zde i

metodický návod pro dospělé, kde jsme upozorněni na možná úskalí v nácviku. Cílem autorky je motivovat dítě ke kreslení.

4.2.1 Hrubá motorika

„Hrubá motorika je schopnost dítěte koordinovaně používat tělo jako celek.“
(Michalová, 2007)

Rozvíjí se pohyb hlavy, končetin a trupu. Především v raném věku, v předškolním věku se již jen vylepšuje. Má veliký význam pro rozvoj jedince. Zvládnutí hrubé motoriky či dovednosti zaměřené na tuto oblast pomohou dítěti získat sebedůvěru, zdokonalit koordinaci a rytmizaci pohybů a prohloubit samostatnost dítěte. Pohybové aktivity vedou k lepším návykům v oblasti spánku a jídla a podněcují tělesný vývoj. Pokud dítě nemá dostatečně rozvinuté pohybové dovednosti, má sklony stranit se lidem.

Rozvoj motoriky pozorujeme již u novorozenců. Tyto pohyby jsou však zatím nekoordinované, trhavé a stereotypní. Samotný pohyb a lezení se objevuje až v období kojeneckém. (Zelinková, 2007)

V předškolním období dochází k postupnému ovládnutí jednotlivých částí těla. Vývoj jednotlivých motorických dovedností je však individuální a řada autorů se na něm přesně časově neshoduje:

- *„Tři měsíce – dítě zvedá krátkodobě hlavu.*
- *Čtyři měsíce – opírá se o ruce, drží hlavu.*
- *Šest až osm měsíců – začíná sedět a vnímá svět z jiného zorného úhlu, je schopno uchopit předmět a manipulovat s ním.*
- *Deset až dvanáct měsíců – postaví se, chůze s pomocí, opora o nábytek.*
- *Jeden až dva roky – strká do míče, jde pozadu, běží, jde po schodech nahoru.*
- *Dva a půl roku – jede na tříkolce, zvládá skoky sounož, jde po schodech dolů*
- *Tři roky – postaví se na jednu nohu*
- *Tři a půl roku – chůze po schodech nahoru a dolů se střídáním nohou, doskočí 20 cm.*
- *Čtyři roky – skok na jedné noze, stoj na jedné noze s krátkou výdrží*
- *Pět let – přeskoky z jedné nohy na druhou.“* (Zelinková, 2007, s. 50)

Díky rozvoji hrubé motoriky pomáháme především podporováním pohybových aktivit, kde se zapojují klouby jako rameno, loket a zápěstí. Např. lezením, skákáním přes švihadlo, házením a chytáním míče, zametáním. Všechny tyto činnosti jsou přípravou pro

uvolnění kloubů. Velké klouby lze uvolňovat i změnou poloh, jako je kreslení a psaní ve stoje, vsedě či v kleku.

Je vhodné podporovat dítě v činnostech rozvíjejících hrubou motoriku. Nechat mu dostatečný prostor pro pohyb venku a hry s vrstevníky, které tyto pohyby zahrnují. Pokud má dítě v této oblasti problémy, doporučuje se obrátit na odbornou pomoc a začít např. s rehabilitacemi. Pokud bychom tuto situaci neřešili, mohlo by později dojít k problémům v oblasti jemné motoriky, jelikož hrubá motorika tvoří základ pro jemnou motoriku. Jemnější pohyby rukou a prstů. (Michalová, 2007)

Při psaní a kreslení musí být dítě schopné správně sedět, držet vzpřímené tělo, opírat se dolními končetinami o podložku a dodržovat správnou vzdálenost od papíru a vést pohyb ruky z ramene, tedy z oblasti hrubé motoriky. (Bednářová, Šmardová, 2006)

Je velice důležité, aby si dítě upevnilo koordinované pohybové návyky v oblasti hrubé motoriky již v rané fázi svého vývoje. Později by bylo zvládnutí těchto dovedností obtížnější.

4.2.2 Jemná motorika

Jemná motorika navazuje na hrubou motoriku. Již během vývoje hrubé motoriky se rozvíjejí předpoklady pro rozvoj jemné motoriky. Hlavně v předškolním období je jemná motorika v mohutném rozvoji. Diferencuje se pravá a levá ruka. Drobné pohyby vyžadují velkou přesnost. Jemná motorika zahrnuje pohyby, u kterých jsou aktivovány drobné svalové skupiny. (Opatřilová, 2003)

Zpočátku mají úchopové činnosti pouze reflexní ráz. Pokud dáme dítěti do ruky předmět, stiskne ho. Kolem 3. měsíce začíná dítě projevovat zájem o okolní předměty a je připraveno k aktivnímu uchopování. Pokud ho zaujme nějaký předmět, začne pohybovat rukama a k úchopu má otevřené ruce. Později poznává hmatem povrch a tvar předmětu. V 6. měsíci již dítě uchopuje předměty tzv. dlaňovým úchopem. Dítě si strká hračky do pusy, dochází ke koordinaci oka a úst. Koordinace se postupně zdokonaluje a předává i hračku z ruky do ruky. V 9. měsíci se objevuje klíčový úchop, dítě staví palec do opozice k ostatním prstům. V batolecím období se koordinace pohybů a manipulace s předměty ještě zdokonaluje. Dítě přesně a záměrně uchopuje předměty kolem sebe. V tomto období má veliký význam manipulační hra, kdy se zpřesňují pohyby rukou. (Opatřilová, 2003)

Podle Bednářové, Šmardové (2008) se kolem 3. roku začíná vyskytovat špetkový úchop důležitý pro psaní a kreslení. Kreslení a psaní ovlivňují také postavení ruky při dané

činnosti a její uvolněnost. Pokud dítě vyvíjí přílišný tlak, linie, kterou tvoří dítě, je často kostrbatá, přerušovaná a silně vryta do papíru.

Kolem 4. roku dítěte se začíná projevovat lateralita (Bednářová a Šmardová, 2008). Dětem bychom měli poskytovat příležitost pro rozvoj jemné motoriky prostřednictvím činností, které rozvíjejí pohyb prstů. Jedná se například o stříhání, lepení, modelování, mačkání papíru, zapínání knoflíků, oblékání panenek, skládání kostek, modelování, přemisťování nejdříve větších předmětů (stavebnice, kostky) a později drobných předmětů (korálky, kuličky, puzzle). Jemnou motoriku nejlépe procvičíme při denních činnostech, které souvisejí se sebeobsluhou – oblékání/svlékání oblečení, nazouvání/vyzouvání bot, osobní hygiena. Čím různorodější činnosti bude dítě dělat, tím lépe a všestranněji se bude rozvíjet jak po stránce motorické, tak i z hlediska zrakového vnímání, koncentrace pozornosti, prostorové orientace, rozvíjení fantazie a řady dalších schopností a dovedností.

Zvládnutí motoriky je předpoklad pro úspěšné kreslení/psaní a jiné manuální aktivity. Dítě nachází zálibu ve výtvarných a rukodělných činnostech. Pokud má dítě v této oblasti problémy, těchto úkonů se straní, což může ovlivnit vývoj dalších funkcí. (Bednářová, Šmardová, 2006)

Pokud nebude mít dítě dostatečně rozvinutou hrubou a jemnou motoriku, nelze efektivně rozvíjet grafomotoriku.

4.3 Sluchové a zrakové rozlišování

Sluchovým rozlišováním rozumíme schopnost uvědomit si odlišnost podobně znějících hlásek slov či dalších zvuků. Rozvíjí se postupně v předškolním věku dítěte a schopnost určit správně hlásky ve slovech, je důležitým předpokladem dovednosti naučit se číst. Na počátku první třídy dokážou děti slabikovat slova, určí první a poslední hlásku ve slovech, uvědomují si délku hlásky, rozlišují podobně znějící, ale přesto odlišná slova. Toto všechno spadá do kategorie fonemického uvědomění. Pokud dítě trpí dyslexií, je právě tato schopnost v oslabení. Způsobuje potíže ve čtení a také psaní u dětí s dysortografií. Ačkoli slyší zcela bezchybně, když mají přesně určit podobně znějící zvuky a tóny, jako by rozdíl „neslyšely“ nebo se nad ním musí i ve vyšším věku důkladně zamyslet, aby ho dokázaly určit správně, neuvědomují si ho automaticky. Stejný problém nastává i s uvědoměním si hlásek ve slovech – slovo jako celek vnímají a chápou, ale přesné určení každé hlásky je pro ně obtížné. Fonemické uvědomění potřebujeme, když slovo píšeme a také když vidíme slovo složené z hlásek napsané, protože skrz fonemické

uvědomění přijdeme na to, jak se slovo vyslovuje. Proto se děti na prvním stupni základní školy (pokud jim byla diagnostikována dyslexie) učí slova hláskovat a různě s hláskami pracovat (odlišují měkké a tvrdé slabiky, určují délku hlásek atd.). (Bednářová, 2006)

Je velice důležité, aby dítě mělo dostatek času na obě zmíněné činnosti, aby se dítě mohlo v klidu zamyslet, jak slovo přečíst či jak slovo napsat.

Zrakové rozlišování neboli optická diferenciacie má také velký význam pro nácvik čtení a psaní. Cílem nácviku zrakového rozlišování je především naučit se bezpečně rozlišit tvary, najít rozdíly v podobných obrázcích, identifikovat stranově (zrcadlově) obrácené tvary, odlišit podobná písmena. Rozvíjí se v předškolním věku, kdy se děti učí číst, psát a počítat. Pokud má dítě oslabené zrakové rozlišování, zaměňuje podobné obrázky, značky či písmena, jako jsou např. s/z, a/e/o, b/d/p, m/n aj.

Zrakové rozlišování se stejně jako sluchové rozlišování může trénovat a zdokonalovat, což by se mělo provádět hlavně na prvním stupni základní školy. (Bednářová, 2006)

4.4 Vizuomotorická koordinace

Zrakové vnímání znamená schopnost vnímat svět pomocí zraku. Spolu s vývojem zrakového vnímání probíhá i vývoj motoriky, řeči, smyslového a rozumového vnímání. Vývoj zrakového vnímání probíhá především v prvních třech měsících života.

Na konci prvního měsíce je dítě schopné soustředit se na pozorovaný objekt dvě minuty. Pohybující se předmět sleduje dítě již v šestém týdnu. Poté se objevuje stupňovité pozorování předmětu. Na konci druhého měsíce již dítě sleduje objekt, který mění směr. Objevují se i podmíněné reflexní akce na světlo. Ve třetím měsíci se dokáže soustředit 7 až 10 minut. Ve čtvrtém měsíci dochází k diferenciaci barev. K rozlišování a identifikaci objektů podle tvaru, barvy a jiných parametrů dochází v šestém měsíci. V batolecím období začíná rozumět obrazu v zrcadle, poznává se podle obličeje, podle pohybů a dělá grimasy. Od třetího roku začíná rozeznávat geometrické tvary, kreslí čtverce a trojúhelník, dokáže sestavit obrázek ze dvou částí. Mezi třetím a čtvrtým rokem řadí předměty dle velikosti a zdokonaluje se hloubková percepce. Ve čtyřech až pěti letech se zdokonaluje barevné vidění, jemná motorika (oko – ruka), v kresbě se začínají objevovat detaily, vybarvuje, stříhá. V pěti až šesti letech obkresluje písmena a slova. Zdokonaluje se vnímání obrázků. V sedmi letech končí vývoj zrakové percepce a oka. Dítě si pamatuje tvary písmen, slov a reprodukuje abstraktní symboly. (Květoňová, Švecová, 2000)

Vizumotorická koordinace je „*schopnost integrace zrakových vjemů s jemnou motorikou*“, jedná se o „*specifickou pohybovou aktivitu, při níž hlavní zraková kontrola koordinuje pohyby (zpětná vazba)*“. (Nelešovská, Poláková, 2012)

Vizuomotorické schopnosti se prolínají celým vývojem dítěte. Každý den se dítě setkává s činnostmi, ve kterých se úroveň vizuomotoriky projeví, jde např. o oblékání, uklízení, stolování.

Vizuomotorická koordinace představuje souhru mezi okem a rukou. Předpoklad k osvojení si činnosti kreslení a psaní vytváří dobrá úroveň vizuomotorických schopností. Tato úroveň se projevuje i v každodenních aktivitách. Vizuomotorická koordinace závisí především na rozvoji jemné motoriky, zrakové percepce a grafomotoriky. (Květonová, Švecová, 2000)

Předškolní děti si prozatím neuvědomují hodnotu vizuomotorických schopností, ta ale na své významnosti postupně ve školním období nabývá. (Zelinková, 2001)

Podle Zelinkové (2001) nejvýraznější pokrok zaznamenáváme na začátku školního věku. Dále uvádí různá cvičení, která pomáhají rozvoji vizuomotorické koordinace. Řadí mezi ně jak vybarvování omalovánků, grafomotorický trénink ve formě spojování prvků na papíře, tak i činnosti jako vystřihování, skákání přes švihadlo, běh mezi překážkami atd. Všechny aktivity jsou prováděny během školní docházky.

4.5 Koncentrace pozornosti

„Pozornost představuje tu stránku psychické činnosti, která umožňuje výběrové zaměření a koncentraci vědomí člověka na určité předměty a jevy. Je nezbytnou součástí vnímání myšlení a dalších poznávacích procesů. Znamená zlepšení jakékoliv činnosti.“ (Lokša, Lokšová, 1999, s. 54)

Chalupa (1981, s. 19) zmiňuje 3 základní vlastnosti pozornosti:

1. selektivita (výběrovost) – označuje proces vyčlenění jednoho nebo několika konkrétních podnětů ze skupiny jiných podnětů,
4. zaměřenost – zaměřenost pozornosti je přípravná organizace psychické činnosti na operování v určitém směru,
5. koncentrace – souvisí především se stupněm aktivity, kterou daná osoba věnuje sledování pro ni užitečné stimulační.

Základní vlastností pozornosti podle Plhákové (2003, s. 77) je selektivita, kterou označuje jako proces vyčlenění jednoho či více významných podnětů ze skupiny ostatních, v tu chvíli nevýznamných podnětů pro danou osobu.

Pozornost vychází z nepodmíněných a podmíněných reflexů. Pozornost rozdělujeme na vědomou a nevědomou. Pozornost vědomá je úmyslná a záměrná, kdežto pozornost nevědomá je neúmyslná a bezděčná. Nejvyšší úroveň tvoří především vědomá motivovaná činnost zaměřená na cíl. (Chalupa, 1981)

Prvotně je vyvolána pozornost bezděčná, souvisí s vrozenými orientačními reflexy, které se vyvíjí v průběhu života. Toto dozrávání je spojeno se zráním mozkové kůry, rozvojem vztahů mezi útlumem a podrážděním. Tyto útlumy způsobují, že je dítě schopno se stále více a hlouběji zaměřovat na určitý předmět. Pozornost má svůj fyziologický základ ve vytváření podmíněného podráždění a útlumu. Dítě se tak může zaměřit na určitý jev či předmět. Udržet však dlouhodobější pozornost znamená vynaložit více energie. Je tedy vhodné vytvářet u dětí zájem o určité předměty. Tím přecházíme od úmyslně navozeného zaměření na zaměření bezděčné. (Plháková, 2003)

Pro vyučujícího ve škole může být pochopení mechanismů pozornosti a fyziologického základu velice prospěšné.

Vyučující v mateřské škole se proto musí přizpůsobit věkové úrovni dítěte a podle toho provádět pracovní činnosti. Může si lépe stanovit přiměřená kritéria a klást na určité dítě optimální zátěž. Udržení pozornosti u malých dětí v mateřské škole je možné pouze v krátkých časových intervalech. Postupně se však tento interval prodlužuje jak během docházky do mateřské školy, tak i během přechodu dítěte na základní školu. (Plháková, 2003)

Dalším důležitým faktorem jsou podmínky ovlivňující pozornost. Každé dítě má jiný stupeň koncentrace pozornosti. Soustředěnost dítěte je duševní stav, který je závislý na vnějších a vnitřních podmínkách.

Podle Lokše, Lokšové (1999, s. 59) jsou vnitřní podmínky osobnostními vlivy, které na dítě působí:

- celkový tělesný stav – například nemoc či únava mají na pozornost negativní vliv;
- psychické stavy a nálady – pocity nejistoty a strachu přináší negativní vliv, naopak dobrá psychická pohoda a vnitřní vyrovnanost přináší pozitivní vliv;
- vůle – pomáhá člověku udržovat soustředěnost;

- emoce a zájem – zájem a kladný citový vztah o předmět zvyšuje úroveň pozornosti. Žáci jsou díky zájmu schopni podávat v některých činnostech lepší výkony;
- stupeň náročnosti úlohy - je důležité najít správnou míru obtížnosti pro dítě, která nebude tlumit koncentraci pozornosti, ale naopak jí zvyšovat. Vychovatel či vyučující musí klást přiměřené požadavky na dítě;
- vnější podmínky nemůže dítě žádným způsobem ovlivnit;
- pracovní prostředí – mělo by působit pozitivně a optimálně (osvětlení, ovzduší, teplota);
- sociální prostředí – podle výzkumu je 27,5 % dětí, které žijí v neuspořádaných rodinách, schopno se plně soustředit, zatímco děti žijící v příznivém prostředí je 46,3 %.

Dítě v předškolním věku musí stále více zapojovat nejen bezděčnou, ale především záměrnou pozornost. Soustředit se na určité objekty a jevy, plnit zadané úkoly. Svou pozornost na jeden jev však dlouho neudrží, hledá nové podněty a nechá se snadno rozptýlit něčím novým. Je proto nutné obměňovat činnosti a nezůstávat dlouho u jedné. Převládá hlavně neúmyslná forma pozornosti. (Lokša, Lokšová, 1999)

Na výkonnost dítěte v mateřské škole má velký vliv jeho psychické a kognitivní stavy. Vývoj v předškolním věku je velice individuální a ve 3 letech se individuální odlišnosti stále více zvětšují. Závisí na mnoha faktorech, např. v jakém prostředí dítě vyrůstá. (Plháková, 2003)

4.6 Lateralita

Lateralitou rozumíme vztah pravé a levé strany organismu, odlišnost, nesouměrnost, rozdílnou aktivitu a přednostní užívání jednoho z párových orgánů, vedoucí nebo dominantní postavení jednoho z nich. (Zelinková, 2001)

Podle Bednářové, Šmardové (2011) můžeme asymetrii neboli nesouměrnost rozdělit na tvarovou nebo funkční:

2. Tvarová asymetrie – jedná se o asymetrii kvantitativní. Rozděluje ji na asymetrii vnitřní a vnější. Vnitřní asymetrie se projevuje nestejným uspořádáním orgánů v těle, vnější se projevuje navenek. Jedna noha může být objemnější než druhá, ruce nejsou stejně utvořeny či zaznamenáváme nesymetričnost obličeje.
3. Funkční asymetrie – je asymetrie kvalitativní. Projevuje se hlavně v rozdílu výkonu orgánů. Jde o upřednostňování jednoho párového orgánu před druhým, který se stává

orgánem dominantním, zatímco druhý je pouze pomocný. Pozorujeme toto u horních a dolních končetin, uší a očí.

„Lateralita je odrazem dominance, tj. funkční asymetrie mozku, funkční převahy jedné z obou hemisfér pro různé činnosti.“ (Bednářová, Šmardová 2006, s. 39) „Leváctví a praváctví je přirozeným projevem laterality.“ (Kříšťanová, 1997, s. 7)

Kříšťanová (1998) uvádí tyto typy laterality:

- laterality souhlasná – převažuje jedna strana u všech párových orgánů, např. dominance levé ruky a levého oka,
- laterality zkřížená, nesouhlasná – zkřížená dominance, např. dominance levé ruky a pravého oka,
- laterality nevyhranění, neurčitá (ambidextr) – nevyhraněné dominance ruky a oka.

Na laterality jedince působí i jeho genotyp a fenotyp. Genotyp odpovídá vrozené dominanci. Je to soubor dědičně zakódovaných akčních možností buněk, orgánů i celého organismu. Zatímco fenotyp může být vlivem prostředí ovlivněn, např. z genotypického levák se může stát při správném vedení fenotypický pravák. (Sovák, 1962)

Nervové spoje, které řídí hrubou a jemnou motoriku horních končetin z čelního laloku mozku, jsou ponejvíce překřížené. Každá mozková polokoule ovládá pohyby ruky na protější straně těla, např. činnost pravé ruky je ovládána z levé mozkové hemisféry a činnost levé ruky z hemisféry pravé.

„Obě poloviny mozku neustále komunikují, spolupracují, ale nesoupeří. Chovají se jako celek. Není tedy dominantní jedna celá strana mozku, ale pouze určité části mozku řídí nebo usměrňují aktivity. Zcela je však neovládají.“ (Healey, 2002)

Je velice komplikované odhalit preferenci stran. Většinou nazýváme používání pravé ruky při psaní praváctvím, psaní levou rukou leváctvím. Existuje však i ambidextrie, což znamená používání obou rukou stejně.

Druhy laterality rozdělujeme podle stupně, mluvíme tak o vyhraněné, výrazné pravorukosti, méně vyhraněné pravorukosti, o laterality nevyhraněné (ambidextrií), výrazné vyhraněné levorukosti či méně vyhraněné levorukosti. (Kříšťanová, 1998)

Laterality zjišťujeme různými testy, např. podle J. Sováka (1985), Z. Drnkové (1991) nebo Z. Matějčka a Z. Žlaba z roku 1972. Matějček a Žlab používají k vyšetření laterality soubor zkoušek jednak převzatých, jednak vlastních (Sovák, 1962). Zkouška se zaměřuje hlavně na zjištění laterální preference a dominance horních a dolních končetin, oka a ucha. Tuto zkoušku může použít lékař, psycholog i pedagog. Test obsahuje úkoly pro horní

končetiny, dolní končetiny, úkoly na zjištění laterality očí a pro zjištění dominujícího ucha. Vyšetřování se provádí pokud možno nenápadně, aby dítě nevědělo, co se vyšetřuje. Nevyšetřuje se jednorázově, ale jednotlivé zkoušky se za různých okolností alespoň 3x opakují. Je nezbytné, aby obě ruce při vykonávání zkoušek měly stejnou příležitost a podmínky.

Horní končetiny prověříme například vkládáním korálek do lahvičky, zasouváním kolíčků do otvorů, strkáním klíče do zámku, házením míčku do krabičky, stlačením rukou k zemi, sáhnutím na ucho či nos, tleskáním, navlékáním nitě do oka jehly, mnutím rukou či strouháním mrkvičky.

Zkoušku laterality oka prověříme například průhledem manoptoskopu či kukátkem.

Každou zkoušku hodnotíme písmenem P v případě, že upřednostňuje pravou končetinu či oko, písmeno L levou končetinu či oko a písmeno A v případě, že končetiny či oči dítě střídá. Výsledek se vypočítá podle jednoduchého vzorce, který vyjadřuje počet pravostranných reakcí v procentech. Výsledkem pak může být vyhraněné praváctví, méně vyhraněné praváctví, nevyhraněná lateralita, méně vyhraněné leváctví či vyhraněné leváctví.

5. Pracovní a hygienické návyky

Nedílnou součástí správného psaní jsou správné pracovní a hygienické návyky, které bude dítě využívat po celý zbytek svého života. Od počátku, kdy dítě začíná kreslit, je důležité zaměřit se na to, jak dítě sedí, na volbu psacího náčiní, úchop psacího náčiní, tlak na podložku, postavení ruky a uvolnění ruky při psaní a kreslení. Je důležité, aby si dítě osvojilo tyto správné návyky, protože chybné návyky potom negativně ovlivňují výkony dítěte. Důležitá je také vhodná motivace a vzbuzení zájmu o kreslení a psaní.

5.1 Volba psacího náčiní a jeho úchop

Při výběru potřeb je důležité myslet na účel použití. „*Volba psacího náčiní ovlivňuje celkový grafický výkon*“. (Bednářová, Šmardová, s. 48, 2011)

Dítě se teprve učí správnému úchopu psacího náčiní a jeho jemná motorika je stále ve vývoji, proto bychom si měli dávat pozor, jaké pomůcky dítě používá.

Dalším důležitým faktorem pro výběr náčiní je měkkost tuhy. Aby dítě nebolela rychle ruka, je vhodné používat měkčí psací náčiní. Nebude na ně muset tudíž tolik tlačit. Malé děti proto rády kreslí s pastely, štětci či křídami. Vybíráme taková psací náčiní, aby dítěti umožnilo a podpořilo správné držení. Například trojhranné pastelky, podporují správné držení, kdy si dítě zapře každý prst o jednu stranu. Vhodné jsou potřeby běžného tvaru a objemu, které odpovídají i rozměrům dětských prstů. Nepoužíváme krátké tužky a pastelky, které nepřesahují kožní záhyb mezi palcem a ukazovákem a neumožňují správné držení. (Bednářová, 2006, s. 48)

„Na správný úchop psacího náčiní je vhodné dbát již od počátku, kdy dítě začíná kreslit. Výjimkou je tzv. dlaňový úchop u batolat, kdy dítě drží grafické náčiní v celé dlani. V tomto období se jedná o úchop fyziologický, kdy dítě ještě neovládá jemnou koordinaci svalových skupin prstů a nemá tedy možnost držet tužku jiným způsobem.“ (Bednářová, 2006, s. 50)

Úchop psacího náčiní je jedna z nejdůležitějších věcí při psaní a kreslení. Správnými návyky předcházíme únavě ruky a dalším problémům, které mohou negativně ovlivnit grafomotorickou obratnost dítěte.

Správný způsob úchopu psacího náčiní je tzv. špetkový úchop. „*Tužku drží tři prsty ruky – ukazovák, prostředník a palec. Palec je lehce skrčený, přidržuje tužku a je od jejího hrotu výš než ukazováček. Prostředník přidržuje tužku boční stranou posledního článku prstu. Ukazováček je lehce ohnutý, ne prohnutý, tužku přidržuje shora asi 2 – 3 cm od konce hrotu tužky. Poslední dva prsty jsou ohnuté a malíček se hranou lehce dotýká plochy*

papíru. Tento způsob držení grafického náčiní odůvodňují funkce jednotlivých prstů. Ukazováček vede směr linie shora dolů, palec zleva doprava a prostředníček pohybuje grafickým náčiním všemi směry vzhůru.“ (Doležalová, 2010, s. 41)

Důležitá je také samozřejmě motivace, podpora, vysvětlení a ukázání správného držení. Pokud dítě bude mít problém např. držet tužku 2-3 cm od jejího hrotu, můžeme namotat do této vzdálenosti na tužku gumičku.

5.2 Poloha těla při práci

V jaké poloze dítě kreslí či píše, ovlivňuje především pohyblivost jednotlivých kloubů, jejich uvolnění i koordinaci. Je dobré, aby děti zpočátku kreslily velké tvary. Vedou ruku volným pohybem po papíře, což podporuje zejména pohyb a uvolnění ramenního kloubu, jedná se tedy o uvolňovací cviky. Tento pohyb se nejlépe vykonává ve stoje u svislé plochy nebo vodorovné plochy, např. na tabuli či malířském stojanu. Kreslicí ruka se neopírá o zápěstí a pohybuje se ve výši úst. Druhá ruka udržuje odstup trupu a obličej od plochy a přidržuje papír. (Doležalová, 2010, s. 46)

Někdo doporučuje i kreslení vleže či vleče na zemi, kde můžeme také provádět uvolňovací cviky. Musíme však dát pozor na správnou polohu, aby nebyl stlačován hrudník, kvůli dýchání nebo zatěžování předloktí. Je nutné zvolit takovou polohu, aby byla pro dítě pohodlná, avšak správná.

Při psaní vsedě je důležitý správně upravený nábytek k výšce dítěte. Sedátko by mělo být v takové výšce, aby se dítě dotýkalo celou plochou oběma chodidly země a mohlo se jimi zapřít. Stůl by měl být vysoký zhruba do úrovně pasu dítěte. Dítě sedí na celé sedací ploše židle. Nesedí ani moc vzadu, ani vepředu na okraji židle. Lýtková a stehenní kost svírají úhel 90°. Záda by měla být narovnaná, ramena uvolněná. Trup je mírně nakloněný dopředu, prsa se nedotýkají lavice. Váha trupu spočívá na sedadle, ne na předloktí. Obě předloktí jsou na desce stolečku, v loktech jsou ruce mírně ohnuté, přibližně do pravého úhlu. Loket ani zápěstí se nesmí zvedat ani tvořit úhel. Lokty jsou volně a vzdálené od trupu, ruce spočívají lehce na podložce. Hlava je v prodloužení páteře, mírně nakloněná dopředu 25-30 cm nad papírem. (Doležalová, 2010, s. 48)

Důležité je samozřejmě i to, aby dítě mělo dostatek místa pro psaní či kreslení. Další důležitou podmínkou je dobré osvětlení. Vytvářením podmínek vytváříme optimální předpoklady pro grafický vývoj dítěte. Je výhodou, pokud si dítě na polohu zvyká již

v předškolním věku. Dokážeme se tak předem vyvarovat nežádoucím jevům jako je např. skolióza, kyfóza, krátkozrakost nebo dýchací potíže.

5.3 Postavení ruky při psaní a kreslení

„Je vsutku s podivem, jak se zrovna tahle dovednost podceňuje, a to jak v rodinách, tak v mateřských školách. Jestliže však dítě drží tužku nemotorně (a to jsou mnohdy vsutku roztodivné úchopy), samotné vytváření písmen odčerpává pak příliš mnoho pozornosti, takže se jí dítěti nedostává na kontrolu obsahu.“ (Matějček, 2004)

Se správným úchopem psacího náčiní úzce souvisí i správné postavení ruky. Ruka by měla být uvolněná a pohyb vychází z ramene. Pokud píšeme či kreslíme, měli bychom posouvat ruku po malíkové hraně po papíře zleva doprava.

Na správné postavení ruky má vliv i nakloněný papír. Pokud je dítě pravák, papír je nakloněn pravým rohem nahoru, u leváka je nahoře levý roh. Druhá ruka papír přidržuje. Je důležité, aby dítě mělo dobře uvolněný ramenní kloub předcházejícími uvolňovacími cviky. Leváci mají tendenci ruku v zápěstí nadměrně ohýbat, což má za následek únavu, bolest a nechuť psát. Dalším důvodem, proč děti vyvrací či různě kroutí ruku, může být málo místa na práci či malý formát papíru. (Bednářová, 2006)

5.4 Uvolnění ruky při psaní a kreslení

Uvolňovací cviky jsou důležitou součástí přípravy dítěte před psaním či kreslením. Díky uvolňovacím cvikům se postupně uvolňuje celá ruka, což je důležité zejména k tomu, aby dítě nepsalo křečovitě nebo příliš netlačilo na psací potřeby. Správně uvolněná ruka vede ke zlepšení grafomotorických dovedností. Cviky provádíme již v předškolním věku a na začátku školní docházky před začátkem nácviu písmen. Před začátkem provádění uvolňovacích cviků je vhodné procvičit celou paži. K tomu je vhodné využít například kreslení osmiček ve vzduchu celou rukou. Poté zapojíme pouze předloktí, dále zápěstí, kdy kroužíme nad papírem a v poslední fázi uvolnění prstů. (Doležalová 2010)

Uvolnění horní končetiny je nezbytným předpokladem pro zvládnutí psaní. Pokud neprocvičíme dostatečně ramenní kloub, pohyb ruky nebude plynulý, což vede ke kolísání sklonu písma či nerovnoměrným liniím. (Doležalová, 2010)

Proto dříve než s dětmi začneme psát či kreslit, důkladně procvičíme každou část horní končetiny, například imaginární hrou na klavír, dotýkání se palce ostatních prstů, mačkáním prstů do dlaní, vytřepáváním paže. Cviky můžeme doprovázet různými

říkankami. Na vhodnost využívání říkanek a říkadel upozornil F. Kábele ve svých publikacích a metodikách, např. Brousek pro tvůj jazýček, Poezie pro děti, říkadla.

Poté pokračujeme uvolňovacími cviky, které provádíme ve vzduchu a pak na papír. Začínáme na velkém formátu a postupujeme k menšímu, od svislé plochy k vodorovné. Důležitý je i výběr psacího náčiní.

V mateřské škole můžeme využívat cviky, které navrhla J. Doležalová (1996). Tyto cviky jsou seřazeny podle obtížnosti a lze je různě obměňovat:

1. Vybarvení obrázku – dítě vybarvuje obrázky v časopisech, omalovánkách, pracovních listech a maluje i obrázky vlastní;
6. Obtahování jednotázné linie – dítě obtahuje vzor zvířátka, opakující se řadu prvků, plní obrázky s úkolem, při nichž obtahuje cestu. Smyslem je cvičení jednotáznosti směru vedené linie, lehkosti vedení ruky a koncentrace dítěte;
7. Volné vedení linie bez omezení plochy a směru – jedná se o hru s linií v podobě kresby různých cestiček, stop, čmáranic;
8. Znázornění pohybu v určitém směru, bez omezení velikosti – dítě zaznamenává například opakovaný horní oblouk, vlnovku, klubíčko v rytmu motivačních říkadel;
9. Dokončení obrázku – dítě dokresluje linie podle siluety nebo teček, vede linii s částečným prostorovým omezením (např. tašky na střeše), dokresluje tvar podle svých představ (např. ovály, čtverce, obdélníky), dokresluje nedokončené tvary nebo dekoruje předměty takovými prvky, které byly prováděny v rámci přípravných cvičení (např. závitnice, vlnovky);
10. Zvětšování nebo zmenšování tvarů – dítě zvětšuje, případně zmenšuje obrázky, např. list, koruna stromu roste, i některá písmena;
11. Postupné vytváření jednoduchých obrázků podle vyznačeného vzoru – po zvládnutí jednoduchého obrázku, např. myška, motýl, je možno provádět i kresby složitější.
12. Kreslení podle osy souměrnosti – děti si při těchto cvičeních rozvíjejí grafomotoriku a upevňují pravolevou orientaci, schopnost nápodoby, rozbíjejí představivost a soustředění. Nejprve dokreslují podle osy jednoduché předměty, později linie využitelné pro psaní, možností je i kresba oběma rukama najednou;
13. Etudy – jedná se o sestavy cviků, z nichž lze sestavit obrázek buď v rytmu veršů, nebo podle vyprávění;
14. Uvolňovací cviky k nácvičení psaní jednotlivých písmen i skupin písmen.

Dalšími uvolňovacími cviky mohou být podle Svobodové (2001): volné čmárání, dotyky tužkou, obtisky štětce, „klubíčko“, oblouky, směrové čáry, kružnice, ovály, spirály, spojené oblouky, klíčky, zátrhy, ostré obraty, psaníčko, spojování nacvičených tvarů.

Svobodová (2001) doporučuje i různé techniky např. kresbu prstem, kresbu pastelem či křídou, kresbu tužkou, malbu štětcem, správné držení grafického náčiní, udržení směru čáry, vybarvování, obkreslování, obtahování, dokreslování, napodobování, vlastní kresba a malba a zvládnutí přípravné techniky psaní.

Je nezbytné dítě podporovat a pomáhat mu s novými prvky. Podle Bednářové, Šmardové (2006, s. 62) nám pomáhá několik podpůrných technik, které pomáhají dětem s navozením nových prvků:

- „slovní opora, instrukce – odkud má čáru vést, rytmické říkanky
- zraková opora – při vedení čáry napomůže vyznačenými body, naznačenými liniemi
- opora hmatová – vymodelování tvaru, jeho osahání apod.“

U malých dětí je vhodné tyto podpůrné techniky kombinovat.

5.5 Nesprávné držení psacího náčiní

Naučit se správně psát, aby dítě nemělo později problémy, není nic jednoduchého. Proto je velice důležité lpět na správném držení tužky již od počátku kreslení či psaní. Za nesprávné držení psacího náčiní považujeme každý úchop, který se liší od správného úchopu. Nesprávný úchop psacího náčiní způsobuje snadnější unavitelnost ruky, nepříjemné až bolestivé pocity, které snižují motivaci ke kreslení a psaní.

Mezi nesprávné úchopy podle Bednářové (2006) řadíme:

1. Úchop hrstičkový, kdy dítě drží psací náčiní čtyřmi prsty: palcem, ukazováčkem, prostředníčkem a prsteníčkem, který tužku podpírá. U těchto dětí je důležité včas nastavit a fixovat správný špetkový úchop. Někteří rodiče tento úchop považují za správný, a proto tento úchop používá mnoho školáků i dospělých.
2. Špetkový úchop se silným přitlakem na psací náčiní, pokud je ruka napnutá, prsty a dlaň ruky nejsou uvolněné. Tento úchop vzniká i při správně vyvozeném špetkovém úchopu se silným tlakem na psací náčiní. Prsty jsou sevřené, v napětí a omezeny v pohybu.
3. Špetkový úchop se sevřenými prsty v dlani, kdy má dítě správně navozenou špetku, ale malíček a prsteníček jsou sevřené v dlani. To způsobuje, že při kreslení či psaní se prostředníček pomalu posunuje do dlaně a přiklání se tam, kde vzniká větší napětí.

4. Úchop s vysoko položeným ukazováčkem, kdy prsty vytváří přílišný tlak na psací náčiní. Ukazováček se prohýbá a je ve špatné poloze. Ruka je v napětí a dochází k bolesti. Prsty jsou omezené v pohybu, proto dochází ke snižování rychlosti psaní a kvalitě písma.
5. Úchop s palcem přes psací náčiní - prostředníček a ukazováček jsou na správném místě, ale palec není naproti ukazováčku, je vysunutý přes psaní náčiní. Tužka se posunuje z místa kožní řasy mezi palcem a ukazováčkem na třetí článek ukazováčku a směřuje na místo za rameno těla. Při tomto nesprávném úchopu se může vyklenout i zápěstí a vzniká dráповitý úchop, který znemožňuje při psaní pohyb zápěstí.
6. Klarinetový úchop - o tužku se opírají bříška čtyř prstů, palec je v opozici. Prsty nevytváří pohyb, ten vychází ze zápěstí a lokte. Ruka nebývá položena na podložce a tužka stojí na hrotu psacího náčiní, někdy dokonce směřuje od těla.
7. Cigaretový úchop, kdy tužka leží mezi prostředníčkem a ukazováčkem, palec může být položen přes tužku, nebo na tužce. Někdy se také může ukazováček s palcem spojit bříšky nad tužkou. Úchop nedovoluje pohyb prstů a tužka klouže mezi prsty.

Ovlivnit nesprávný úchop může například i nesprávný sklon papíru dítěte písčím levou rukou. Pokud posuneme papír doprava od osy těla, zhoršují se podmínky pro správné držení psacího náčiní. Hlava se naklání vpravo a dochází k vytáčení zápěstí. (Doležalová, 2010)

U leváků patří mezi nesprávné držení psací potřeby např. držení dráповité a držení pera s palcem přes, kdy první článek prostředního prstu podpírá pero zdola nebo z pravé strany spolu s ukazováčkem a palec jde přes ně. Dalším nesprávným úchopem u leváků je boční držení, kdy tužka směřuje do boku a opírá se o kloub. Typické nesprávné držení u leváků je dráповité držení. Tužka směřuje od těla, kdy dítě vysouvá rameno, a to může vést až ke zdravotním problémům. (Sovák, 1958)

Je proto důležité vytvářet správný návyk již od počátku kreslení či psaní, protože jeho pozdější náprava bývá dlouhá a náročná. Platí obecně známé pravidlo, že je lepší už od začátku učit správný úchop než pozdější náprava.

5.6 Zásady při rozvíjení grafomotoriky

Při rozvíjení grafomotoriky je důležité začít s činnostmi, které rozvíjí hrubou a jemnou motoriku (pokud se dítěti kresba nedaří nebo mu činí potíže, je vhodné začít nejdříve s rozvojem hrubé motoriky poté až s rozvojem jemné motoriky), následně

uvolňovacími cviky a poté až grafomotorickými prvky. Ty jsou řazeny od nejjednodušších po složitější s ohledem na schopnosti dítěte. Je důležité, abychom s dítětem cvičili pravidelně, nejlépe několikrát týdně a opakovaně. Je efektivnější cvičit menší a častější aktivity, než dlouhá cvičení s velkými přestávkami. Důležité je, aby cvičení probíhalo v klidném prostředí a na dítě nepůsobilo několik podnětů najednou. Výsledek není středem našeho zájmu, cvičení musí dítěti přinášet radost a potěšení. (Bednářová, Šmardová, 2011)

Pro rozvíjení hrubé motoriky jsou vhodné spontánní pohybové aktivity, ale i řízené pohybové činnosti a hry, při kterých dítě chodí, běhá, skáče, přelézá, hází a chytá, udržuje rovnováhu, jezdí na koloběžce či kole. Vhodné jsou i rytmická cvičení a relaxační cviky. (Michalová, 2007)

Rozvoji jemné motoriky napomáhají především každodenní činnosti, sebeobsluha, manipulační hry a tvořivé činnosti. Pohyby se postupně zdokonalují. Jedná se například o hry se stavebnicemi, činnosti s drobným materiálem, skládání kostek, navlékání korálků, modelování, malování, mačkání a trhání papíru, stříhání, lepení. (Bednářová, Šmardová, 2011)

6. Vliv grafomotoriky na psaní

„Psaní chápeme jako velice složitou komplexní činnost, která zaměstnává celou žákovu osobnost, to znamená, že klade požadavky na jeho motoriku, vnímání, představivost, paměť, pozornost a myšlení. Psaní vychází ze svalové i duševní činnosti a je ovlivňováno vnitřními a vnějšími faktory.“ (Křivánek, Wildová, 1998, s. 63)

Kreslení a psaní je na základních školách věnována velká pozornost. Stanovuje to také Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání. Jsou to vlastně grafické formy pro lidskou komunikaci.

Při vstupu do první třídy musí být dítě dostatečně připraveno, aby mu výuka nezpůsobovala velké obtíže. Musí být na dostatečné vývojové úrovni i po grafomotorické stránce. Pokud není dostatečně připraveno, dítě ztrácí zájem o psaní, jelikož mu tato činnost nepřináší pozitivní výsledky ani uspokojení. Později je velmi náročné děti znovu motivovat. Problém se psáním potom nespadá pouze pod výuku českého jazyka, ale prolíná se i do dalších předmětů, kde je psaní důležitou součástí výuky. Je tedy nezbytné se touto problematikou zabývat. (Koláriková, Pupala, 2001)

6.1 Význam předškolní přípravy na psaní

Předškolní příprava na psaní je velice důležitá. Dítě se nezačíná učit teprve nástupem do školy, ale již daleko dříve. Vše, co se v tomto období naučilo, zúročí nyní v průběhu školní docházky. Hranice mezi jednotlivými obdobími ve vývoji nejsou jasně ohraničeny a často splývají. (Bartoňová, 2004)

Dítě může nastoupit do mateřské školy již ve věku dvou let. Nejpozději však dítě musí nastoupit do mateřské školy alespoň rok před nástupem do školy základní. Pro děti, které dosáhnou do 31. srpna pěti let, je předškolní vzdělávání povinné. Povinné předškolní vzdělávání se nevztahuje na děti s hlubokým mentálním postižením. Zákonný zástupce může pro své dítě (pro které je předškolní vzdělávání povinné) zvolit individuální vzdělávání. Svě dítě pak může vzdělávat doma sám. Nástup do školy je už sám o sobě hodně náročný a představuje velkou změnu v životě jak dítěte, tak i celé jeho rodiny. Pro snadnější nástup je nezbytné dítě předem připravovat. Dítě by si mělo již v předškolním věku osvojit správné pracovní návyky (způsob sezení, natočení papíru aj.), učí se uvolňovat ruku, procvičovat grafomotorické dovednosti, postoje a hodnoty. Bez předškolní přípravy je výuka psaní velmi náročná. Předpokládá se, že dítě z mateřské školy ví, jak manipulovat s tužkou, jaký je správný úchop, zvládá koordinaci ruky a oka. V předškolním věku se dítě

učí také mnoho dalších činností tělovýchovných, manipulačních, pracovních a výtvarných, které pomáhají připravit dítě na psaní. (Koláriková, Pupala, 2001)

Podle Doležalové (1996) je v předškolní přípravě potřeba se zaměřit na tyto oblasti:

- utváření hygienických a pracovních návyků při kreslení, především držení kreslicího náčiní,
- rozvoj tělesné a percepční stránky dětské osobnosti - rozvoj kloubní pohyblivosti a grafomotorické zručnosti, rozvoj sluchového a zrakového vnímání, rozlišovacích schopností, paměti, představivosti, cvičení očí zleva doprava a shora dolů, pěstování rytmického cítění,
- provádění specifických grafomotorických cvičení pro přípravu dětí na psaní.

Pro děti, které dosáhnou do 31. srpna pěti let, je předškolní vzdělávání v současné době povinné³. Povinné předškolní vzdělávání se nevztahuje na děti s hlubokým mentálním postižením. Zákonný zástupce může pro své dítě (pro které je předškolní vzdělávání povinné) zvolit individuální vzdělávání. Své dítě pak může vzdělávat doma sám.

6.2 Uvolňovací a grafomotorické cviky

Cílem těchto cviků je uvolnit a procvičit tak ruku dítěte ke psaní či kreslení. Často se můžeme setkat se dvěma pojmy (uvolňovací cviky a grafomotorické cviky), bývají často zaměňovány anebo dokonce používány jako jeden pojem zahrnující oba významy. Důvodem zřejmě je, že oba tyto pojmy spolu úzce souvisí. (Doležalová, 1996)

Před psáním je nezbytné uvolnění celé ruky. Ruku uvolňujeme postupně od ramenního kloubu přes loketní a posléze zápěstí. Společně s uvolňovacími cviky probíhají také pohybová cvičení, která podporují uvolnění v jednotlivých kloubech. (Bednářová, Šmardová, 2006)

Náměty cviků pro uvolnění ruky: krouživé pohyby celou paží, lokty, zápěstím, kreslení čar ve vzduchu, mávání paží, „plavání“, „mávání křídly“, „navíjení klubíčka“ nebo kyvadlový pohyb pokrčenou paží. Tyto cviky zařazujeme již v předškolním věku a na začátku školní docházky před samotným nácvikem psaní. Provádíme je před každým psáním a jako odpočinkovou aktivitu mezi bloky psaní.

³ [Http://www.cicpraha.org/cs/skolstvi-v-cr-dite-ve-skole.html](http://www.cicpraha.org/cs/skolstvi-v-cr-dite-ve-skole.html) [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://www.cicpraha.org/cs/skolstvi-v-cr-dite-ve-skole.html>

K dispozici máme celou řadu nejrůznějších sešitů a pracovních listů zaměřených na rozvoj grafomotoriky a uvolnění ruky, např. *Grafomorika a jemná motorika: pro děti od 5 do 7 let* (Raabe, 2018), *Šimonovy pracovní listy 21 – Grafomotorické pohádky* (Světlík, 2014), *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní* (Lipnická, 2015), *Rozvoj grafomotoriky*. (Bednářová, 2006)

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

7. Cíl práce a metody výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit připravenost žáků při přechodu z mateřské školy do školy základní. Práce je zaměřena především na připravenost v oblasti grafomotoriky a správných hygienických návyků (správné držení tužky, správné držení těla při psaní).

Tento výzkum byl proveden pomocí jednotného šetření u předškolních dětí v posledním ročníku mateřské školy a poté při nástupu do 1. třídy základní školy.

Pro naše šetření byla využita metoda pozorování a metoda rozhovoru s učiteli, kdy bylo zjišťováno, do jaké míry se vyučující podílí na vytváření správných návyků, popřípadě zda provádí kontrolu či nápravu a zda věnuje této problematice dostatečnou pozornost, zvláště u dětí předškolního věku. Do jaké míry ovlivňují tyto návyky rodiče, neboť mateřská škola není jediným prostředkem působícím na děti.

Použila jsem také dotazníkovou metodu. Dotazníky jsem zpracovávala ze dvou škol, které jsem navštěvovala – Základní škola Sídliště Vlašim a Základní škola Chotýšany. Zadávala jsem je rodičům dětí, které nastoupily do 1. ročníku ZŠ. Oslovila jsem 146 respondentů, vrátilo se mi jich však pouze 100.

Dále probíhalo také pozorování dětí v mateřské škole. Děti měly za úkol vypracovat pět úkolů. Kreslily podle vzoru dolní oblouky, dokreslovaly zuby pily, jednotažné horní kličky. Dále měly za úkol nakreslit postavu pána a dům. Dům kreslily pravou i levou rukou na rozeznání laterality. Podmínky byly pro každého stejné. Pracovali jsme v jedné místnosti oddělené od ostatních tříd. Děti měly neomezený čas na práci, většinou ji však dokončily během hodiny. Každé dítě pracovalo samostatně. Seděly u stolků adekvátní k jejich výšce. K dispozici měly pastelky a obyčejné tužky, se kterými jsou zvyklé pracovat. Na stole měly pouze papír a psací náčiní, aby měly dostatek prostoru a nic je nerozptylovalo. S každým dítětem jsem pracovala samostatně, abych měla prostor pozorovat ho při práci. Děti jsem neopravovala ani nijak do práce nezasahovala. Ke každému dítěti jsem si dělala poznámky, jaké si zvolilo psací náčiní, úchop psacího náčiní, polohu těla při práci, zda má dostatečně uvolněnou ruku a správně natočený papír.

Stejně pozorování probíhalo v dalším školním roce na základní škole.

8. Charakteristika zkoumaného souboru a průběh šetření

Výzkum byl realizován v Mateřské škole Vorlina ve Vlašimi. Mateřská škola je dvoutřídní, kde podporují aktivity potřebné k všestrannému rozvíjení osobnosti dítěte. Třídy v MŠ jsou rozděleny na jednu obvyklou tzv. oranžovou třídu a jednu třídu využívající Montessori pedagogiku tzv. modrou třídu. Třídy navštěvují děti různého věku od 2 do 6-7 let. Obě třídy spojuje stejná koncepce, která klade důraz především na spolupráci, vzájemný respekt a toleranci. Toto rozdělení podporuje ohleduplnost, trpělivost, vzájemnou pomoc, ale i vzájemnou inspiraci.

Nejdříve jsem navštěvovala děti v obvyklé (oranžové) třídě a později pro porovnání i děti v Montessori (modré) třídě. Oranžová třída pracuje obvyklým způsobem, kde se zaměřují především na oblast hudby a výtvarné výchovy. Modrá třída se zaměřuje především na vlastní objevování poznatků samotným dítětem a na samostatnou práci jednotlivce. Pomůcky v Montessori třídě jsou rozděleny do několika oblastí: pro praktický život, smyslovou výchovu, matematiku, kosmickou výchovu, jazykovou výchovu a pomůcky cílené na rozvoj zraku, hmatu, sluchu, čichu, chuti a prostorového vnímání.

Všechny děti, které jsem pozorovala, měly zahájit příští rok povinnou školní docházku. Na výzkumu se podílelo deset dětí, z toho 5 dětí z obvyklé třídy a 5 dětí z Montessori třídy. Zkoumané děti byly praváci a netrpěly žádnou poruchou, která by mohla ovlivnit oblast grafomotoriky.

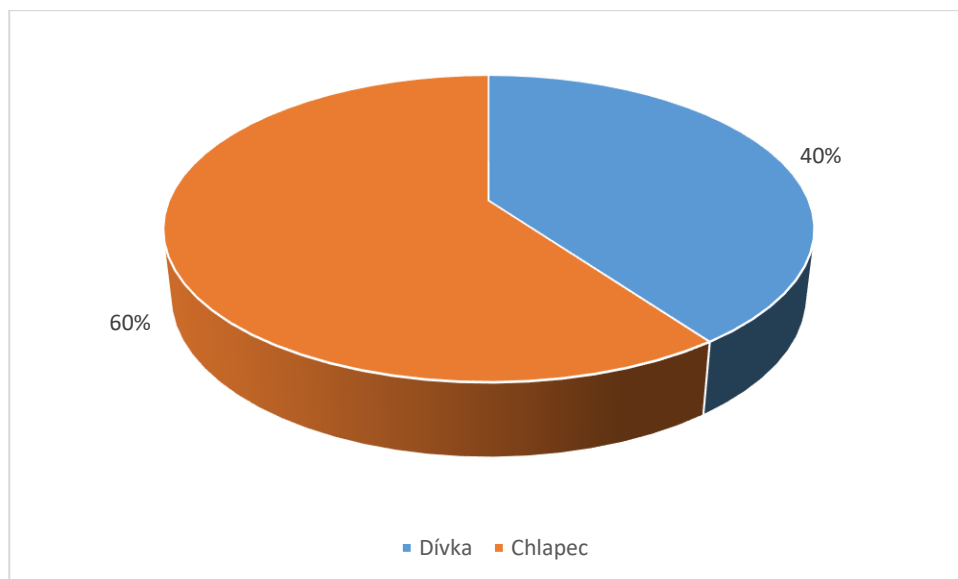
V dalším školním roce jsem tyto děti pozorovala již na základní škole. Docházela jsem do tří tříd, kam pozorované děti docházely. Dvě třídy jsem navštěvovala ve Vlašimi na Základní škole Sídliště Vlašim (děti z obvyklé třídy a Montessori třídy) a třetí třídu jsem navštěvovala na Základní škole Chotýšany (děti z obvyklé třídy a Montessori třídy).

Pracovala jsem také s dotazníky, které byly rozdány rodičům (PŘÍLOHA 1).

9. Výsledky výzkumného šetření a jejich analýza

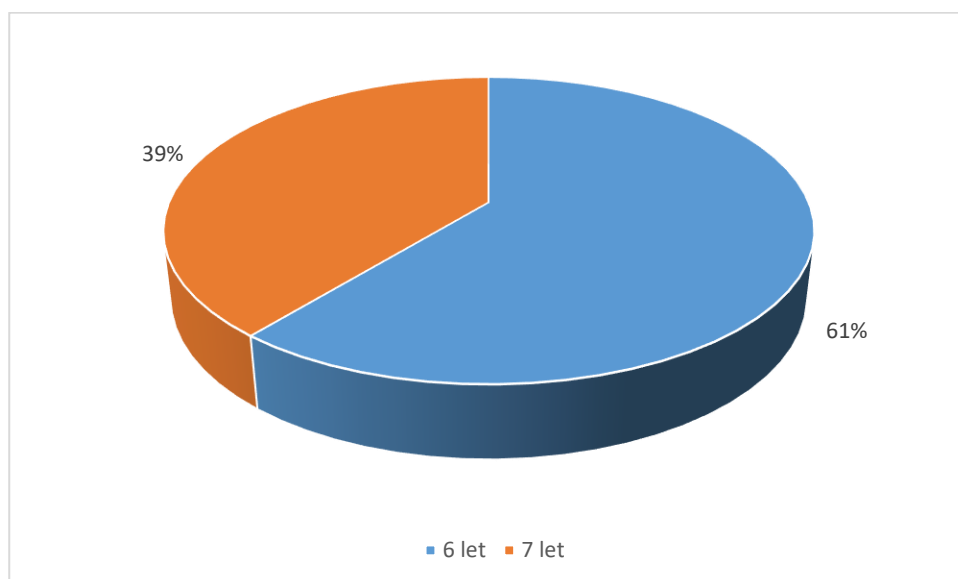
Výsledky výzkumné části práce se skládají z analýzy jednotlivých otázek předloženého dotazníku, do kterého byli zapojeni rodiče žáků 1. tříd. Navrátilo se mi celkem 100 dotazníků. Dotazník se skládal ze 13 otázek, které jsem hodnotila samostatně a následně je vyjádřila procentuálně. Každou otázku jsem vyhodnocovala samostatně.

Graf 1 Pohlaví dítěte

Zdroj: vlastní šetření

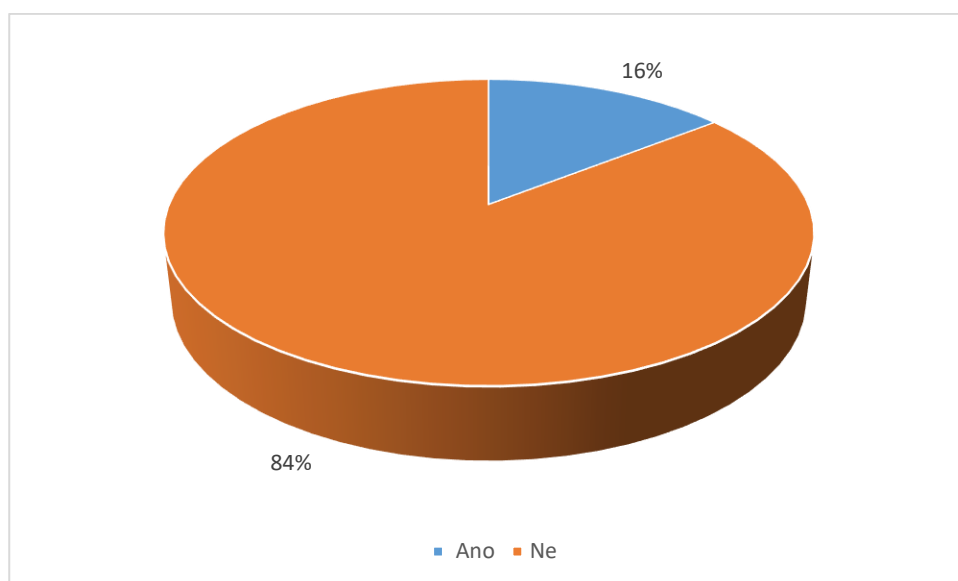
Graf 2 Věk dítěte

Zdroj: vlastní šetření

V grafu č. 1 je uvedeno kolik z dětí bylo chlapců/dívek. Děti bylo celkem 100 (100 %), z toho 60 dívek (60 %) a 40 chlapců (40 %). Tato data jsem získala z dotazníků, které vyplňovali rodiče budoucích prvňáků v mateřské škole. Graf č. 2 podává informace o věku dětí. Na tyto otázky odpovědělo celkem 100 rodičů. V zastoupení bylo procentuálně 60 % chlapců a 40 % dívek, z toho 61 % dětí je 6-ti letých a 39 % 7-mi letých.

Graf 3 **Otázka č. 1: Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?**

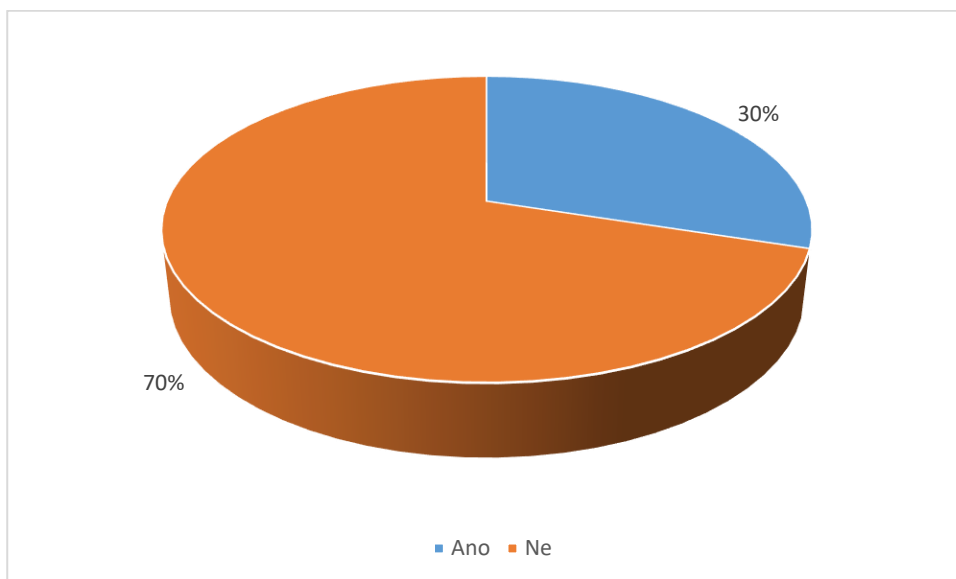

Zdroj: vlastní šetření

84% dětí rodičů uvedlo, že jejich dítě mělo odklad školní docházky. Mezi hlavní příčiny odkladu školní docházky rodiče uváděli nezralost, nesoustředěnost, vady řeči a malá slovní zásoba. Objevuje se ale mnoho rodičů, kteří si odklad školní docházky přáli, aniž by to pro dítě bylo nezbytné. Buď jim chtěli dopřát více bezstarostného, hravého dětství, anebo jsou tak pracovně vytíženi, že u nich dochází k jistým obavám z toho, že nebudou mít na dítě dostatek času. Naopak jsou i velice ambiciózní rodiče, kteří chtějí, aby jejich dítě nastoupilo do školy co nejdříve.

Ve většině škol jsou přípravné neboli předškolní třídy, kam většinou dochází děti, které mají nějaké nedostatky, potřebují něco procvičit či zlepšit.

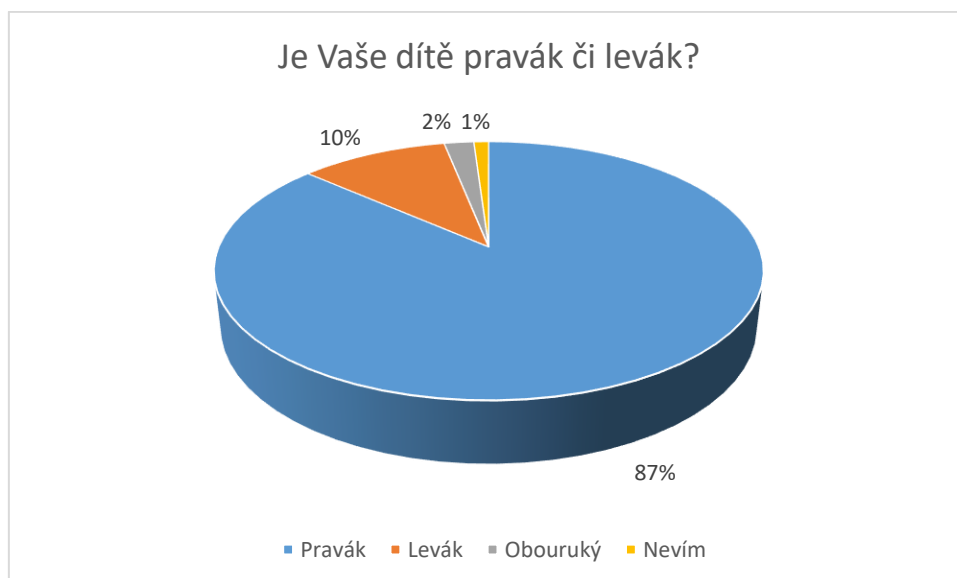
Graf 4 **Otázka č. 2: Docházeli jste s dítětem k nějakému odborníkovi?**

Zdroj: vlastní šetření

Z oslovených rodičů odpovědělo 70%, že jejich dítě docházelo k nějakému odborníkovi. Většina z nich uvedla, že se svým dítětem docházeli na nápravu řeči na logopedii. Některé děti docházely k logopedovi na nápravu kvůli nezralosti v oblasti zrakového či sluchového vnímání.

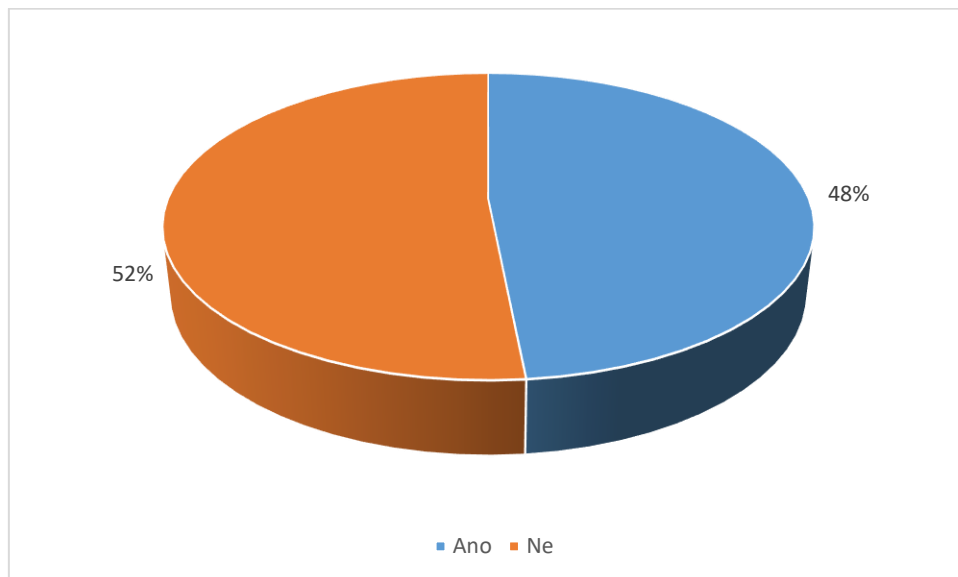
Graf 5 **Otázka č. 3: Je Vaše dítě pravák/levák/obouruký/nevím?**

Překvapujícím zjištěním této otázky je, že 1 % rodičů ještě po nástupu dítěte do 1. třídy neví, zda je pravák či levák. Výsledky ukazují, že 2 % z oslovených rodičů nemají zatím přesně určenou laterálnítu. 10 % dětí je levorukých a 87 % pravorukých. Převažují tedy

praváci v souladu s odbornou literaturou. Pro přesné určení laterality nám mohou pomoci testy na určení laterality např. od Z. Matějčka a Z. Žlaba.

Graf 6 **Otázka č. 4: Sedí dítě při kreslení u psacího stolu?**

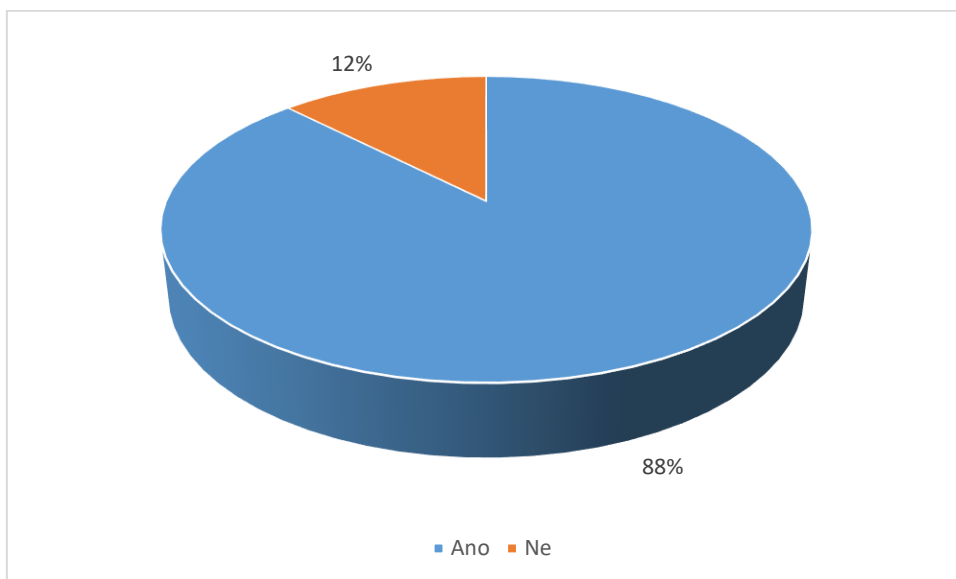

Zdroj: vlastní šetření

Na otázku, zda dítě sedí při kreslení u psacího stolu, odpověděla kladně zhruba polovina rodičů (52 %). Druhá polovina rodičů (48 %) odpověděla, že děti při kreslení stojí či sedí na zemi. Poloha těla ovlivňuje především pohyblivost jednotlivých kloubů (kapitola 4.3). Vleže či vkleče na zemi může dítě provádět např. uvolňovací cviky. Důležitá je však správná poloha.

Díky rozvoji hrubé motoriky pomáháme především podporování pohybových aktivit, kde se zapojují klouby jako rameno, loket a zápěstí. Např. lezením, skákáním přes švihadlo, házením a chytáním míče, zametáním. Všechny tyto činnosti jsou přípravou pro uvolnění kloubů. Velké klouby lze uvolňovat i změnou poloh, jako je kreslení a psaní ve stoje, vsedě či v kleku.

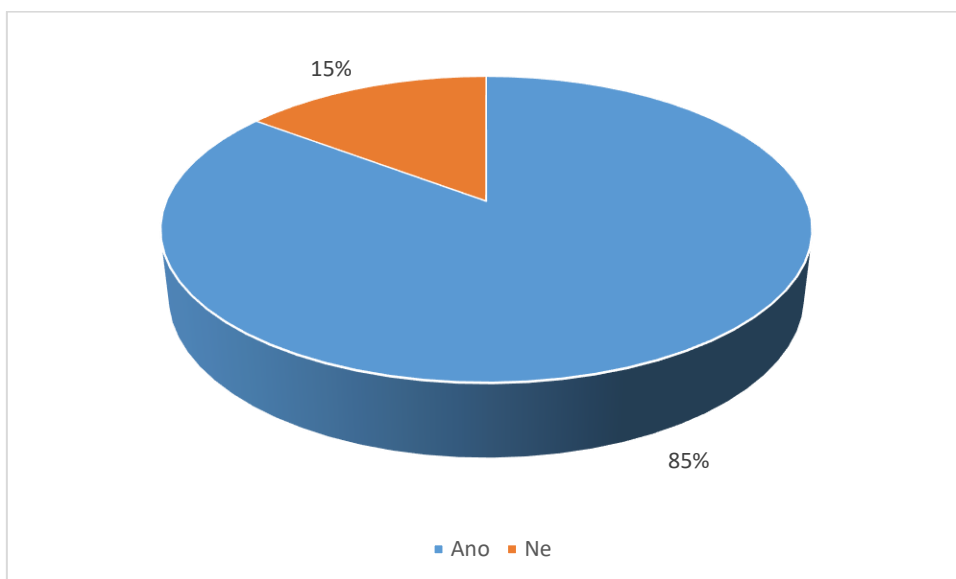
Graf 7 Otázka č. 5: Kontrolujete, zda Vaše dítě při kreslení/psaní správně sedí?

Zdroj: vlastní šetření

Většina rodičů (88 %) kontroluje své dítě, zda správně sedí. 12 % rodičů nedbá na správný způsob sezení, protože jim to nepřijde důležité. Neuvědomují si, že i neupravený nábytek k výšce jejich dítěte má vliv na způsob psaní/kreslení. Je velice důležité kontrolovat dítě při sezení, protože špatně vytvořený návyk se odstraňuje daleko hůře, než se učí návyk správný.

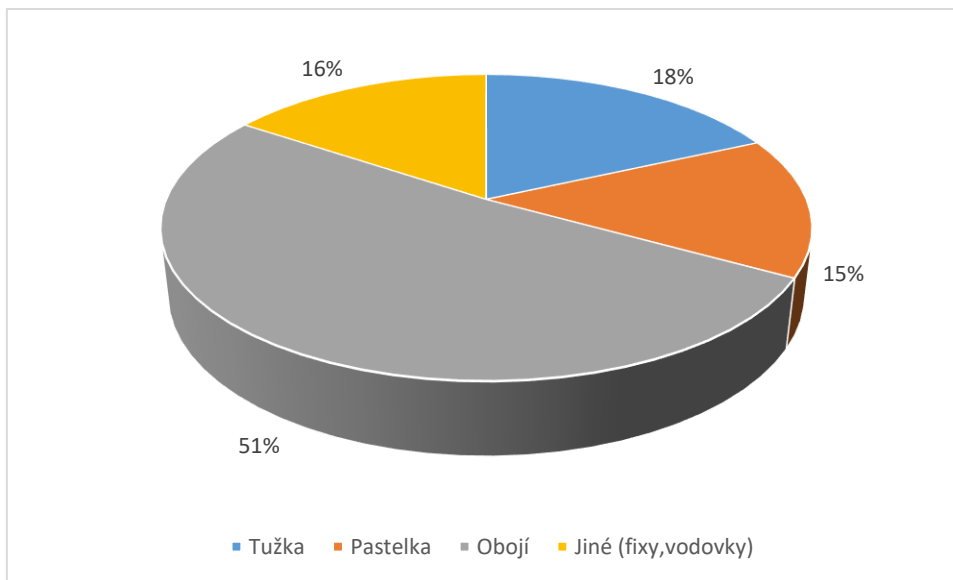
Graf 8 Otázka č. 6: Opravujete dítě při jeho špatném sezení?

Zdroj: vlastní šetření

Vzhledem k tomu, že 88 % rodičů kontroluje své dítě při správném sezení při psaní/kreslení, tak se tito rodiče zároveň snaží i o nápravu.

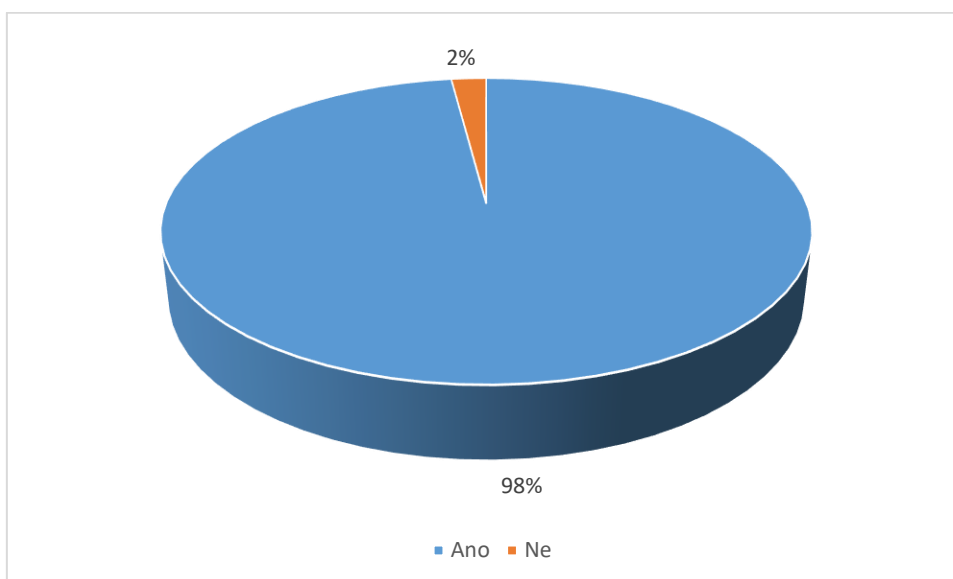
Graf 9 **Otázka č. 7: Čím dítě v MŠ kreslilo/psalo?**

Zdroj: vlastní šetření

Rodiče měli na výběr z těchto možností: tužka, pastelka, obojí, jiné. Polovina oslovených rodičů uvedla, že jejich dítě používá při psaní/kreslení tužky a pastelky. 18 % dětí používá pouze tužku, 15 % pouze pastelky a 16 % z nich používá jiné psací náčiní, jako jsou fixy, vodovky, tempery. Důležitá je měkkost tuhy, a aby dítě nebolela brzy ruka, je lepší používat měkčí náčiní. Vhodné jsou především psací nástroje, které podpoří správné držení (kapitola 4.1).

Graf 10 **Otázka č. 8: Kontrolujete, zda dítě drží správně psací nástroj?**

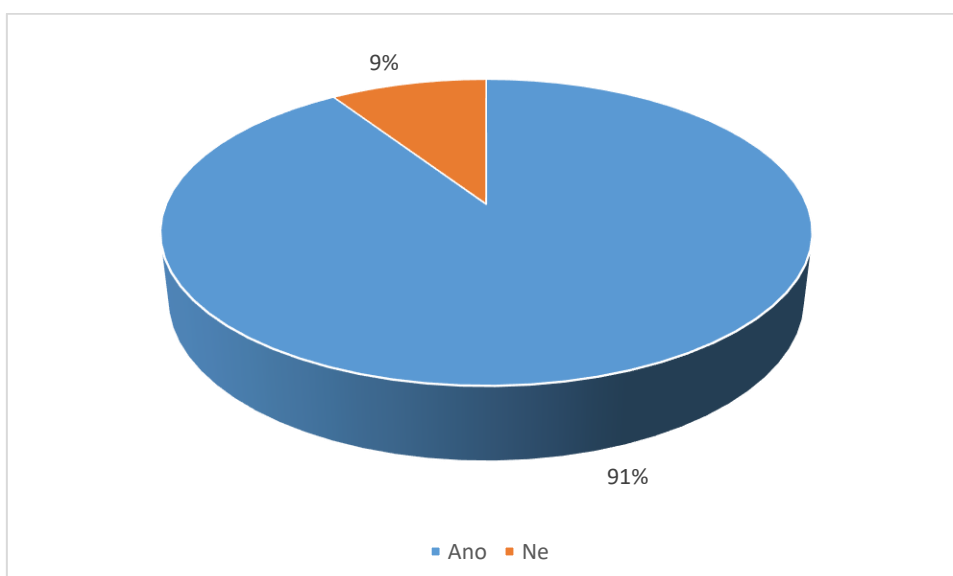

Zdroj: vlastní šetření

Pouze 2 % rodičů nekontroluje, zda jejich dítě drží správně psací nástroj. 98% rodičů své dítě kontroluje. Nejen rodiče by měli kontrolovat, jak dítě drží psací náčiní, ale již vyučující v mateřských školách by se na správné držení měli zaměřit. Na základní škole si dítě své návyky, pokud jsou naučeny správně, upevňuje.

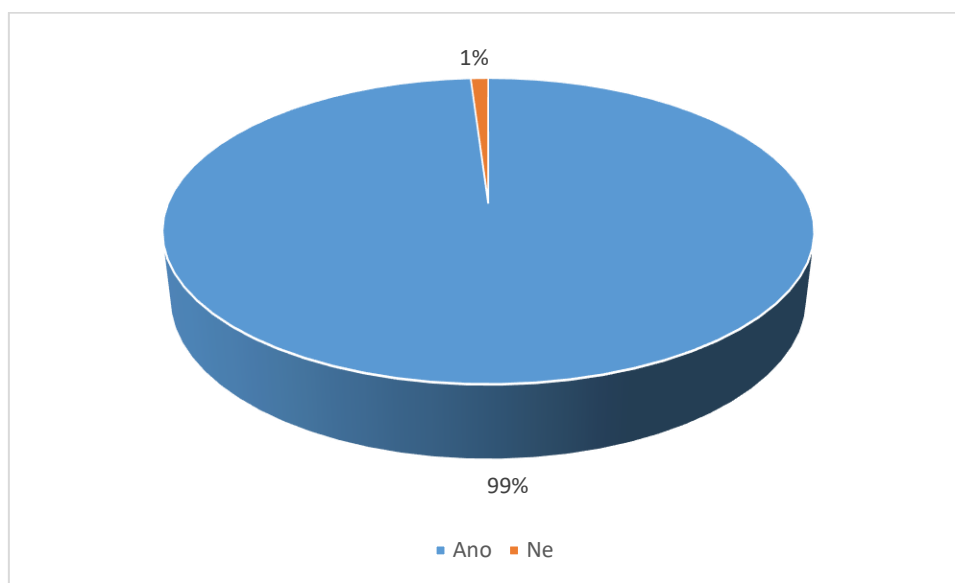
Úchop psacího náčiní je jedna z nejdůležitějších věcí při kreslení/ psaní. Důležitá je samozřejmě i motivace, podpora, vysvětlení a předvedení správného držení. Existuje celá řada pomůcek ke správnému držení a směru psacího náčiní, např. kornout, nástavce a držáky na tužku.

Graf 11 **Otázka č. 9: Opravujete dítě při špatném držení psacího náčiní?**

98 % rodičů kontroluje své dítě, zda správně drží psací nástroj, avšak pouze 91% z nich své dítě při špatném návyku opravuje. V případě, že rodič nedbá na správné držení psacího náčiní a své dítě v případě špatného návyku neopravuje, ani dítě nebude mít potřebu naučit se správný návyk.

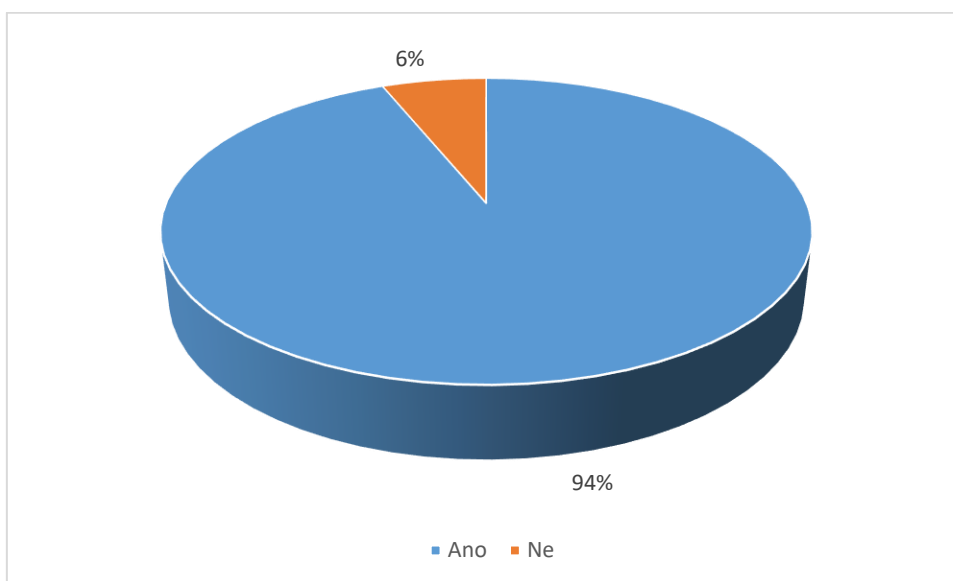
Graf 12 **Otázka č. 10: Kreslí/píše Vaše dítě rádo?**

Zdroj: vlastní šetření

Celých 99 % rodičů uvedlo, že jejich děti rády kreslí. Téměř všechny děti v mateřských, později v základních školách rády kreslí. Podle průzkumu se až v pozdějším věku děti přiklání spíše k negativnímu postoji ke kreslení a psaní. Záleží především hodně na vyučujícím a motivaci.

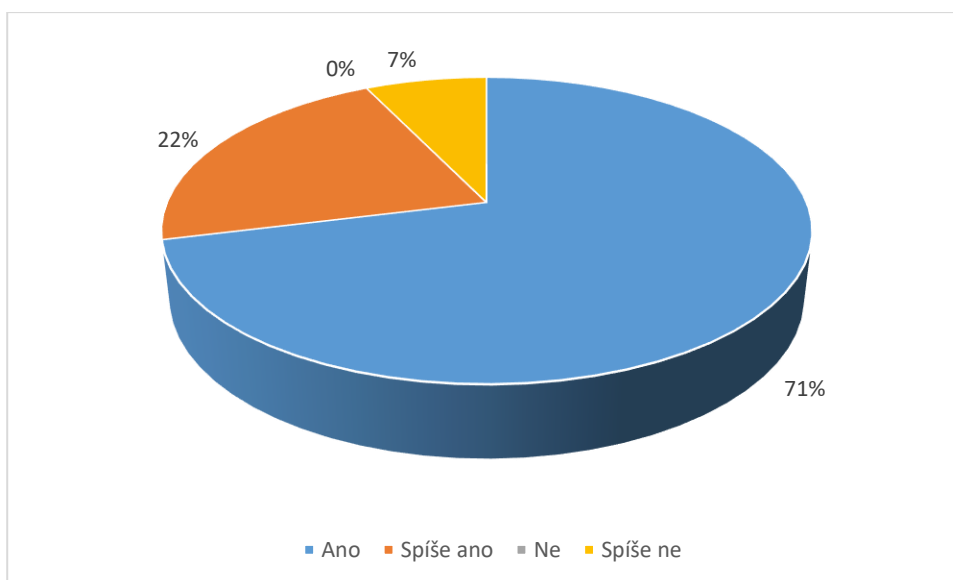
Graf 13 **Otázka č. 11: Procvičujete s dítětem kreslení/psaní?**

Zdroj: vlastní šetření

94% rodičů procvičovalo se svým dítětem před nástupem do první třídy kreslení či psaní. Většina rodičů uvádí pracovní sešity či listy pro předškoláky, které dítě vyplňovalo.

Graf 14 **Otázka č. 12: Myslíte si, že se paní učitelky ve školce podílely na vytváření správných návyků dítěte?**

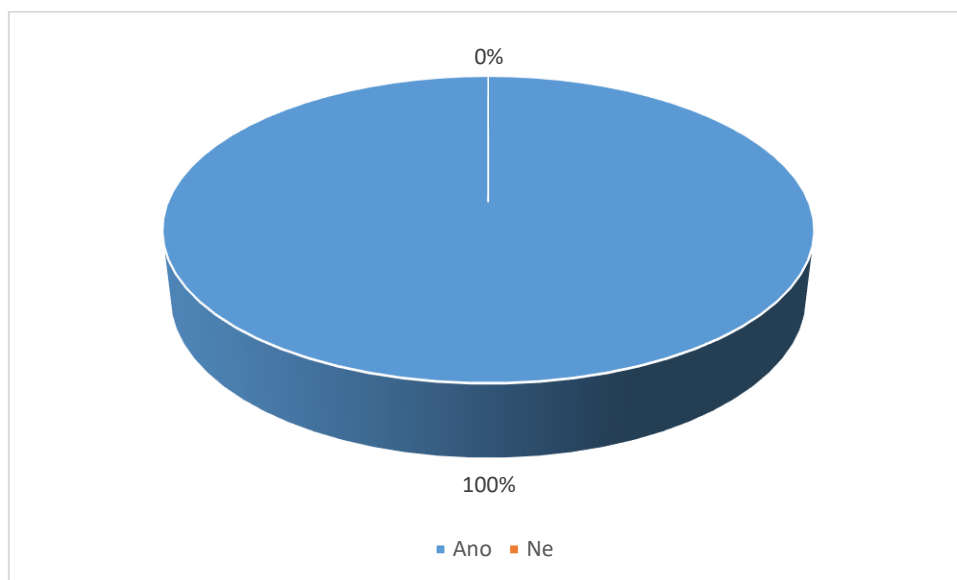

Zdroj: vlastní šetření

71 % rodičů je přesvědčena, že se paní učitelky podílely na vytváření správných návyků u dětí již v mateřské škole. 22 % rodičů se přiklání k názoru, že spíše ano a 7 % z oslovených rodičů odpovědělo, že spíše ne. Vytváření správných návyků je pro dítě

v předškolním věku jednu z nejdůležitějších věcí. Na utváření správných návyků by se ale také měli podílet jejich rodiče.

Graf 15 **Otázka č. 13: Myslíte si, že je Vaše dítě dobře připraveno na nástup do 1. třídy?**

Zdroj: vlastní šetření

100 % rodičů odpovědělo, že jejich dítě bylo před nástupem do 1. třídy dobře připraveno.

Z dotazníků jsme se dozvěděli, že většina rodičů dbá na správné hygienické návyky svých dětí. Kontroluje je při psaní a kreslení. Rodiče dbají nejen na správné držení psacího náčiní, ale i na správnou polohu těla při psaní/kreslení. Děti rády kreslí jak na zemi, tak u stolu. Před začátkem školní docházky děti trénují psaní a kreslení pomocí pracovních listů, omalovánek či křížovek, které s nimi dělají rodiče. Z dotazníků je zřejmé, že ne všechny paní učitelky pracovaly s dětmi ve školce na správných pracovních návycích. Dotazník nám především ukázal přístup rodičů k dětem a jejich hygienickým návykům.

9.1 Kritéria hodnocení hygienických návyků při kreslení/psaní

Nejdříve jsem zadala dětem úkoly – pracovní listy, které samostatně vypracovaly. Jejich prvním úkolem bylo napsat dolní oblouk, poté doplnit zuby pily a horní kličky. Po vypracování úkolů na rozvoj grafomotoriky měly děti za úkol nakreslit dům pravou a levou rukou – jeden z dílčích úkolů diagnostiky laterality. Jejich posledním úkolem bylo nakreslit postavu pána – dílčí subtest orientačního testu školní zralosti. Hygienické návyky jsem hodnotila během plnění těchto úkolů. Při pozorování dětí jsem si zapisovala jejich hygienické návyky. Poté jsem vypracovala tabulku kritérií tohoto hodnocení, aby obsahovala veškeré pozorované jevy. Tyto jevy jsou zapsány pod písmenky a-d, kdy jsem ke každému dítěti zapsala odpovídající písmeno. Zaměřila jsem se na postavení ruky, úchop psacího náčiní, polohu těla při práci, polohu papíru, přítlaku na tužku a grafomotoriku. Správné pracovní návyky jsou zaznamenány pod písmenem A.

Bylo stanoveno následující hodnocení:

1. Postavení ruky
 - a) Správné – šikmo zdola
 - b) Držení drápovité
 - c) Jiný způsob držení

2. Úchop psacího náčiní
 - a) Navozen špetkový úchop
 - b) Navozen špetkový úchop, ale křečovitě držení
 - c) Úchop třemi prsty
 - d) Jiný způsob úchopu

15. Poloha těla při práci
 - a) Správná – po celou dobu práce sedí rovně
 - b) Sedí rovně, ale občas vytáčí tělo do strany
 - c) Příliš se předklání, hrbí se
 - d) Vyklání se do stran, nesedí klidně

16. Poloha papíru
 - a) Správná – papír vpravo od osy těla, pravý roh směřuje nahoru
 - b) Papír příliš blízko těla, rovně
 - c) S papírem otáčí podle potřeby

17. Přítlak na tužku
 - a) Správný – přiměřený tlak
 - b) Nerovnoměrný přítlak
 - c) Slabý přítlak

d) Příliš silný přítlak

18. Grafomotorika

- a) Uvolněná ruka, správné tvary, rovnoměrné tahy,
- b) Méně uvolněná ruka, menší tvarová nepřesnost, nerovnoměrné tahy
- c) Neuvolněná ruka, tvary nezvládnuty, nejisté tahy

10. Interpretace získaných výsledků formou případových studií

V této kapitole je podrobně představeno každé sledované dítě. Nejprve to, jak se dítě jevílo v mateřské škole a později ve škole základní. Uvedené děti jsou rozděleny do dvou skupin. Děti, které docházely do obecné mateřské školy a děti, které navštěvovaly Montessori mateřskou školu. Výkony jednotlivých dětí jsou podrobně rozepsány a výsledky jsou uvedeny v tabulkách. Zde jsou vidět rozdíly výkonů dětí v mateřské a na základní škole.

10.1 Analýza šetření v běžné mateřské škole a v 1. ročníku ZŠ

Případová studie - dívka 1

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;4

Dívka je šikovná, ale poněkud živější. Pozornost udrží jen na určitou chvíli. Pokud provádí nějakou činnost, která ji baví, plní ji však pečlivě. Je to velice zvědavá dívka, ráda objevuje nové věci. Vyhledává činnosti, které se týkají psaní a kreslení. Jelikož dívku zastihnete většinou u stolečku při kreslení či psaní, paní učitelky apelují na správné držení psacího náčiní a polohy těla. Proto má dívka osvojené správné postavení ruky, špetkový úchop, správné držení těla i polohu papíru. Ruku má uvolněnou. Jediné, co je potřeba zlepšit je přitlak tužky, který je silný. Když jsem se dívky zeptala, proč na tužku tolik tlačí, odpověděla, že chce, aby bylo vše dobře vidět.

Grafomotorické prvky dolní oblouk, zuby pily a jednotažné horní kličky nedělaly dívce žádné potíže. Můžeme si všimnout, že dívka na tužku příliš tlačí. Pohyb je však plynulý.

Ve své kresbě postavy pána znázornila detaily jako 5 prstů, vlasy, boty. Chybí však uši. Detailně nakreslila i knoflíky na košili. Klobouk je nakreslen jakoby za hlavou.

Při kresbě domečku pravou/levou ruku se nám potvrdilo, že dívka je pravák. Vzhledem k velké oblibě malování podle toho vypadá i její obrázek. Obrázek je namalován detailně. Což značí klika na dveřích a pavučina v rohu domku. Domeček je nakreslen a vybarven opět s velkým přitlakem na psací náčiní.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk dívky: 6;1

Na základní škole dívce nadále zkoumané grafomotorické prvky nečinily problémy. Přítlak na tužku je již mírnější.

Postavu pána zdokonalila. Nechybí zde již uši a čepice je správně nakreslena na hlavě. Obrázek domečku je detailnější než v mateřské škole. Vybarven dokonce jedním směrem.

Po vyhodnocení dat bylo zjištěno, že dívka se zlepšila především v přítlaku na psací náčiní. Dívka je z hlediska hygienických návyků velice dobře připravena na nástup do ZŠ.

Případová studie - dívka 2

Šetření v mateřské škole

Věk: 6;1

Dívka je velice živé dítě, neposedná, energická, ale také občas zuřivá. Obvykle se nedokáže soustředit na činnosti. Má problémy dokončit zadanou práci, obzvláště když je úkol delší. Není moc zvědavá a snaživá, přestože není hloupá. Kreslení ji sice baví, ale obrázky většinou nedokončí, protože ji zaujme něco jiného. Postavení ruky je v jejím případě v pořádku. Špetkový úchop je sice navozen, přesto psací potřeby drží křečovitě. Jelikož je hodně energická, chvíli neposedí a na židli se neustále kroutí. Papír má ve správné poloze. Ruka je méně uvolněná, a proto je přítlak na tužku nerovnoměrný.

S dolním obloukem neměla dívka problém, zuby na pile byly trochu náročnější. Dívka se snažila udělat podle jejích slov co nejvíce zubů, aby byla pila co nejostřejší. U horní kličky měla problém udržet stejnou velikost tvarů. U horní kličky si můžeme všimnout některých kostrbatých tvarů a postupného zmenšování.

Postavu pána kreslila v mateřské škole jako banditu, jak sama popsala. Trvalo jí dlouho, než vůbec postavu pána nakreslila. Zpočátku neměla absolutní představu, jak pána nakreslit. Poté si vzpomněla na pohádku, kde byl hlavní postavou záporný bandita. Obličej pána nakreslila detailně, prsty na ruce jsou naznačeny.

Kresba domečku nám potvrzuje pravoukost. Domeček se dívka snažila mít co nejdříve hotový. Přestože jsou tvary kostrbaté, domeček vybarvila hezky bez přetahování.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;8

Při vypracování pracovního listu s dolním obloukem se dívka moc nesoustředila a chtěla mít práci co nejdříve hotovou. Podle toho vypadají i některé tvary. Pohyb se zdá

být plynulejší. Zuby na pile vypadají dost podobně jako v mateřské škole. Nezaznamenala jsem tu víceméně žádnou změnu. U horní kličky je očividné zlepšení. Tvary mají stejnou velikost.

Kresba pána je propracovanější. Detaily v obličeji zůstaly, přibyl zde dokonce i knír. Čepice je nakreslena správně na hlavě. Na jedné ruce má ale méně prstů než na druhé.

Kresba domečku na základní škole je detailnější než v mateřské škole. Přesto některé tvary zůstávají kostrbaté.

Na základní škole byla dívka klidnější a téměř celou hodinu dokázala udržet pozornost. Špetkový úchop si osvojila a přítlak na tužku byl rovnoměrný. Jediné, co bych vytkla, byla poloha těla, kdy se i nadále kroutí na židli.

Případová studie - dívka 3

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;11

Dívka je velice bystrá a vše ji zajímá. Velice se těší do 1. třídy až se naučí všechna písmenka a bude si moci přečíst svoji první knihu. U dětí je hodně oblíbená a každému ráda pomůže, pokud potřebuje. Sama vyžaduje kontrolu při kreslení či psaní písmen. Ptá se, zda správně drží tužku a sedí, aby její psaní bylo co nejlepší a co nejdříve se vše naučila. Proto jak její postavení, úchop, poloha těla i přítlak na tužku je správný.

Grafomotorický prvek dolní oblouk zvládla dívka bez problému, stejně jako zuby pily vypadají na mateřskou školu velice pěkně. Horní kličku zvládla plynule a udržela správnou velikost.

Postavě pána nechybí oči, nos, ústa a uši. Nos je znázorněn kolečkem a uši vystupují skrze vlasy. Nechybí ani 5 prstů na každé ruce a tkaničky na botách. Kresba domu naznačuje pravorukost dívky. Domeček dokonce ozdobila malbami.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk dívky: 6;6

S touto dívkou se mi pracovalo po celou dobu šetření velice dobře. Nebyly s ní žádné problémy. Na základní škole přetrvávalo stále stejné zapálení jako v mateřské škole. Hygienické návyky má správně osvojeny.

Na základní škole dívka ovládá grafomotorické prvky – dolní oblou, zuby pily, horní kličku. U horní kličky můžeme pozorovat pravidelnější tvary a plynulost.

Postavu pána nakreslila jako inženýra, který má v ruce desky. Nos je již zobrazen realisticky. Dokreslila dokonce pásek a kravatu. Kresba domu je také detailnější. Záclony v okně a tašky na střeše poukazují, že se dívka opravdu snažila.

Tato dívka je opravdu cílevědomá a snaží se vše splnit vždy na 100 procent. Nezaznamenala jsem u ní nějaký razantní pokrok. Zdokonaluje se ale v detailech.

Případová studie - chlapec 4

Šetření v mateřské škole

Věk: 6;10

Chlapec měl odklad školní docházky, jelikož měl časté výkyvy nálad. Jeho veškerý výkon je ovlivněn jeho momentální náladou. Přesto je velice snaživý a zvědavý. Na svou práci však vyžaduje čas a klid. Je velice společenský a upovídaný. Pokud něčemu nerozumí, požaduje ihned vysvětlení. V jeho případě má dráповité držení a úchop psacího náčiní třemi prsty. Pokud ho paní učitelka opraví, chlapec změní úchop na špetkový. Nemá ho však ještě zažitý. Po celou dobu práce sedí ve správné poloze, občas ovšem až křečovitě, což má vliv na jeho písemný projev. Nejisté tvary naznačují, že nemá zcela uvolněnou ruku. Na psací náčiní příliš tlačí.

U dolního oblouku můžeme vidět nejisté tvary z důsledky málo uvolněné ruky. Tvary jsou kostrbaté a každý jiný. Na zubech u pily pozorujeme nesouměrnost tvarů. Chlapec příliš tlačí na psací náčiní. Podle jeho slov byly pro něj zuby pily nejtěžší z grafomotorických prvků. Horní kličky jsou kostrbaté, ale relativně plynulé.

Obrázek domu potvrzuje pravorukost chlapce. Kresba chlapce moc nebaví, jelikož si myslí, že neumí dobře kreslit. Tvary domu jsou však souměrné. Postavu muže nakreslil chlapec v šatech, ale s kravatou. Chybí mu však nos a uši. Přesto nakreslil vousy. Vlasy jsou znázorněny jako sedm čárek stojící vzhůru na hlavě. Dlaně a chodidla také chybí.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 7;5

U dolního oblouku můžeme vidět mírné zlepšení. Tvar jsou pravidelnější a také plynulejší. Zuby pily jsou také dokonalejší než v mateřské škole. Určitě musím zmínit zlepšení ve velikosti. Tvary jsou skoro stejně velké. I u horní kličky pozorujeme větší plynulost než v mateřské škole.

Obrázek domku vylepšil chlapec o skleník a sluníčko. Zhoršení však pozoruji v přetahování. Postava muže přetrvává v šatech. Na obličeji se již vyskytuje nos v podobě

puntíku. Uši ale stále chybí. Vlasy už nejsou zobrazeny přesným počtem. Chodidla a dlaně jsou již naznačeny, ovšem se špatným počtem prstů.

Chlapcův písemný projev se sice zlepšil, špatný návyk držení psací potřeby však nadále přetrvává. Přestože ho paní učitelka neustále kontroluje a opravuje, chlapec stále drží psací potřebu třemi prsty. Ruku má uvolněnější než v mateřské škole, jeho projev je však stále kostrbatý. V kreslení můžeme vidět mírné zlepšení, přestože chybí ještě detaily.

Případová studie - chlapec 5

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;7

Chlapec je na první pohled sympatický a milý. Zajímá ho však především hraní s kamarády a úkoly by nejraději žádné nedělal. Snaží se je tedy dodělat co nejdříve, aby už si mohl jít zase hrát. Hygienické návyky tedy nemá příliš osvojené. Postavení ruky je sice navozeno správně, ale psací náčiní drží třemi prsty. Při kreslení se příliš naklání k papíru. Přítlak na tužku je slabý a jeho tvary jsou nerovnoměrné.

Prvek dolní oblouk je napsán slabě a nejistě. Tvary jsou různé. Zuby pily nečinily chlapci příliš velké problémy. Tvary jsou však opět různé. Horní oblouk napsal chlapec velice rychle. Jsou zde tvary různé velikosti, ale pohyb je plynulý. Nutno zmínit, že i na to, jak psal chlapec tvary rychle, vypadají vcelku dobře.

Z kresby domu můžeme říci, že chlapec je pravák. Při kreslení domu vymýšlel, jak ho nakreslit pro sebe co nejuptimněji. Nakreslil mu proto okna jako oči, náznak nosu čarou a dveře měly znázorňovat pusku. Střecha je zvláště zakřivená. Na domě jsou další nerozluštitelné nákresy. U postavy pána nakreslil chlapec detailně obličej, vidíme dokonce řasy a vousy. Nos je znázorněn křivou čarou. Chybí mu však uši a dlaně na rukách.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;2

Horní oblouk je na základní škole napsán opět slabě, tvary jsou ale pravidelnější. I zuby na pile vypadají pravidelněji. U horní kličky se chlapec soustředil a občas zadržel, protože si nebyl jistý směrem. Výškově jsou tvary stejné.

Kresba domu se oproti mateřské škole změnila. Okna a dveře mají jiné tvary. Podle jeho kresby se mu líbí různé geometrické tvary. I postava pána se zdokonalila. Nos se proměnil na vybarvené kolečko. Uši nadále chybí. Prsty na rukách jsou již zobrazeny. Přesný počet prstů nedokážu ale definovat. Můžeme si také všimnout oddělení hlavy od těla pomocí krku, což v kresbě v mateřské školce nebylo ještě tolik evidentní.

I na základní škole chlapce zajímají spíše hry než práce. Zlepšil se však v úchopu psacího náčiní, kdy je navozen špetkový úchop. Papír má správně položen před sebou. Ruka však ještě není dostatečně uvolněná, tudíž i jeho tvary jsou nadále nerovnoměrné. V kresbě pozorujeme mírné zlepšení, přesto u postavy muže mu chybí stále hodně detailů.

10.2 Analýza šetření v Montessori mateřské škole a v 1. ročníku ZŠ

Případová studie - dívka 6

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;5

Dívka je tichá, nevyhledává společnost ostatních dětí a nejraději tráví čas sama či v přítomnosti pouze své kamarádky. Vše se snaží splnit bez chybičky a chce, aby vše bylo dokonalé. Přestože je tichá, v případě, že ji opravdu něco hodně zajímá, dokáže o tom dlouho mluvit. Jako jediná z dětí zvládne napsat krasopisně své jméno a přečíst jednoduchá slova. Postavení ruky, úchop a správný přítlak na tužku perfektně zvládá. Při kreslení/psaní se však příliš předklání.

Dívka nemá naprosto problém s grafomotorickými prvky dolní oblouk, zuby pily a horní klička. Jediné, co bych mohla vytknout je rozdílná velikost horní kličky. Jinak motoricky je velice zdatná.

Kresba domu určuje pravorukost dívky. Dům v mateřské škole je nakreslen detailně i se záclonami a sluníčkem. Tvar má pravidelné. Postava pána se dívce moc nepovedla. Nakreslila špatně pravou ruku, tak ji přelepila odstřížkem papíru a snažila se ruku nakreslit lépe. S kresbou však spokojená nebyla ani nadále. Nechybí zde oči, nos, pusa, vlasy, prsty a chodidla. Jediné, na co dívka zapoměla, jsou uši.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;0

Již v mateřské škole zvládala dívka všechny tři grafomotorické prvky. Mírné zlepšení můžeme vidět u zubů pily a horní kličky. Tvary jsou pravidelnější.

Kresba domu na základní škole se změnila pouze u oken, které jsou otevřené a na střeše jsou naznačeny tašky. Nechybí ani komín, který v mateřské škole nenakreslila.

Postava pána se změnila především v tom, že jsou zde i uši. Nechybí ani správný počet prstů, jen dlaně jsou v porovnání s tělem příliš velké.

Při psaní/kreslení se dívka nadále příliš předklání. Této chyby si je však vědoma a občas, když si to uvědomí, se snaží sedět správně. Bohužel jí tato poloha dlouho nevydrží a opět sklouzne ke špatně osvojenému návyku.

Případová studie - dívka 7

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;9

Dívka je velice upovídaná a nevydrží chvíli bez jakékoli činnosti. Stále musí něco dělat. I přestože dívka není tolik zručná, má obrovskou trpělivost a úkoly neodmítá. Snaží se být velice pečlivá vůči zadaným úkolům. Má velice dobře osvojen úchop psacího náčiní. Na židli se však neustále vrtí a nedokáže sedět správně. Na židli sedí nakřivo. Jednu nohu má na zemi a na druhé si sedí. Má tendenci sklánět hlavu moc blízko k psací podložce. Ruka při kreslení bývá uvolněná.

Dívka má velice dobře zvládnutý dolní oblouk. Je vidět, že ruku má správně uvolněnou a i přítlak na tužku je správný. Zuby pily má tendenci zmenšovat, ale přesto udržuje stále stejný tvar. U horních kliček má lehce kostrbaté kličky, ale velikosti tvarů má správné.

Kresba domu poukazuje na pravorukost dívky. Přestože dívka s kresbou nemá nějaký velký problém, psaní je jí bližší. Domek je přesto pravidelný a hezky vybarvený. Postavě pána chybí nos a uši. Počet prstů je zakreslen nesprávně. Chybí chodidla. Dívka začernila místa, kde se nachází intimní partie.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;4

Na základní škole u dolních oblouků dívka tlačila na tužku, přesto tvary má pravidelné. Zuby pily se oproti mateřské škole zvětšily a zdokonalily. Horní kličky jsou také plynulejší.

Na základní škole nakreslila dívka skoro stejný domek jako v mateřské škole. Přestože u něj chybí okna, na domě je nakreslen znak rodiny pomocí písmen. Kresba postava pána se na základní škole změnila. Pán je již oblečen. Nos je znázorněn pomocí kolečka. Uši stále chybí. Přibyly prsty na rukách a chodidla.

Dívka se v oblasti hygienických návyků zlepšila. Má zafixovaný správný špetkový úchop a správně sedí na židli. Obě nohy má zapřené o podložku. Její pohyby jsou plynulejší a postavení ruky při kreslení je u dívky fixováno. Jedinou větší změnu na základní škole jsem zaznamenala u kresby pána.

Případová studie - chlapec 8

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;7

Chlapec je velice přátelský. Do všeho se pouští s chutí. Má rád nové výzvy. Občas místo špetkového úchopu drží psací náčiní třemi prsty, ale většinou se sám opraví. Na židli sedí rovně, obě nohy má položené na zemi. Papír má natočen správně. Přítlak na tužku je nerovnoměrný, většinou slabý. Ruku má méně uvolněnou.

Grafomotorický prvek dolní oblouk chlapci poměrně šel dobře. Tvary jsou ale úzké a má slabý přítlak na tužku. Zuby pily byly pro chlapce snadné, tvary jsou víceméně pravidelné. Horní kličky jsou kostrbaté a neplynulé. Chlapec se musel na tyto tvary hodně soustředit, aby je napsal správně.

U kresby domu jsem zaznamenala, že si chlapec plete strany. Chlapec je pravák, a přestože dostaly děti pokyny, kam a jakou rukou dům nakreslit, udělal to přesně obráceně. Jak v mateřské, tak na základní škole. Na kresbě domu můžeme pozorovat především málo uvolněnou ruku. Tvary jsou hodně kostrbaté. U postavy pána chybí nos a uši. Ruce jsou nepřírozeně přikresleny a vychází z břicha. Můžeme vidět náznak zakončení nohou.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;2

V dolním oblouku registruji změnu ve tvaru oblouku. Oblouky nejsou již tak úzké jako v mateřské škole. Přítlak na tužky je správný. Zuby na pile vypadají stejně jako v mateřské škole. Horní kličky šly chlapci na základní o poznání jednodušeji než v mateřské škole. Tvary jsou plynulejší.

Kresba domu je nakreslena opět na špatné straně jako v mateřské škole. Chlapec má problém určit pravou a levou stranu. I na základní škole pozorujeme málo uvolněnou ruku, přesto malý pokrok přeci jen na obrázku můžeme vidět. Dům se snažil nakreslit detailněji. U postavy pána vidíme velký pokrok oproti mateřské škole. Nakreslený je již i nos, uši jsou prý schovány pod čepicí. Ruce jsou umístěny na správném místě. Prsty jsou naznačeny, přesto nedokážeme definovat přesný počet prstů.

Chlapec má již osvojen špetkový úchop a přítlak na tužku je rovnoměrný. V čem se však chlapec zhoršil, je poloha těla. Má tendenci sedět si na nohách a naklání se příliš dopředu. Velký pokrok můžeme vidět v přítlaku na tužku, kdy ze slabého přešel na rovnoměrný, správný přítlak. Chlapec má nadále málo uvolněnou ruku, což můžeme vidět hlavně na kresbě domu jak v mateřské, tak na základní škole. Velký pokrok zaznamenáváme také v kresbě pána.

Případová studie - chlapec 9

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;9

Chlapec rád vyhledává čtení pohádek a příběhů. Rád komunikuje s okolím. Neustále se vyptává na něco nového. Je velice citlivý a emotivní vůči ostatním. Kreslení/psaní nemá moc v oblibě, a práci se však soustředí a je pečlivý. Jeho postavení ruky je správné, stejně jako navození špetkového úchopu. Příliš se ale předklání a hrbí. Papír si neustále otáčí. Ruka je uvolněná a přítlak na tužku správný.

Dolní oblouk chlapce moc nebavil. Přesto se mu tvary povedly. Zuby pily pro něj byly složitější. Tvary jsou nepravidelné a nerovnoměrné. Horní klička se chlapci zpočátku příliš nedařila, u posledních kliček s ní už neměl problém.

Kresba domu naznačuje pravorukost chlapce. Dům je pravidelný, přesto okna jsou kostrbatá. Dům je však nakreslen s detaily a poměrně hezky vybarvený. Postavě muže chybí nos a uši. Přesto má pán na hlavě klobouk. Prsty pána jsou namalované pěti čárkami, které vychází z rukou.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;4

U dolního oblouku dělal chlapec příliš široké tvary, přesto jeho pohyb byl plynulejší. Zuby pily zůstávají nadále nepravidelné. Horní kličky mu na základní škole šly o poznání lépe.

Na základní škole je kresba domu ještě detailnější a tvary jsou již všechny pravidelné. U okna je naznačen květináč s květinami. Postava pána se změnila v jeho poloze. Na základní škole nakreslil chlapec pána, který sedí. Přibyl nám i nos, který je nakreslen jednou čarou. Prsty již nejsou znázorněny jako čárky, ale jako pěst, kdy nepoznáme počet prstů.

Chlapec si osvojil správný úchop psacího náčiní. Nadále se však hrbí a papír si různě otáčí podle své potřeby. Kreslení/psaní si chlapec stále příliš neoblíbil. Přesto s psaním a kreslením nemá problém. Od mateřské školy se zlepšila hlavně plynulost psaní a kreslení je detailnější.

Případová studie - chlapec 10

Šetření v mateřské škole

Věk: 5;8

Chlapec je na první pohled plachý, ovšem jakmile se dostane mezi své kamarády, je velice společenský. Je chytrý a dokáže si spoustu věcí odvodit. Úkoly mu nedělají problém, potřebuje na ně ale dostatek času a hlavně klid. Seběmenší zvuk odvádí jeho pozornost od právě konané práce. Hodně lehce tedy ztrácí pozornost. Podle jeho slov se s ním rodiče pravidelně doma učí psát a číst. Hygienické návyky má tedy správně osvojené, přesto však nemá zcela uvolněnou ruku.

Psací prvek dolní oblouk chlapci nečinil příliš problém. Tvary vypadají vcelku pravidelně a plynule. Zuby pily byly pro chlapce složitější. Tvary jsou nepravidelné a chlapec se často zasekával. Dělal mu problém hlavně zpětný tah. U horní kličky si byl chlapec poměrně jistý. Tento tvar prý doma často trénuje.

Obrázek domu potvrzuje pravorukost chlapce. V kresbě si dal chlapec záležet především na střeše domu, kdy znázornil tašky na střeše. Dům má také hezky vybarven. Nemůžeme posoudit, zda postavě pána chybí či nechybí uši, jelikož mu chlapec nakreslil poměrně dlouhé vlasy. Pánovi chybí ale ruce a chodidla.

Šetření v 1. ročníku ZŠ

Věk: 6;3

U dolních oblouků a zubů pily můžeme zaznamenat pravidelnost a plynulost tvarů oproti mateřské škole. V horních kličkách se chlapec také zdokonalil, kdy udržoval hezky správnou velikost prvku.

Kresba domu se na základní škole ještě zdokonalila. Tvary jsou pravidelné a poctivě vybarveny. Můžeme si však všimnout kresby levou rukou, která je v porovnání s mateřskou školou odlišná. Když chlapec kreslil dům levou rukou, přiběhli do třídy jeho spolužáci a začali se smát. Chlapec se ke spolužákům přidal a nemohl se přestat smát. Jeho obrázek je proto kostrbatý a odbytý. Postava pána na základní škole je nakreslena v podobě pilota, který má helmu, brýle, šálu a ruce chované v kapsách. Nemůžeme tedy

porovnat, zda by chlapec nakreslil správný počet prstů a zda opět nechybí uši. Chodidla však nakresleny jsou.

Chlapec již vykonává plynulejší pohyby. Plynulé pohyby jsou prováděny jedním tahem a postavení ruky je u chlapce fixováno. Na základní škole má ruku správně uvolněnou. Kresba domu a pána je již detailnější a postupem času se zdokonalila.

Během šetření jsem zjistila, že víceméně většina dětí neměla problém s dolním obloukem. Hlavním problémem byly zuby pily a horní kličky. I přesto byly všechny děti velice zručné v oblasti psaní. Paní učitelky v mateřské škole hodně apelovaly na uvolňovací cviky a hygienické návyky.

Vesmět všechny děti došly k určitému pokroku při přechodu na základní školu. Žádné z dětí se nezaseklo na stejné úrovni, jako byly v mateřské škole.

Tab. 1: Šetření dětí v klasické mateřské škole a základní škole

Žáci	Postavení ruky		Úchop psacího náčiní		Poloha těla při práci		Poloha papíru		Přítlak na tužku		Grafomotorika	
	MŠ	ZŠ	MŠ	ZŠ	MŠ	ZŠ	MŠ	ZŠ	MŠ	ZŠ	MŠ	ZŠ
Dívka 1	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
Dívka 2	A	A	B	A	D	D	A	A	B	A	B	B
Dívka 3	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
Chlapec 4	B	B	C	C	A	A	A	A	D	D	C	B
Chlapec 5	A	A	B	A	B	B	B	A	C	C	B	B

Zdroj: vlastní šetření

Tab. 2: Šetření dětí v Montessori mateřské škole a základní škole

Žáci	Postavení ruky		Úchop psacího náčiní		Poloha těla při práci		Poloha papíru		Přítlak na tužku		Grafomotorika	
	Mo	ZŠ	Mo	ZŠ	Mo	ZŠ	Mo	ZŠ	Mo	ZŠ	Mo	ZŠ
Dívka 6	A	A	A	A	C	C	A	A	A	A	A	A
Dívka 7	A	A	A	A	C	A	A	A	A	A	A	A
Chlapec 8	A	A	A/C	A	A	B	A	A	B/C	A	B	A
Chlapec 9	A	A	A	A	C	C	B	B	A	A	A	A
Chlapec 10	A	A	A	A	B	B	A	A	A	A	B	A

Zdroj: vlastní šetření

V tabulkách můžeme vidět celkové šetření pozorovaných dětí a porovnání v mateřské a na základní škole. U dívky 2 můžeme vidět pokrok v oblasti úchopu psacího náčiní a přitlaku na tužku. U chlapce 5 je vidět pokrok v oblasti úchopu psacího náčiní a polohy papíru. U dívky 7 jsem zaznamenala pokrok v poloze těla při práci. Chlapec 8 se zlepšil v úchopu psacího náčiní, přitlaku na tužku, grafomotorice, ale naopak se zhoršil v poloze těla při práci. Chlapec 10 se zlepšil v oblasti grafomotoriky.

V průběhu šetření si děti vedly se zadanými úkoly dobře. Nejmenší problém měly s dolním obloukem. U všech vybraných dětí při porovnání v mateřské škole a základní škole byly znát pokroky. Za určité pokroky jsou odpovědny nejen učitelé, ale také rodiče, kteří s dětmi pracovali. U některých dětí byl znát pokrok již přes prázdniny. Každé dítě vykazalo zlepšení v určitých oblastech. Pokud se nějakému dítěti do práce příliš nechtělo, stačilo vždy zvolit správnou motivaci nebo básničku a děti začaly pracovat. V případě, kdy dítě ztrácelo pozornost nebo bylo unavené, změnili jsme činnost a poté se k ní vrátili. V rozvoji grafomotoriky jsem u každého z nich zpozorovala určitý pokrok. Děti byly převážně spokojeny a svou práci hodnotily víceméně kladně. Některé děti hodnotily určitý úkol jako nepovedený. Po práci jsem nechala děti, aby mi řekly, co je bavilo, nebavilo a proč. Potom jsem jejich práci hodnotila já. Vždy jsem se snažila najít něco pozitivního, abych je motivovala k dalším činnostem.

Diskuse

Existuje mnoho bakalářských, diplomových či závěrečných prací, které se zabývají grafomotorickou připraveností dětí. Např. bakalářská práce *Rozvoj grafomotoriky u žáků na 1. stupni* (Omelková, 2008), kde autorka píše, jaké jsou možnosti pro rozvoj grafomotoriky, jak u dětí předškolního, tak i mladšího školního věku. Pracovala s dětmi především na zlepšování pracovních návyků. Autorka uvádí, že u všech dětí na konci šetření zaznamenala jistý posun a pokrok v oblasti grafomotoriky a hygienických návyků.

Bakalářská práce na téma *Rozvoj grafomotoriky u předškolních dětí* (Károlyioá, 2015) se zabývá rozvojem grafomotoriky u předškoláků. Autorka docházela k dětem do mateřské školy, kde je učila správným hygienickým návykům. Popisuje zde pokrok u vybraných dětí, kterým se věnovala oproti dětem, které se do šetření nezapojily. Popisuje zde hlavně, jak je důležité věnovat dětem patřičnou pozornost v oblasti hygienických návyků.

Diplomová práce na téma *Rozvíjení grafomotoriky u dětí předškolního věku a v 1. ročníku základní školy* (Hříchová, 2009) zjišťovala autorka úroveň grafomotoriky a hygienické návyky dětí v mateřské škole. Děti rozdělila na dvě skupiny, děti s odkladem školní docházky a děti bez odkladu. Zjistila, že dětem, které měly odklad, stačil jeden rok k tomu, aby se vyrovnaly ostatním v určitých oblastech.

Většina prací se shoduje v tom, že přechod na základní školu je pro dítě náročná situace sama o sobě. Ohledně grafomotorické připravenosti se výsledky víceméně také shodují. Hygienické návyky při psaní je možné zlepšit v poměrně krátkém časovém období, kdy se ale musí systematicky pracovat na určitých slabých stránkách dítěte. Důležité je zařazovat do výuky aktivity a pracovní listy, které pomáhají rozvoji této oblasti. Nezbytná je včasná diagnostika a neprodlené zahájení nápravy, což je úkol hlavně pro mateřské školy a pro rodiče dětí. Samozřejmě u některých dětí je zapotřebí věnovat zvýšenou pozornost a postupovat obzvlášť citlivě při rozvoji jejich grafomotorických dovedností. Celkově lze říci, že až na výjimky by většina dětí vzhledem ke svému věku nemusela mít při nástupu do první třídy vážnější problémy v oblasti grafomotoriky.

Vybrané děti pro mé šetření byly poměrně na stejné úrovni. Nikdo z nich nějak extrémně nevybočoval. Jelikož již půl roku pracuji jako třídní učitelka ve druhé třídě, znovu jsem se přesvědčila, že ne vždy jsou děti grafomotoricky natolik zdatné jako děti, na

kterých probíhalo mé šetření. I ve druhé třídě zaznamenávám špatné hygienické návyky, jako je např. držení psací potřeby třemi prsty. Zpočátku, kdy jsem chlapce opravovala, tvrdil, že se mu píše špetkovým úchopem špatně a že mu to nejde. Postupem času si však chlapec na špetkový úchop zvykl a později mi sám přiznal, že se mu tak píše lépe. Což je vidět i na jeho úpravě. Písmo se mu zdokonalilo a hlavně je plynulejší.

Některé děti nezvládají správnou polohu těla při psaní a hodně se předklání. Chlapec, který se při psaní hodně předkláněl, trvalo dlouho, než odstranil tento špatný návyk. Zpočátku nebyl pomalu schopen ani psát. Psalo se mu špatně a těžce a neustále si stěžoval, že nedokáže psát hezky, když je narovnaný a že ho bolí záda.

Setkala jsem se také s levákem, který při psaní posunoval ruku po napsaných slovech, tudíž si vše rozmazával. Představa, že by měl psát na tabuli, pro něj byla naprosto absurdní. Když měl jít k tabuli, činilo mu to velké problémy.

Další problémem, se kterým jsem se setkala, byla špatně uvolněná ruka, kdy některé děti píšou kostrbatě, zasekávají se při psaní a celkově jim psaní činí velké problémy. Stěžují si často na bolest ruky a psaní nemají v oblibě.

Vlastní zkušeností jsem se přesvědčena, jak důležité jsou správné hygienické návyky a jak moc dětem pomáhají. Nehledě na to, že tyto návyky mají velký vliv i na úpravu písma. Proto je velmi důležité, aby se správné návyky učily děti od co nejmladšího věku. Náprava nesprávných návyků je dlouhodobá záležitost a tato náprava je pro děti mnohem těžší než vytvoření počátečních správných návyků.

Závěr

Diplomová práce se zabývá připraveností dětí na základní školu v oblasti grafomotoriky u vybraných dětí předškolního a později i školního věku. Cílem práce bylo zpracovat výzkum o připravenosti žáků při přechodu z mateřské školy do školy základní. Práce je zaměřena především na připravenost v oblasti grafomotoriky a správných hygienických návyků (správné držení tužky, správné držení těla při psaní).

Výzkum byl proveden pomocí jednotného šetření u předškolních dětí v posledním ročníku mateřské školy, a poté po nástupu do 1. třídy základní školy.

Výzkum probíhal formou pozorování, do jaké míry se učitelky podílí na vytváření správných návyků, popřípadě provádí kontroly či nápravy a zda věnují této problematice dostatečnou pozornost, obzvláště u dětí předškolního věku. Do jaké míry ovlivňují tyto návyky rodiče, neboť mateřská škola není jediným prostředím působícím na děti. Zaměřila jsem se na dvě skupiny dětí (dvě třídy), které jsem rozlišila podle věku, pohlaví, celkové zralosti a připravenosti dětí a rodinného zázemí.

Na samotný výzkum navazuje i další část s cílem využít získané informace.

Teoretická část práce je zaměřena na dítě, především na rozvoj grafomotoriky. Obsahuje informace o vývoji motoriky, kresby a grafomotoriky. Za stěžejní považuji především kapitulu rozvoje grafomotoriky, kde se zabývám především dodržováním hygienických návyků při kreslení/psaní a úchopem psacího náčiní.

Průzkumné šetření probíhalo celkem jeden rok, od ledna 2017 do června 2018, nejdříve v mateřské škole Vorlina a poté na základní škole Vlašim a Chotýšany. Výsledky jsou zpracovány na základě celkového šetření. Podle mého šetření byly náhodně vybrané děti grafomotoricky připravené na vstup do základní školy. Samozřejmě musíme přihlídnout k odkladu jednoho z chlapců, který se podle slov paní učitelky během svého odkladu velice zlepšil v hygienických návycích. Pokroky u dětí jsem však zaznamenala ještě během navštěvování prvního ročníku. V průběhu svého šetření jsem nezaznamenala větší rozdíly mezi dětmi, které navštěvovaly Montessori mateřskou školu a obvyklou mateřskou školu.

V průběhu svého šetření jsem měla možnost poznat, jak důležitá je pro děti motivace.

Během psaní diplomové práce jsem se setkala s celou řadou zajímavých publikací, které na současné pozici učitelky ve druhé třídě využívám. Získala jsem také představu o úrovni předškolních dětí v oblasti grafomotoriky, což mi velmi pomohlo.

Myslím si, že tato práce by mohla být přínosná jak pro učitele, tak pro rodiče. Hygienické návyky jsou totiž jednou z nejdůležitějších dovedností, kterou by si děti měly před vstupem na základní školu osvojit. Rodiče a učitelé by si proto měli uvědomit, že by tyto věci neměli brát na lehkou váhu.

Seznam použité literatury

BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Kapitoly ze specifických poruch učení I: vymezení současné problematiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3613-3.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press, 2006. Dětská naučná edice. ISBN 80-251-0977-1.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press, 2006. Dětská naučná edice. ISBN 80-251-0977-1.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. Brno: Computer Press, 2007. Dětská naučná edice. ISBN 978-80-251-1829-0.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku. 1. vyd.* Brno: Computer Press, 2008. 212 s. ISBN 978-80-251-1829-0.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Brno: Computer Press, 2011. Moderní metodika pro rodiče a učitele. ISBN 978-80-251-2569-4.

ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x.

DOLEŽALOVÁ, Jana. *Prvopočáteční psaní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1996. ISBN 80-7041-601-7.

DOLEŽALOVÁ, Jana. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-693-3.

DVOŘÁK, Josef. *Logopedický slovník: [terminologický a výkladový]*. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 1998. Logopaedia clinica.

GILLERNOVÁ, Ilona a Václav MERTIN. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-x.

HEALEY, Jane M. *Leváci a jejich výchova*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-701-9.

CHALUPA, Bohumír. *Pozornost' a jej úloha v psychickej regulácii činnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981. Knižnica priateľov pedagogickej literatúry.

KLÉGROVÁ, Jarmila. *Máme doma prvňáčka*. Praha: Mladá fronta, 2003. Žijeme s dětmi. ISBN 80-204-1020-1.

KOLLÁRIKOVÁ, Zuzana a Branislav PUPALA, ed. *Předškolní a primární pedagogika*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-585-7.

KŘIŠŤANOVÁ, Ladislava. *Diagnostika laterality a metodika psaní levou rukou*. 4. upr. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN isbn80-7041-914-8.

KŘIVÁNEK, Zdeněk a Radka WILDOVÁ. *Didaktika prvopočátečního čtení a psaní*. Praha: Univerzita Karlova, 1998. ISBN 80-86039-55-2.

LIPNICKÁ, Milena. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní: preventivní program, který pomáhá předcházet vzniku dysgrafie*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-244-7.

LIPNICKÁ, Milena. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní: preventivní program, který napomáhá předcházet vzniku dysgrafie*. Vyd. 2. Přeložil Jana KŘÍŽOVÁ. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0880-8.

LOKŠOVÁ, Irena a Jozef LOKŠA. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha: Portál, 1999. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-205-x.

LOOSE, Antje C., Nicole PIEKERT a Gudrun DIENER. *Grafomotorika pro děti předškolního věku: cvičení pro děti ve věku od 4 do 8 let*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-256-0.

MLČÁKOVÁ, Renata. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2630-4.

OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Pedagogická intervence v raném a předškolním věku u jedinců s dětskou mozkovou obrnou*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3242-1.

POLÁKOVÁ, Jenny a Alena NELEŠOVSKÁ. *Česko-německý, německo-český pedagogicko-psychologický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000. ISBN 80-7182-091-1.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

PŘINOSILOVÁ, Dagmar. *Diagnostika ve speciální pedagogice: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2007. ISBN 9788073151423.

RÖDEROVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1.

RÝDL, Karel. *Vybíráme školu pro svoje dítě*. Praha: Grada, 1993. ISBN 80-7169-032-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7367-124-7.

SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004.

SOVÁK, Miloš. *Laterální jako pedagogický problém*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.

SOVÁK, Miloš. *Výchova leváků v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. Rodičům o výchově dětí.

SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní*. 2001. Praha: IPPP, 2001.

SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 9788073675660.

TŘESOHLAVÁ, Zdeňka, Marie ČERNÁ a Marie KŇOURKOVÁ. *Dříve než půjde do školy: lehká mozková dysfunkce v předškolním věku*. Praha: Avicenum, 1990. Rodinný kruh. ISBN 80-201-0015-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.

ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program: [nástroje pro prevenci, nápravu a integraci]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. Pedagogická praxe (Portál). ISBN 978-80-7367-326-0.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Metodický portál: Inspirace a zkušenosti učitelů. *Metodický portál RVP* [online]. [cit. 2018-12-10]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/1266/VYVOJ-DITETE-V-NEKTERYCHOBLASTECH-OD-NAROZENI-DO-ZAHAJENI-SKOLNI-DOCHAZKY.html/>

Metodický portál RVP [online]. [cit. 2019-01-08]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/1266/VYVOJ-DITETE-V-NEKTERYCH-OBLASTECH-OD-NAROZENI-DO-ZAHAJENI-SKOLNI-DOCHAZKY.html/>

Dotazník pro rodiče

Zvolenou odpověď zakroužkujte, popřípadě doplňte jinou možnost.

Dívka/chlapec

Věk:

1) Mělo vaše dítě odklad školní docházky?

ANO NE

2) Docházeli jste s ním k nějakému odborníkovi?

ANO NE

3) Je vaše dítě pravák či levák?

PRAVÁK LEVÁK OBOURUKÝ NEVÍM

4) Sedí dítě při kreslení/psaní u psacího stolu?

ANO NE

5) Kontrolujete, zda vaše dítě při kreslení/psaní správně sedí?

ANO NE

6) Opravujete ho?

ANO NE

7) Čím dítě kreslí či píše?

TUŽKA PASTELKA

Jiné _____

8) Kontrolujete dítě, zda správně drží psací nástroj?

ANO NE

9) Opravujete ho?

ANO NE

10) Kreslí/píše vaše dítě rádo?

ANO NE

11) Procvičujete s dítětem psaní/kreslení?

ANO NE

Pokud ano, jak? _____

12) Myslíte si, že se paní učitelky ve školce podílely na vytváření správných návyků dítěte?

ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE NE

13) Myslíte si, že je Vaše dítě připraveno na nástup do 1. třídy?

ANO NE

Příloha 2a

Dotazník pro rodiče ohledně diplomové práce
(Zvolenou odpověď zakroužkujte, popřípadě doplňte jinou možnost)

Dívka / chlapec věk: 4

- 1) Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?
ANO NE
- 2) Docházeli jste s ním k nějakému odborníkovi?
ANO NE logoped
- 3) Je vaše dítě pravák či levák?
PRAVÁK LEVÁK OBOURUKÝ NEVÍM
- 4) Sedí dítě při kreslení u psacího stolu?
většinou ANO NE, kreslí rád i na zemi
- 5) Kontrolujete, zda vaše dítě při kreslení/psaní správně sedí?
ANO NE
- 6) Opravujete ho?
ANO NE
- 7) Čím dítě kreslí či píše?
TUŽKA PASTELKA
Jiné ↑ píše ↑ kreslí kreslí - voskovky, fixy, voda, vodovky, tempery
- 8) Kontrolujete dítě, zda správně drží psací nástroj?
ANO NE
- 9) Opravujete ho?
ANO NE
- 10) Kreslí/píše vaše dítě rádo?
celkem ANO NE
- 11) Procvičujete s dítětem kreslení/psaní?
ANO NE
Pokud ano, jak? Dh, OTALOVÁNKY, SEŠIT S KŘÍŽOVKAMI
- 12) Myslíte si, že se paní učitelky ve školce podílely na vytváření správných návyků dítěte?
ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE NE
- 13) Myslíte si, že je Vaše dítě dobře připraveno na nástup 1. třídy?
ANO NE

Dotazník pro rodiče ohledně diplomové práce
(Zvolenou odpověď zakroužkujte, popřípadě doplňte jinou možnost)

Dívka / ~~chlapec~~

Věk: 6

- 1) Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?
ANO NE
- 2) Docházeli jste s ním k nějakému odborníkovi?
ANO NE
- 3) Je vaše dítě pravák či levák?
 PRAVÁK LEVÁK OBOURUKÝ NEVÍM
- 4) Sedí dítě při kreslení u psacího stolu?
 ANO NE
- 5) Kontrolujete, zda vaše dítě při kreslení/psaní správně sedí?
 ANO NE
- 6) Opravujete ho?
 ANO NE
- 7) Čím dítě kreslí či píše?
 TUŽKA PASTELKA
Jiné _____
- 8) Kontrolujete dítě, zda správně drží psací nástroj?
 ANO NE
- 9) Opravujete ho?
 ANO NE
- 10) Kreslí/píše vaše dítě rádo?
 ANO NE
- 11) Procvičujete s dítětem kreslení/psaní?
 ANO NE
Pokud ano, jak?

- 12) Myslíte si, že se paní učitelky ve školce podílely na vytváření správných návyků dítěte?
ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE NE
- 13) Myslíte si, že je Vaše dítě dobře připraveno na nástup 1. třídy?
 ANO NE

Příloha 2c

Dotazník pro rodiče ohledně diplomové práce
(Zvolenou odpověď zakroužkujte, popřípadě doplňte jinou možnost)

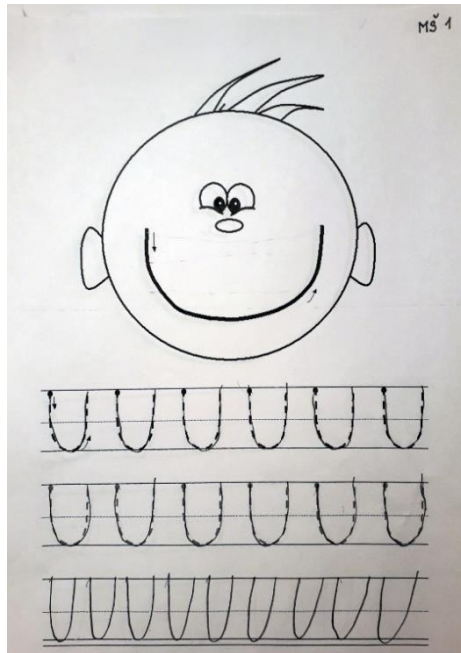
Dívka / chlapec Věk: 7

- 1) Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?
ANO NE
- 2) Docházeli jste s ním k nějakému odborníkovi?
ANO NE
- 3) Je vaše dítě pravák či levák?
PRAVÁK LEVÁK OBOURUKÝ NEVÍM
- 4) Sedí dítě při kreslení u psacího stolu?
ANO NE
- 5) Kontrolujete, zda vaše dítě při kreslení/psaní správně sedí?
ANO NE
- 6) Opravujete ho?
ANO NE
- 7) Čím dítě kreslí či píše?
TUŽKA PASTELKA
Jiné _____
- 8) Kontrolujete dítě, zda správně drží psací nástroj?
ANO NE
- 9) Opravujete ho?
ANO NE
- 10) Kreslí/píše vaše dítě rádo?
ANO NE
- 11) Procvičujete s dítětem kreslení/psaní?
ANO NE
Pokud ano, jak?
OPIS, PŘEKRÁJ
- 12) Myslíte si, že se paní učitelky ve školce podílely na vytváření správných návyků dítěte?
ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE NE
- 13) Myslíte si, že je Vaše dítě dobře připraveno na nástup 1. třídy?
ANO NE

Dívka 1

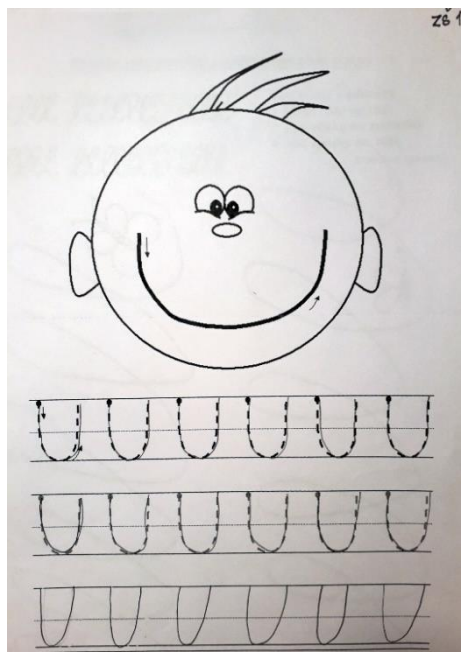
Příloha 3a

Písemný projev dívky 1 z běžné mateřské školy

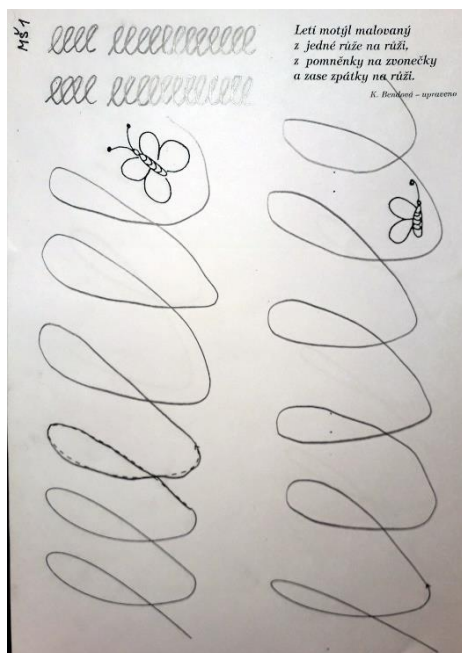
Příloha 3b

Písemný projev dívky 1 ze základní školy

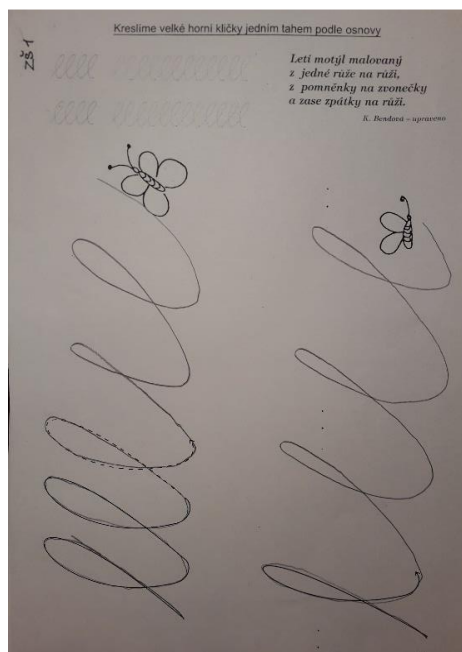
Příloha 3c

Písemný projev dívky 1 z běžné mateřské školy

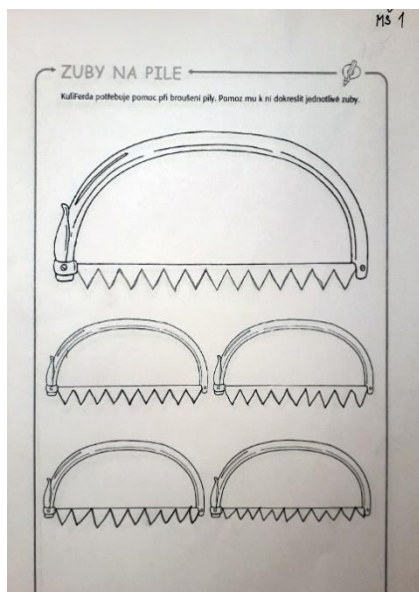
Příloha 3d

Písemný projev dívky 1 ze základní školy

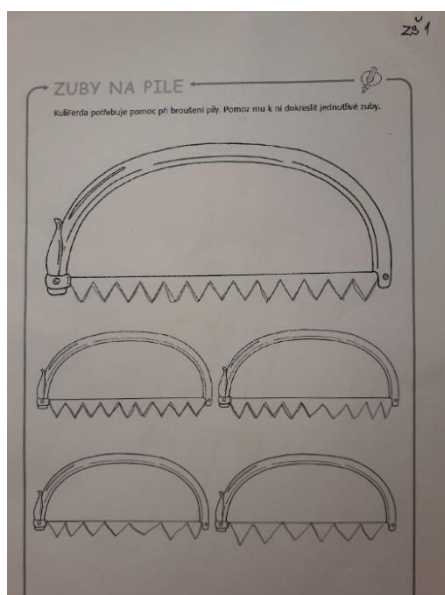
Příloha 3e

Písemný projev dívky 1 z běžné mateřské školy

Příloha 3f

Písemný projev dívky 1 ze základní školy

Příloha 3g

Kresebný projev dívky 1 z běžné mateřské školy

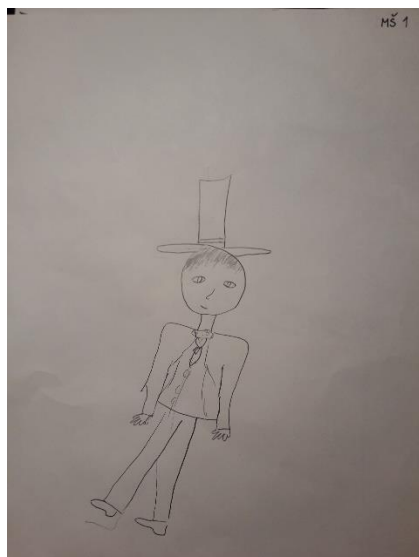
Příloha 3h

Kresebný projev dívky 1 ze základní školy

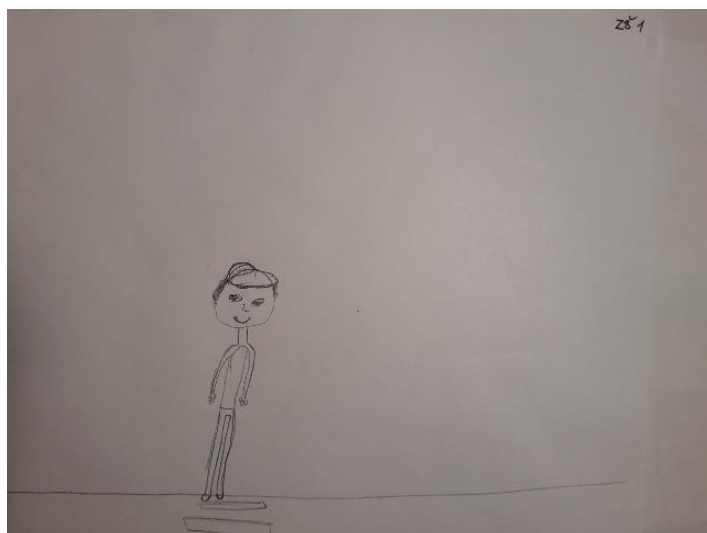
Příloha 3i

Kresebný projev dívky 1 z běžné mateřské školy

Příloha 3j

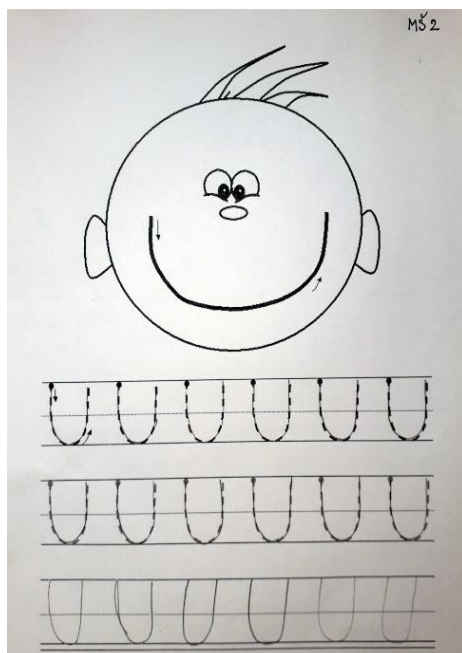
Kresebný projev dívky 1 ze základní školy

Dívka 2

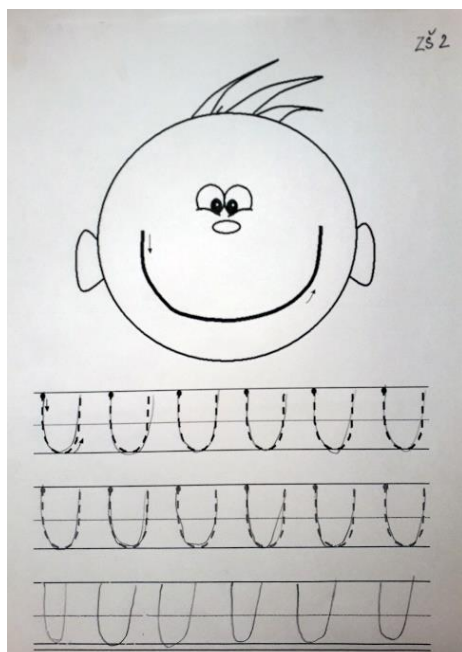
Příloha 4a

Písemný projev dívky 2 z běžné mateřské školy

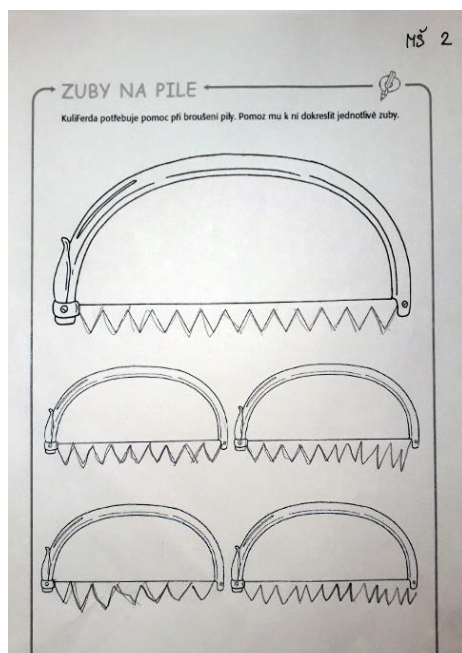
Příloha 4b

Písemný projev dívky 2 ze základní školy

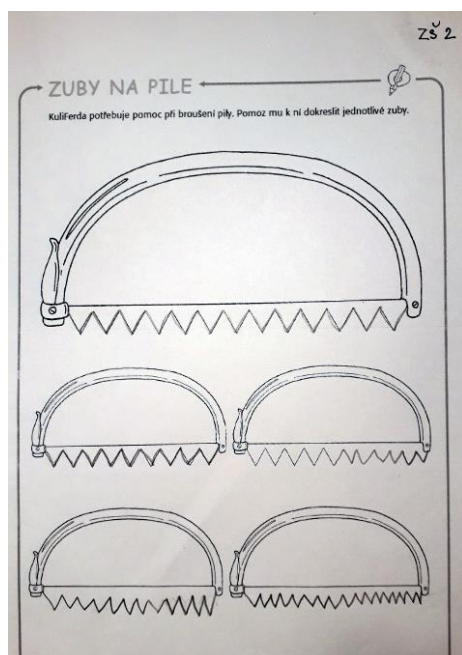
Příloha 4c

Písemný projev dívky 2 z běžné mateřské školy

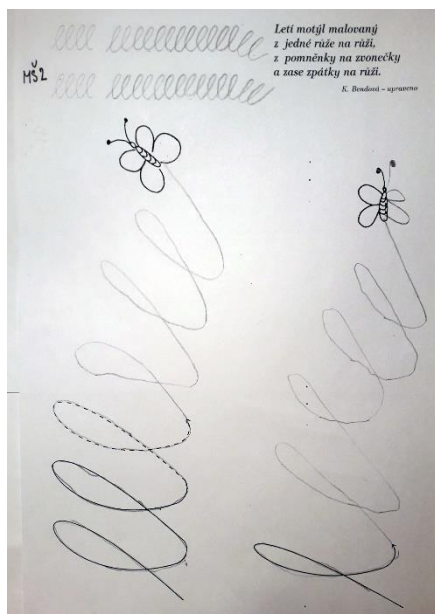
Příloha 4d

Písemný projev dívky 2 ze základní školy

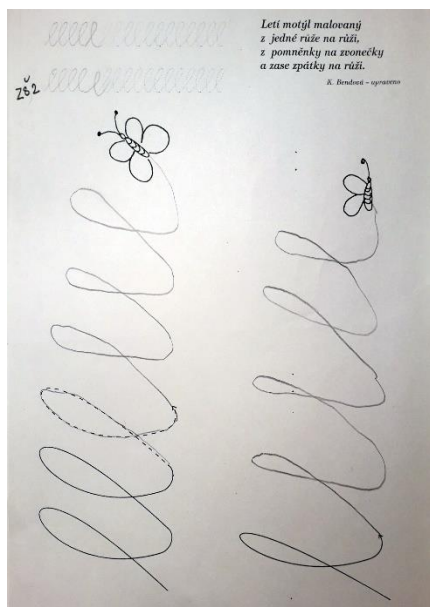
Příloha 4e

Písemný projev dívky 2 z běžné mateřské školy

Příloha 4f

Písemný projev dívky 2 ze základní školy

Příloha 4g

Kresebný projev dívky 2 z běžné mateřské školy

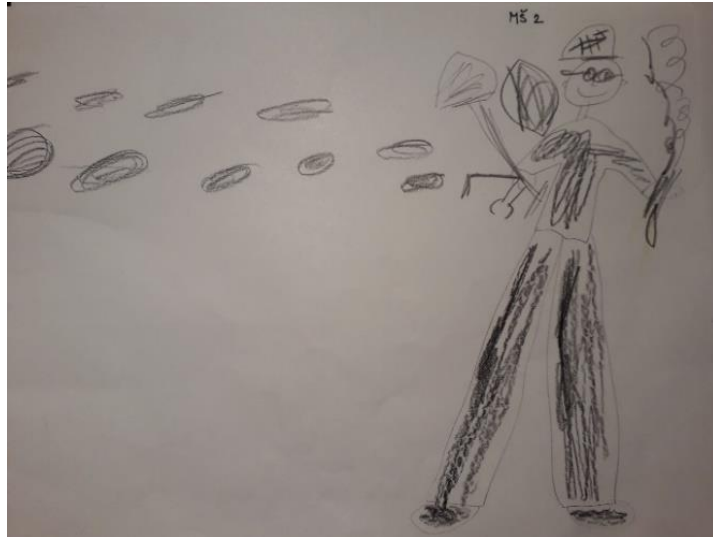
Příloha 4h

Kresebný projev dívky 2 ze základní školy

Příloha 4i

Kresebný projev dívky 2 z běžné mateřské školy

Příloha 4j

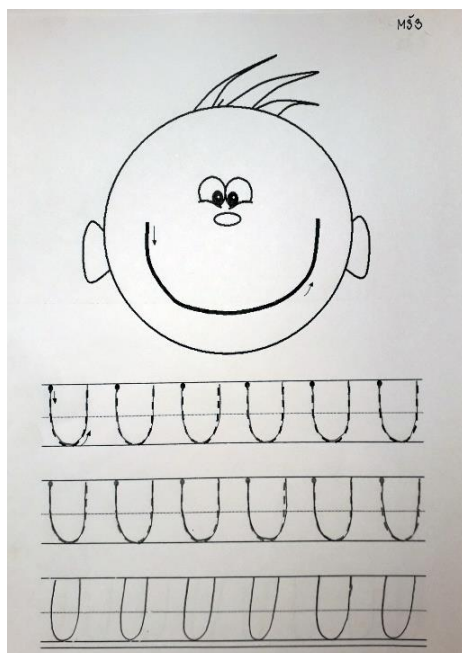
Kresebný projev dívky 2 ze základní školy

Dívka 3

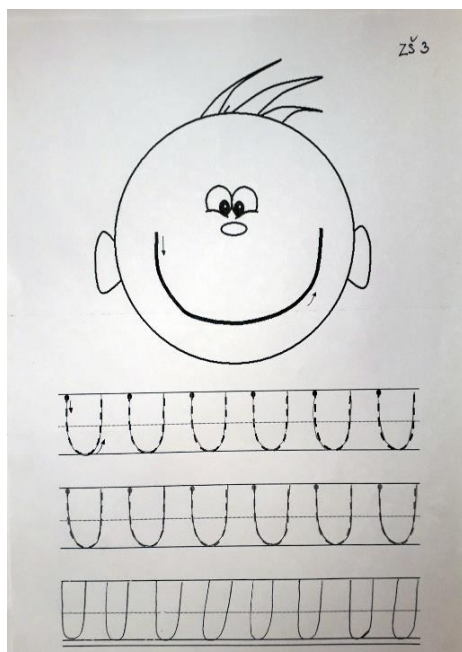
Příloha 5a

Písemný projev dívky 3 z běžné mateřské školy

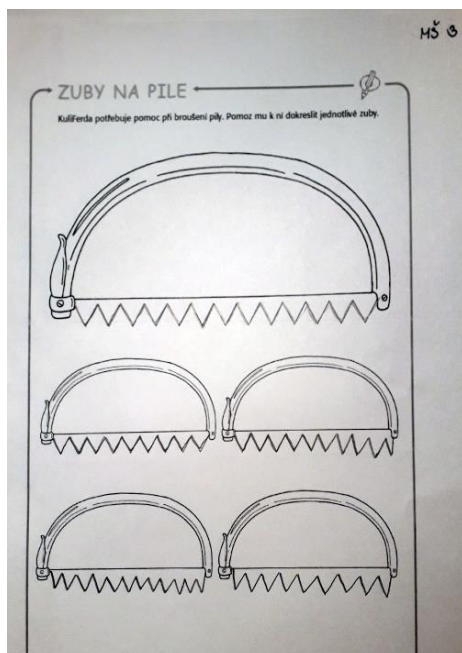
Příloha 5b

Písemný projev dívky 3 ze základní školy

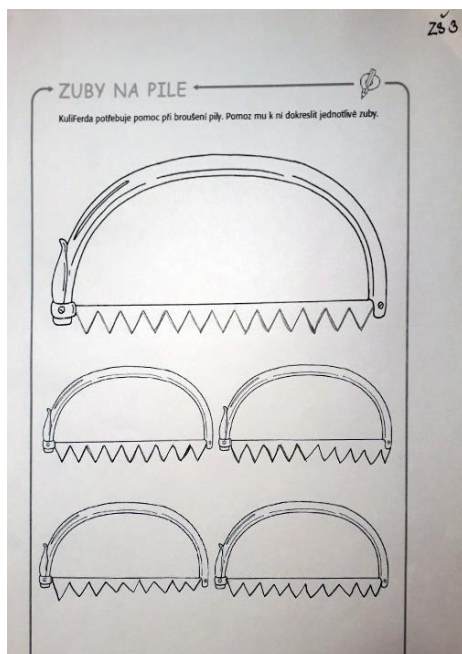
Příloha 5c

Písemný projev dívky 3 z běžné mateřské školy

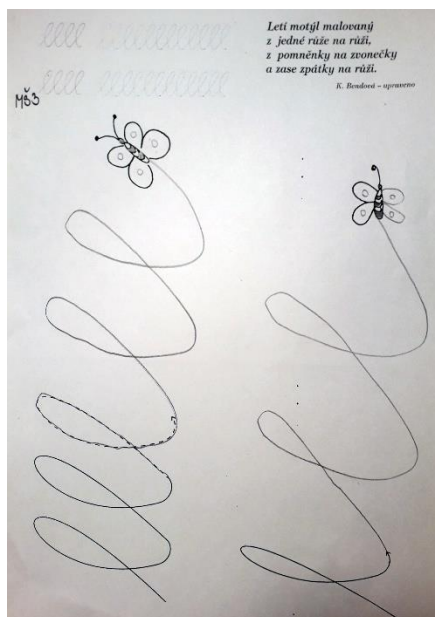
Příloha 5d

Písemný projev dívky 3 ze základní školy

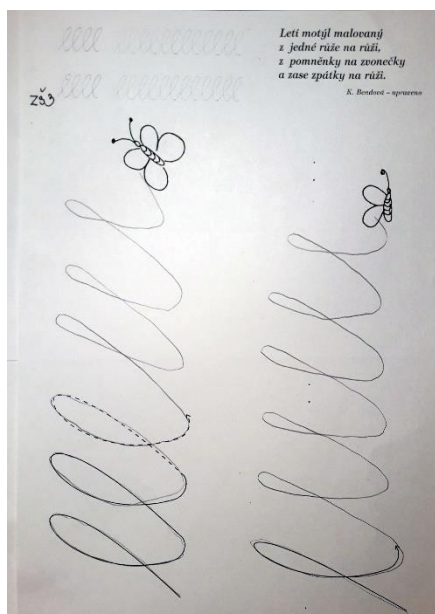
Příloha 5e

Písemný projev dívky 3 z běžné mateřské školy

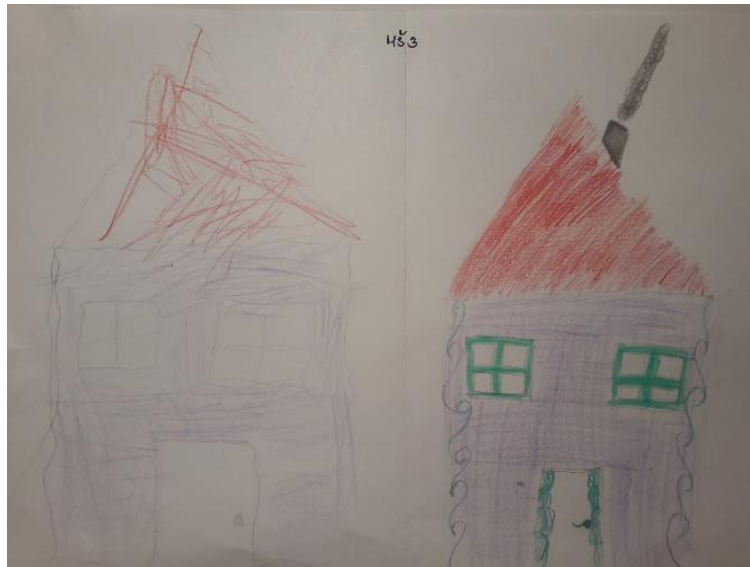
Příloha 5f

Písemný projev dívky 3 ze základní školy

Příloha 5g

Kresebný projev dívky 3 z běžné mateřské školy

Příloha 5h

Kresebný projev dívky 3 ze základní školy

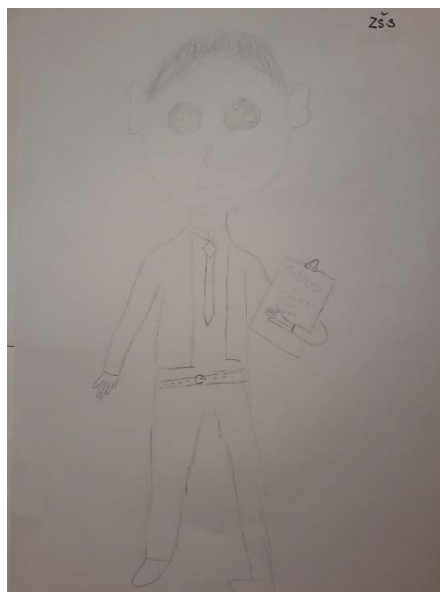
Příloha 5i

Kresebný projev dívky 3 z běžné mateřské školy

Příloha 5j

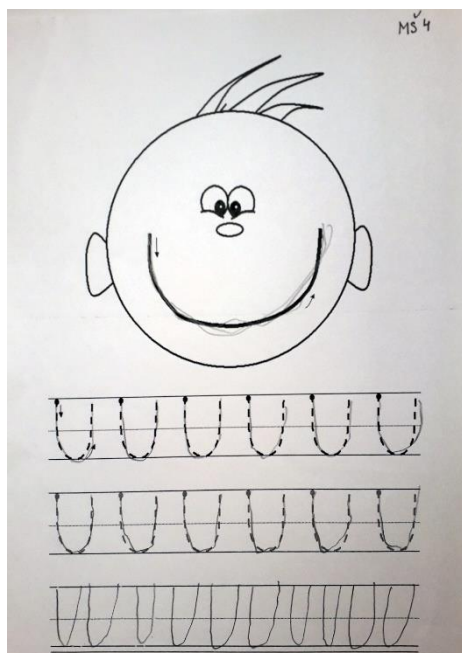
Kresebný projev dívky 3 ze základní školy

Chlapec 4

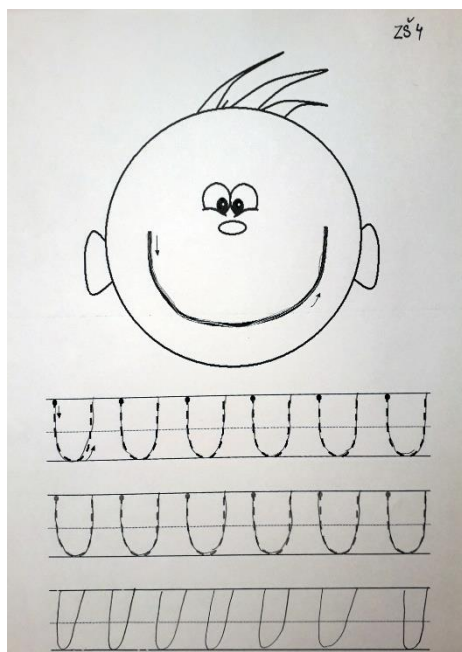
Příloha 6a

Písemný projev chlapce 4 z běžné mateřské školy

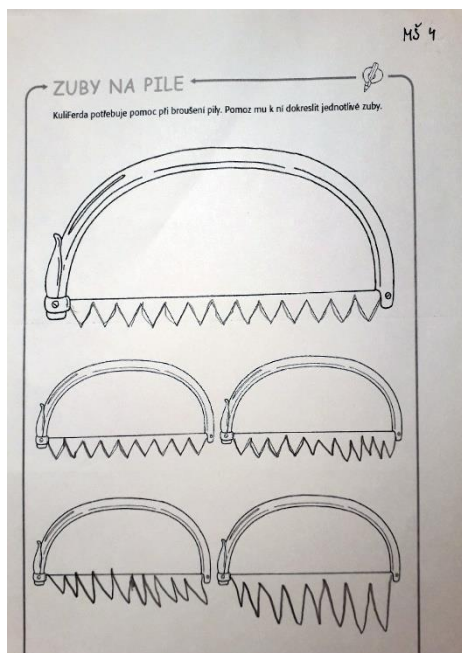
Příloha 6b

Písemný projev chlapce 4 ze základní školy

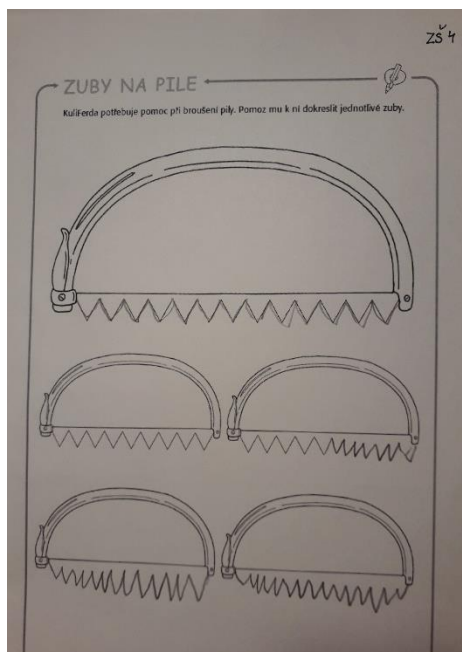
Příloha 6c

Písenný projev chlapce 4 z běžné mateřské školy

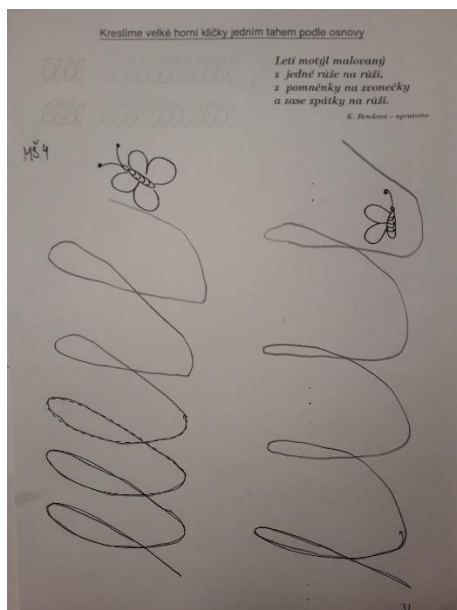
Příloha 6d

Písenný projev chlapce 4 ze základní školy

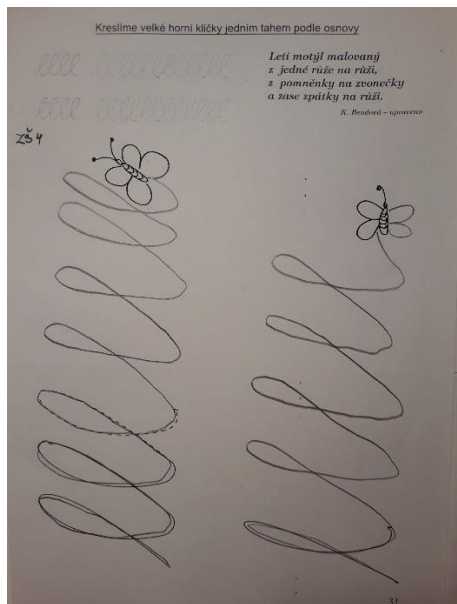
Příloha 6e

Písemný projev chlapce 4 z běžné mateřské školy

Příloha 6f

Písemný projev chlapce 4 ze základní školy

Příloha 6g

Kresebný projev chlapce 4 z běžné mateřské školy

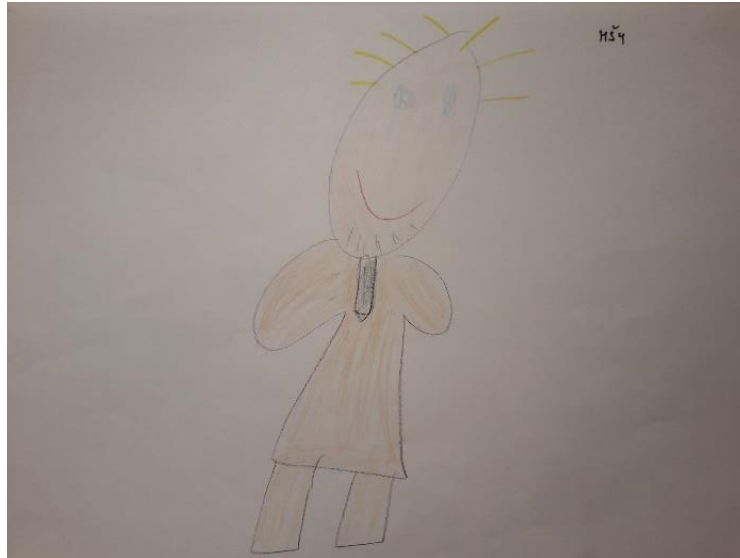
Příloha 6h

Kresebný projev chlapce 4 ze základní školy

Příloha 6i

Kresebný projev chlapce 4 z běžné mateřské školy

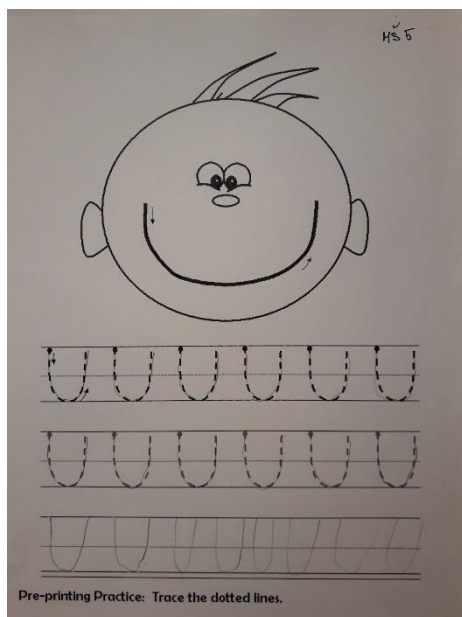
Příloha 6j

Kresebný projev chlapce 4 ze základní školy

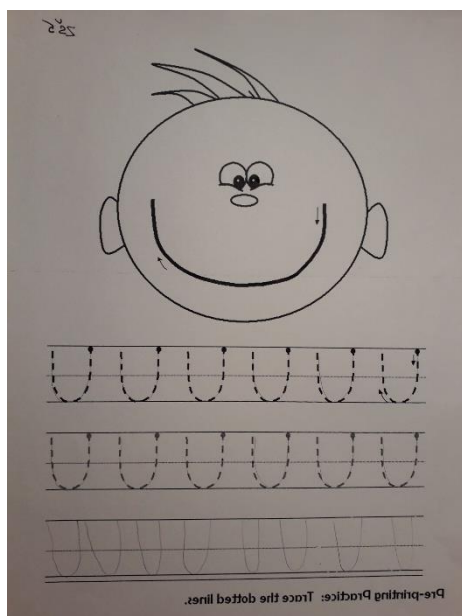
Příloha 7a

Písemný projev chlapce 5 z běžné mateřské školy

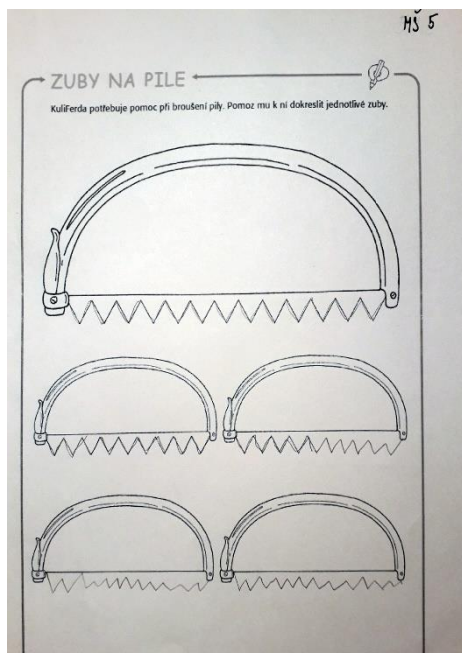
Příloha 7b

Písemný projev chlapce 5 ze základní školy

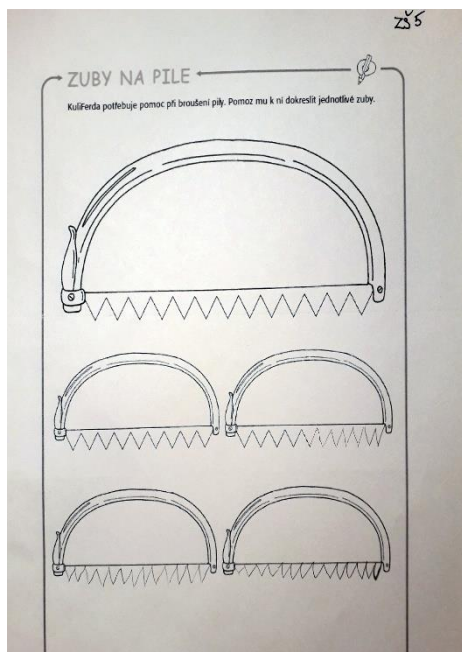
Příloha 7c

Písemný projev chlapce 5 z běžné mateřské školy

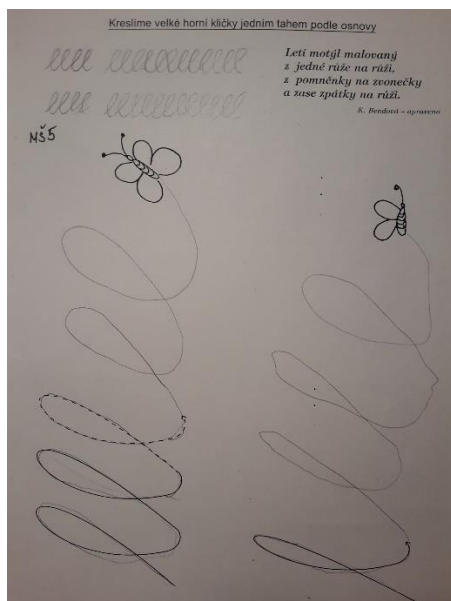
Příloha 7d

Písemný projev chlapce 5 ze základní školy

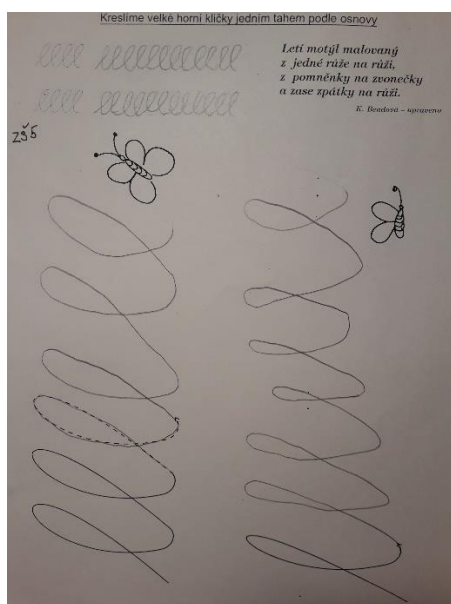
Příloha 7e

Písemný projev chlapce 5 z běžné mateřské školy

Příloha 7f

Písemný projev chlapce 5 ze základní školy

Příloha 7g

Kresebný projev chlapce 5 z běžné mateřské školy

Příloha 7h

Kresebný projev chlapce 5 ze základní školy

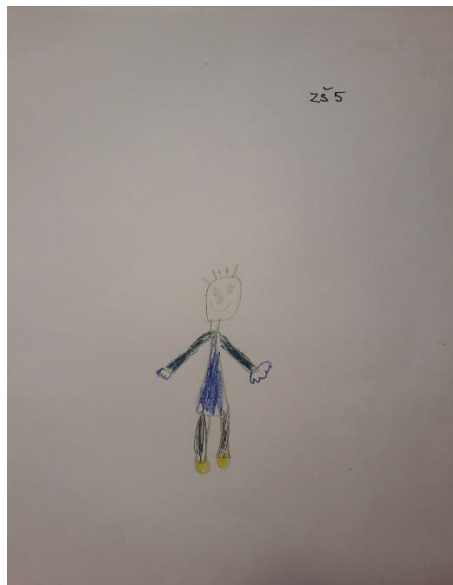
Příloha 7i

Kresebný projev chlapce 5 z běžné mateřské školy

Příloha 7j

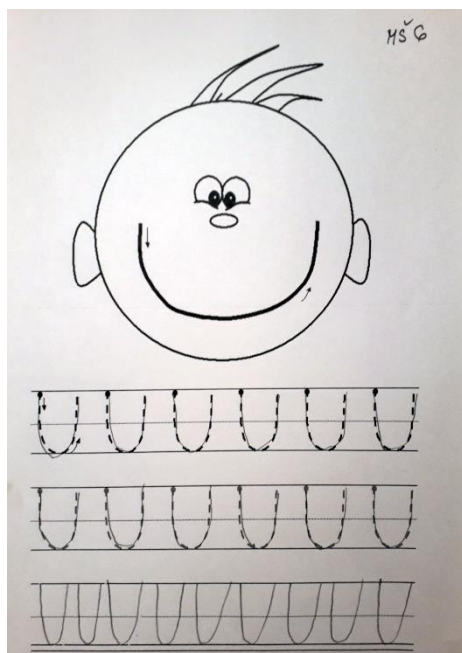
Kresebný projev chlapce 5 ze základní školy

Dívka 6

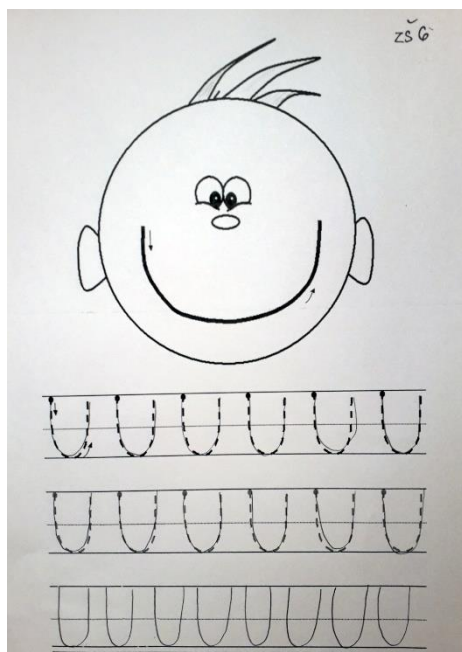
Příloha 8a

Písemný projev dívky 6 z Montessori mateřské školy

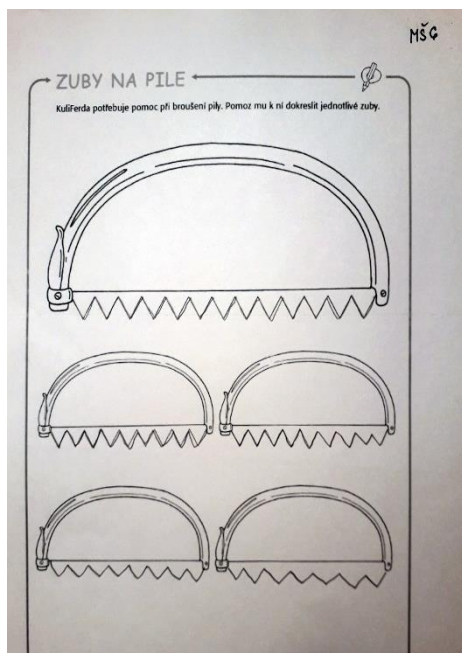
Příloha 8b

Písemný projev dívky 6 ze základní školy

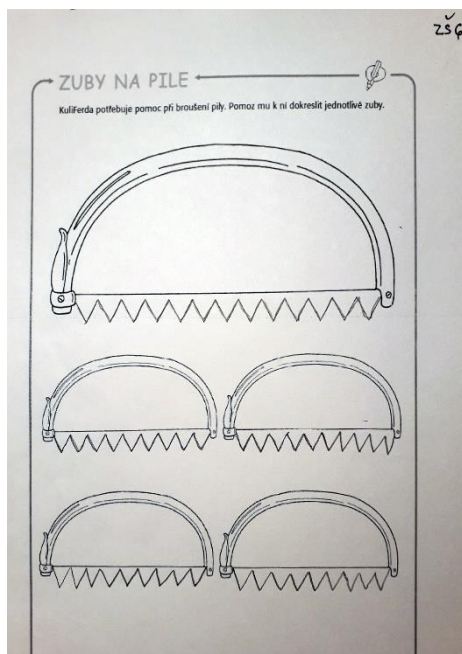
Příloha 8c

Písemný projev dívky 6 z Montessori mateřské školy

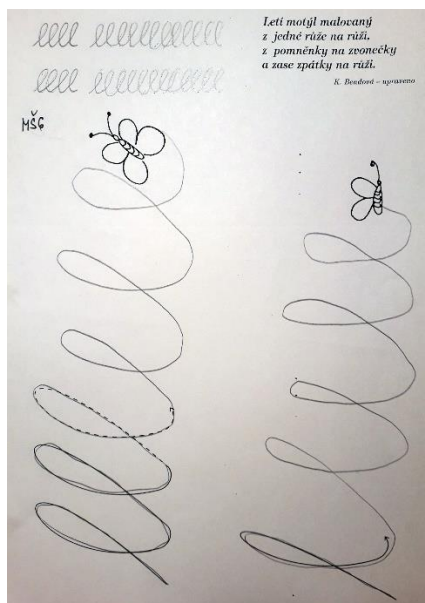
Příloha 8d

Písemný projev dívky 6 ze základní školy

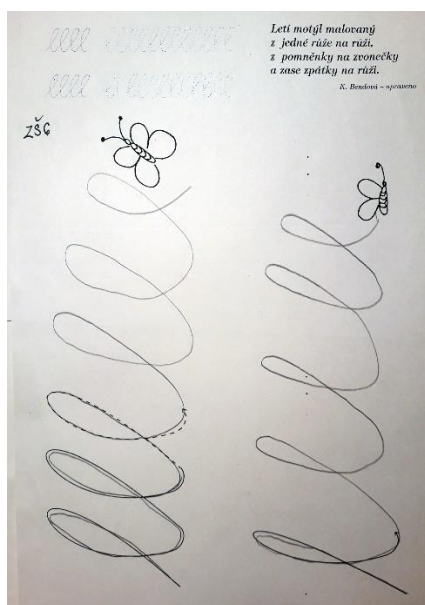
Příloha 8e

Písemný projev dívky 6 z Montessori mateřské školy

Příloha 8f

Písemný projev dívky 6 ze základní školy

Příloha 8g

Kresebný projev dívky 6 z Montessori mateřské školy

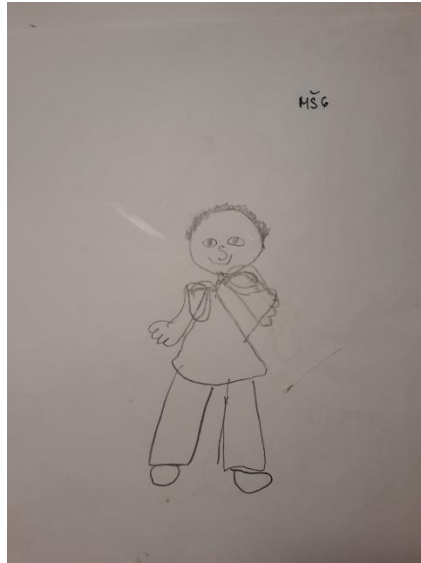
Příloha 8h

Kresebný projev dívky 6 ze základní školy

Příloha 8i

Kresebný projev dívky 6 z Montessori mateřské školy

Příloha 8j

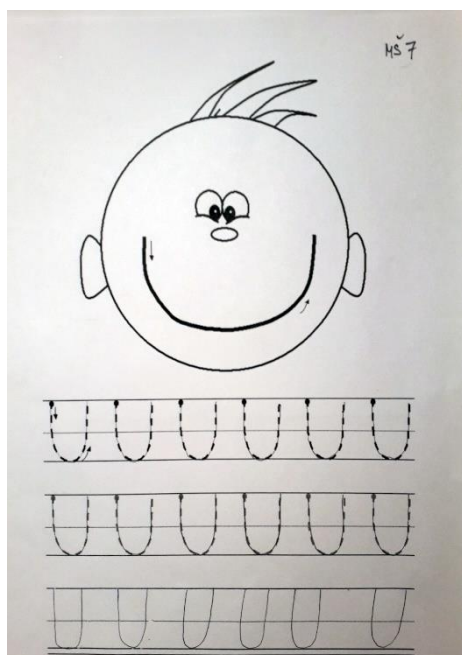
Kresebný projev dívky 6 ze základní školy

Dívka 7

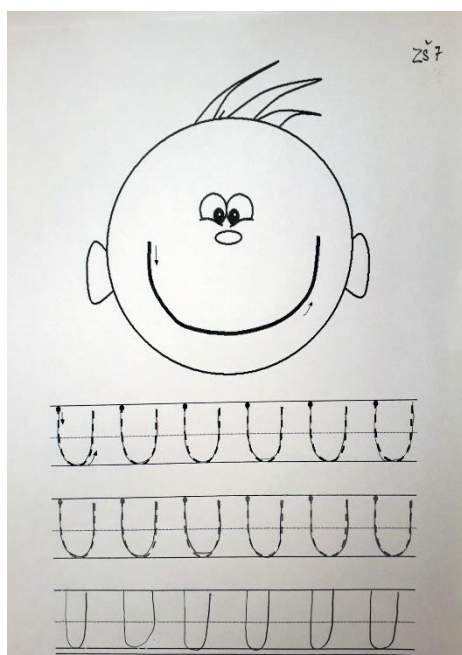
Příloha 9a

Písemný projev dívky 7 z Montessori mateřské školy

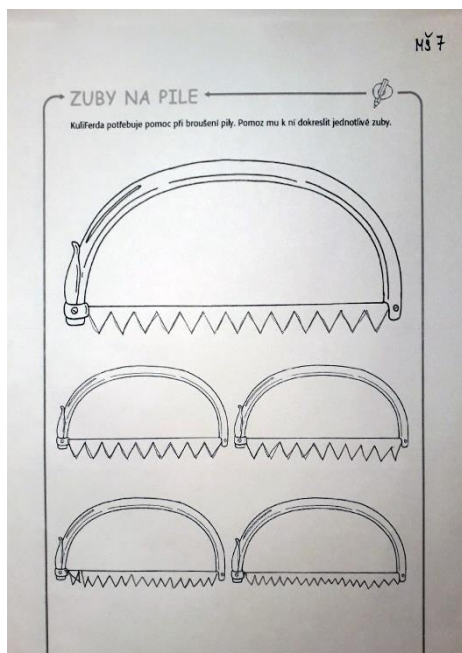
Příloha 9b

Písemný projev dívky 7 ze základní školy

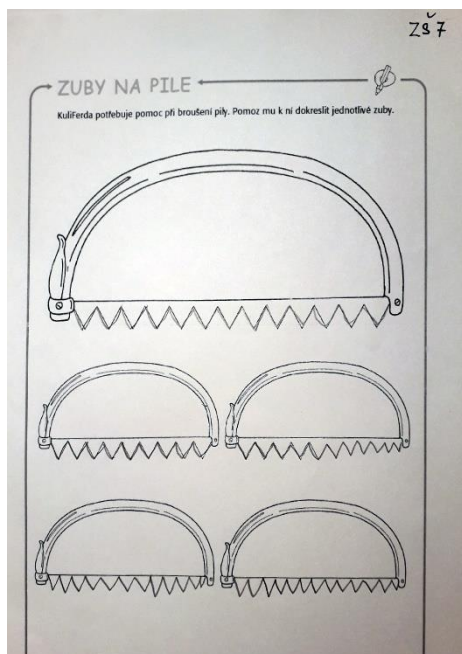
Příloha 9c

Písenný projev dívky 7 z Montessori mateřské školy

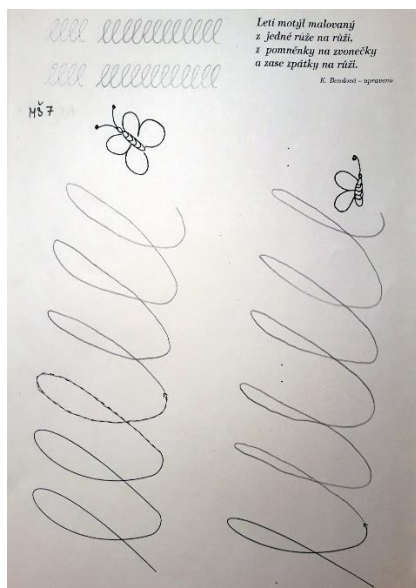
Příloha 9d

Písenný projev dívky 7 ze základní školy

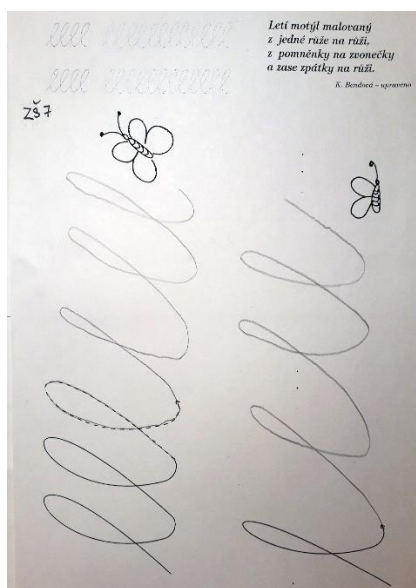
Příloha 9e

Písenný projev dívky 7 z Montessori mateřské školy

Příloha 9f

Písenný projev dívky 7 ze základní školy

Příloha 9g

Kresebný projev dívky 7 z Montessori mateřské školy

Příloha 9h

Kresebný projev dívky 7 ze základní školy

Příloha 9i

Kresebný projev dívky 7 z Montessori mateřské školy

Příloha 9j

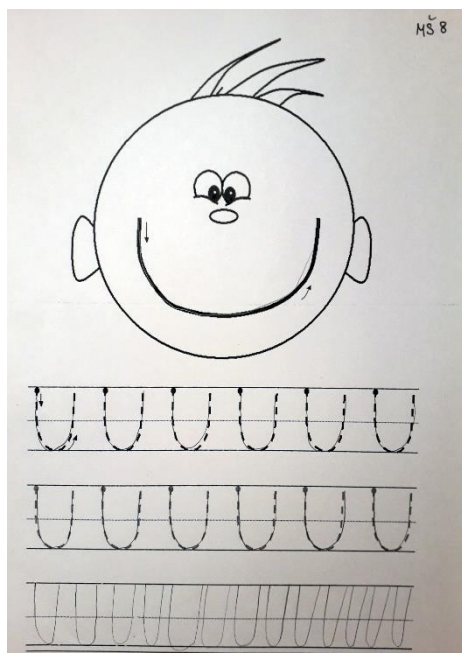
Kresebný projev dívky 7 ze základní školy

Chlapec 8

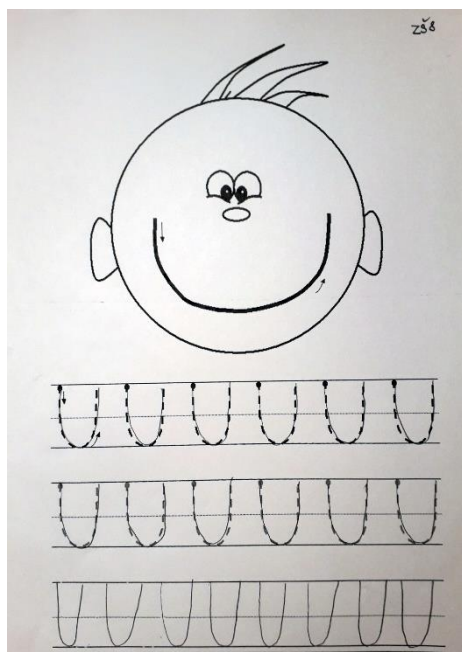
Příloha 10a

Písemný projev chlapce 8 z Montessori mateřské školy

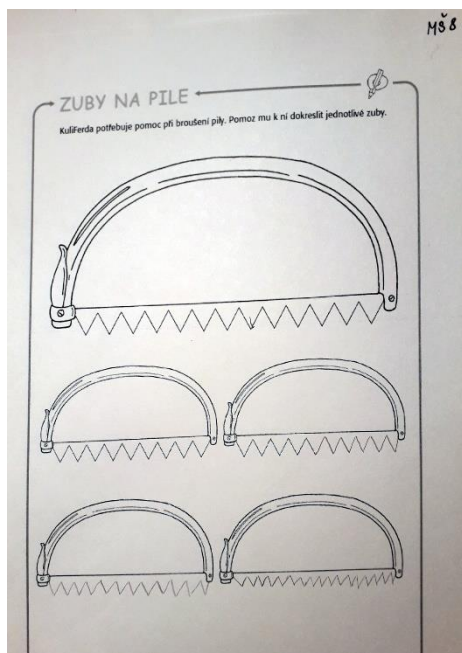
Příloha 10b

Písemný projev chlapce 8 ze základní školy

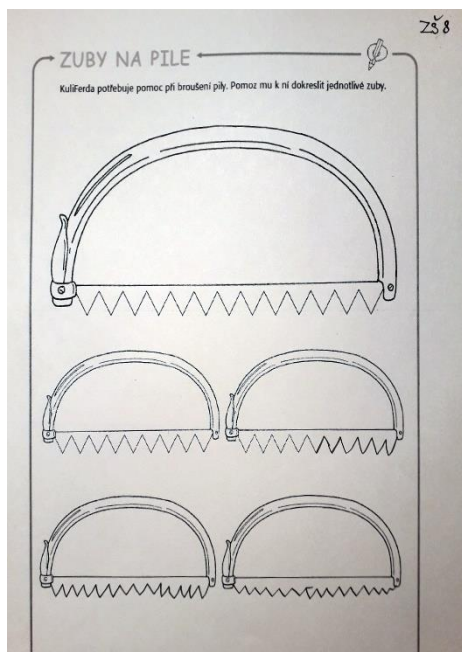
Příloha 10c

Písemný projev chlapce 8 z Montessori mateřské školy

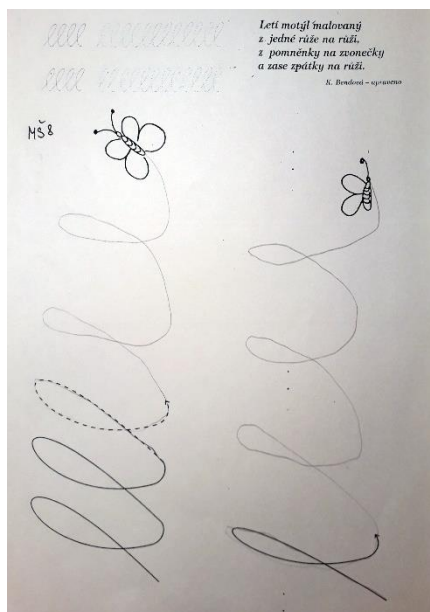
Příloha 10d

Písemný projev chlapce 8 ze základní školy

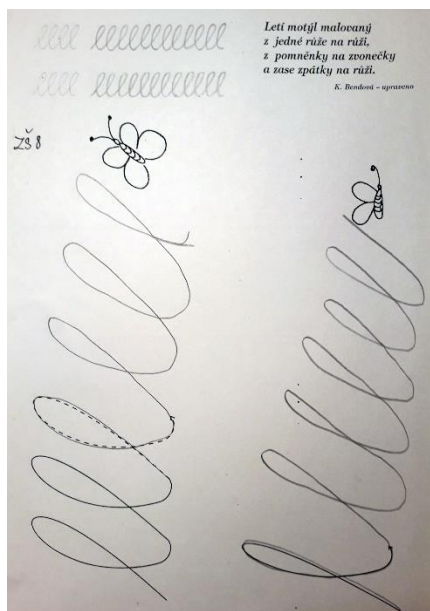
Příloha 10e

Písemný projev chlapce 8 z Montessori mateřské školy

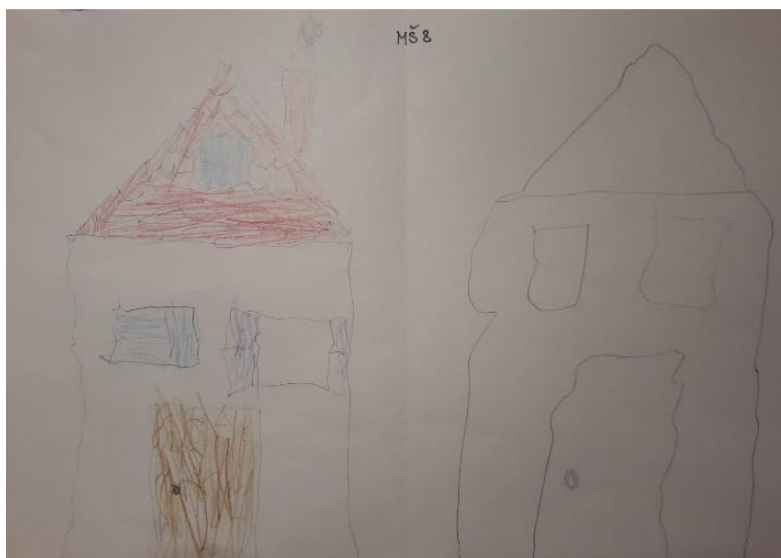
Příloha 10f

Písemný projev chlapce 8 ze základní školy

Příloha 10g

Kresebný projev chlapce 8 z Montessori mateřské školy

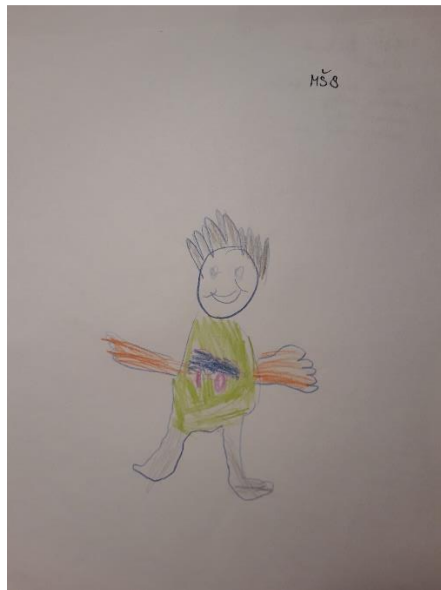
Příloha 10h

Kresebný projev chlapce 8 ze základní školy

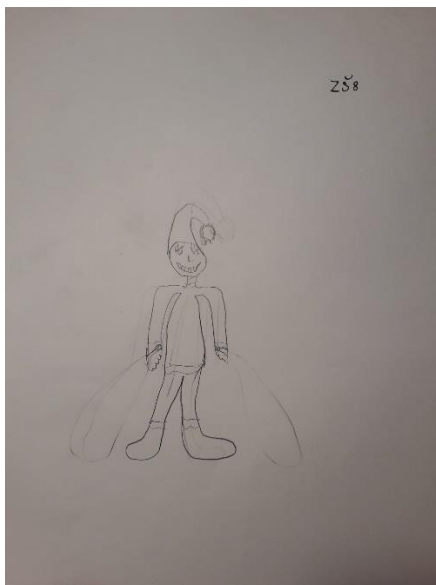
Příloha 10i

Kresebný projev chlapce 8 z Montessori mateřské školy

Příloha 10j

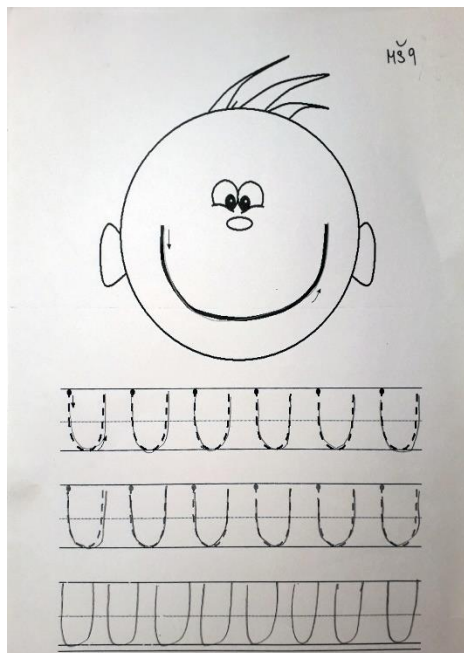
Kresebný projev chlapce 8 ze základní školy

Chlapec 9

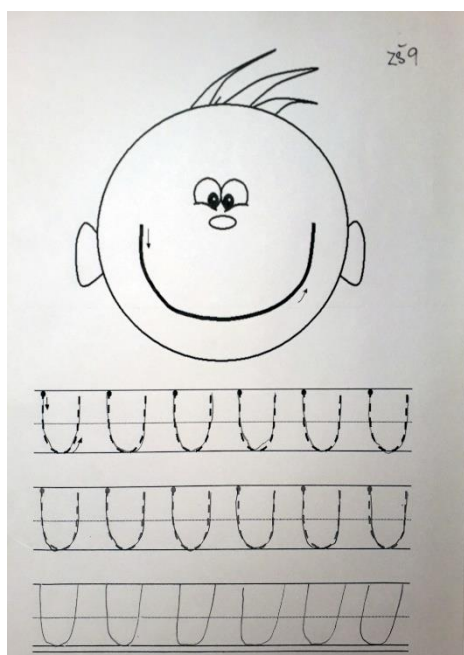
Příloha 11a

Písemný projev chlapce 9 z Montessori mateřské školy

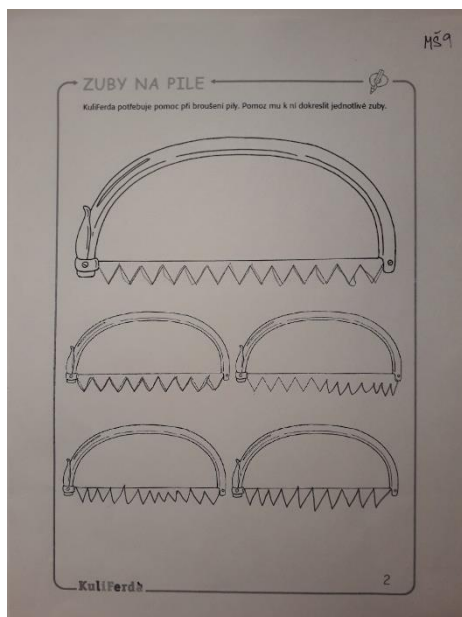
Příloha 11b

Písemný projev chlapce 9 ze základní školy

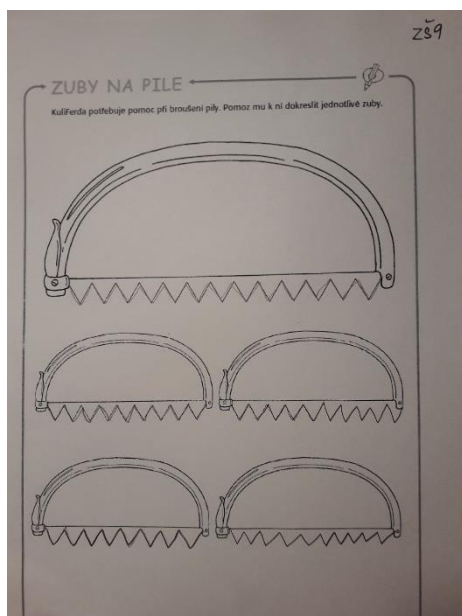
Příloha 11c

Písemný projev chlapce 9 z Montessori mateřské školy

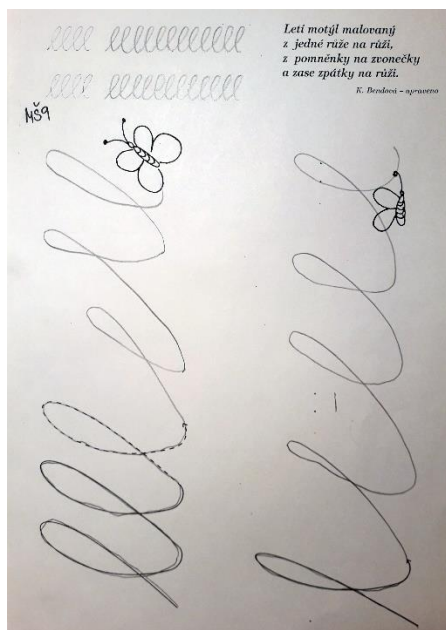
Příloha 11d

Písemný projev chlapce 9 ze základní školy

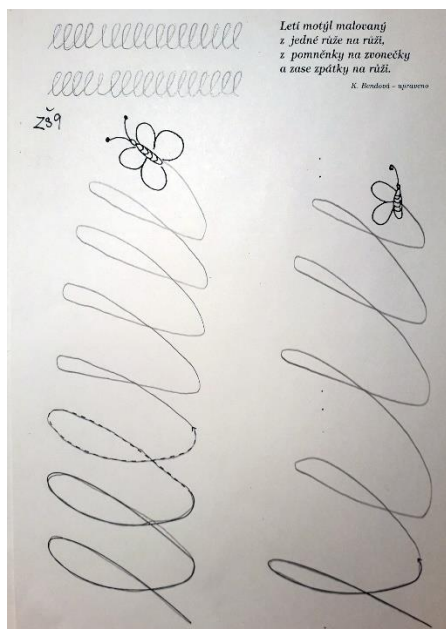
Příloha 11e

Písemný projev chlapce 9 z Montessori mateřské školy

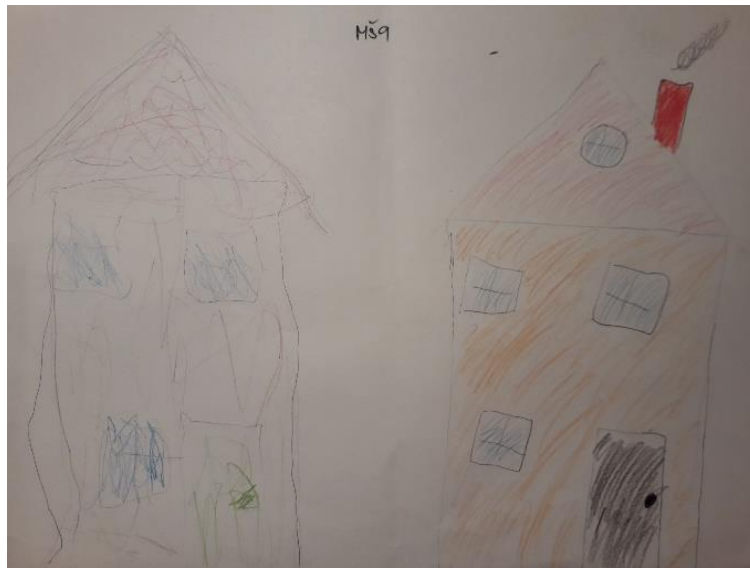
Příloha 11f

Písemný projev chlapce 9 ze základní školy

Příloha 11g

Kresebný projev chlapce 9 z Montessori mateřské školy

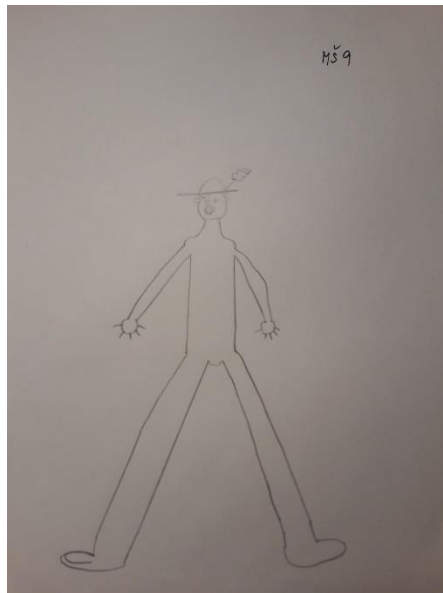
Příloha 11h

Kresebný projev chlapce 9 ze základní školy

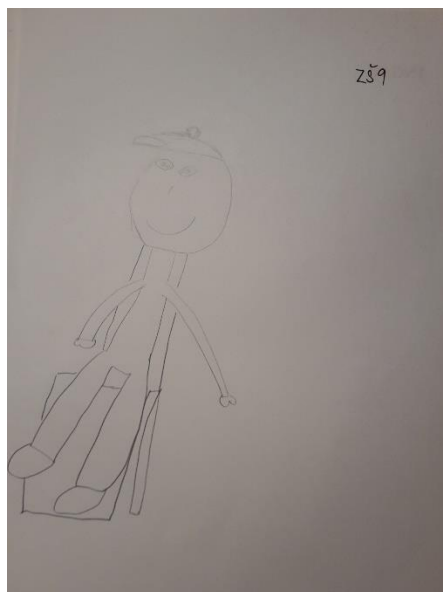
Příloha 11i

Kresebný projev chlapce 9 z Montessori mateřské školy

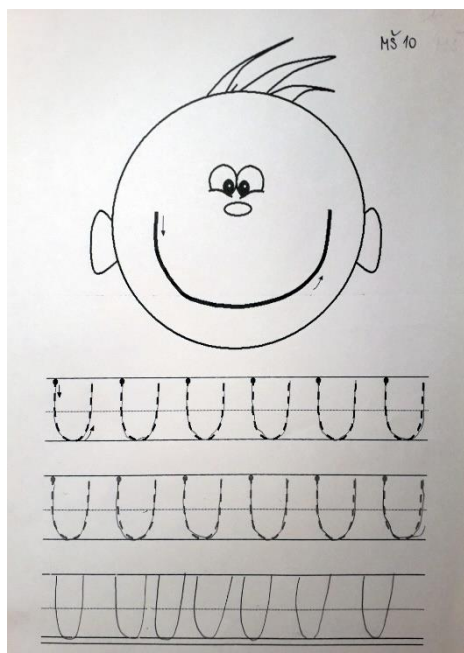
Příloha 11j

Kresebný projev chlapce 9 ze základní školy

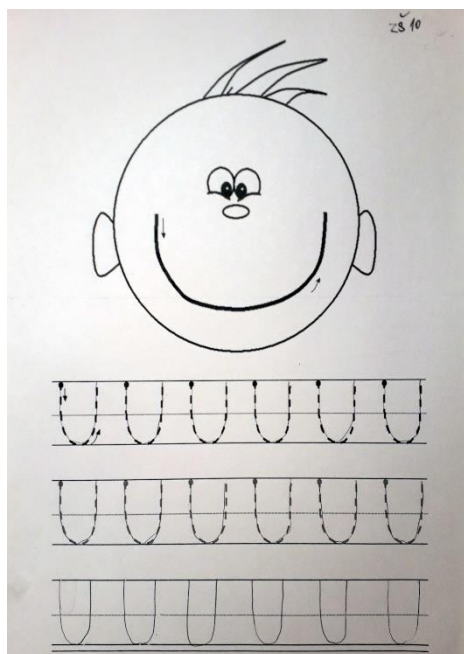
Příloha 12a

Písemný projev chlapce 10 z Montessori mateřské školy

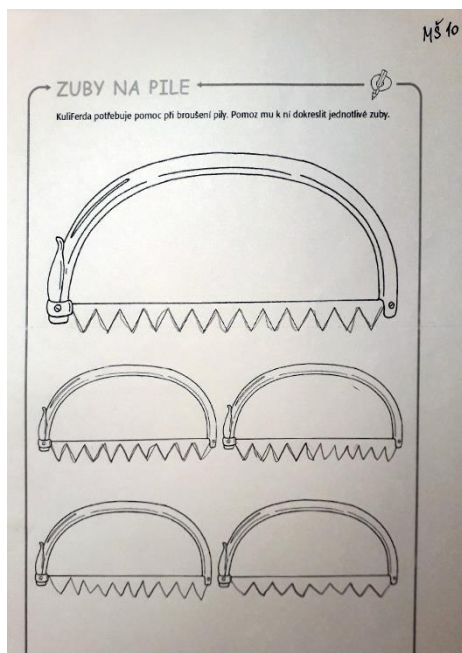
Příloha 12b

Písemný projev chlapce 10 ze základní školy

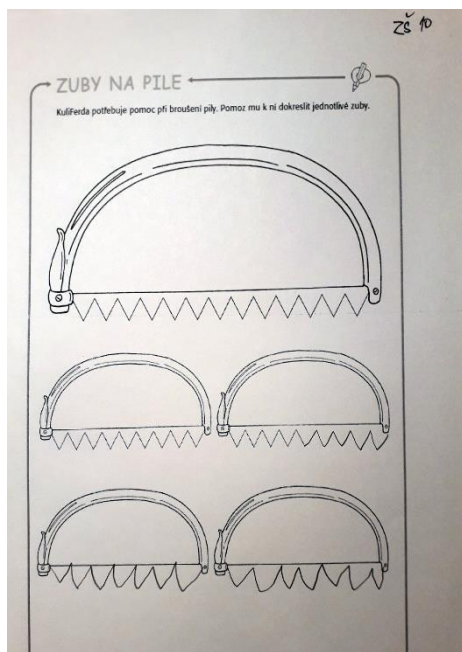
Příloha 12c

Písemný projev chlapce 10 z Montessori mateřské školy

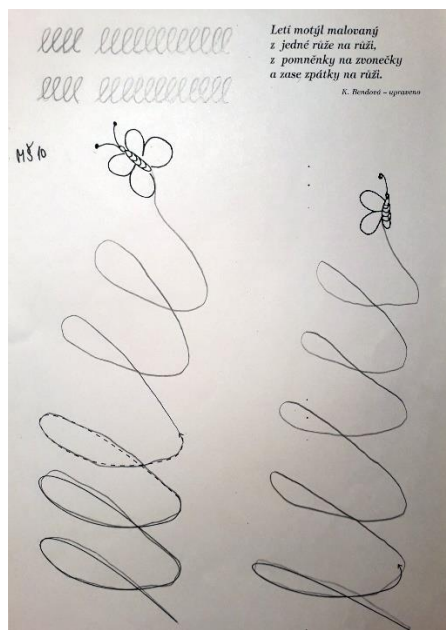
Příloha 12d

Písemný projev chlapce 10 ze základní školy

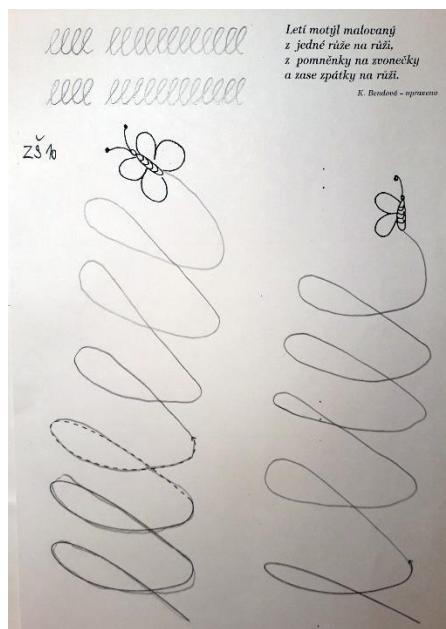
Příloha 12e

Písemný projev chlapce 10 z Montessori mateřské školy

Příloha 12f

Písemný projev chlapce 10 ze základní školy

Příloha 12g

Kresebný projev chlapce 10 z Montessori mateřské školy

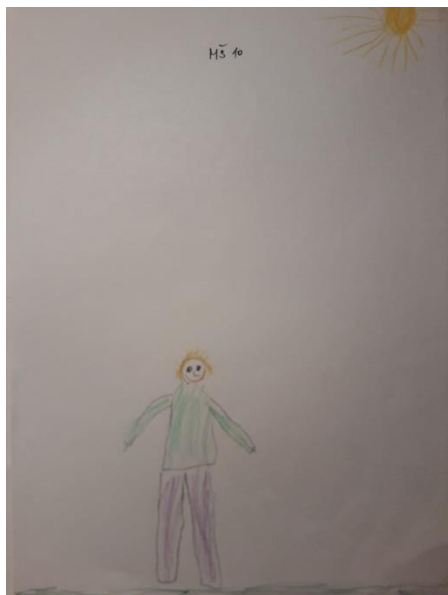
Příloha 12h

Kresebný projev chlapce 10 ze základní školy

Příloha 12i

Kresebný projev chlapce 10 z Montessori mateřské školy

Příloha 12j

Kresebný projev chlapce 10 ze základní školy

